

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE KUDSİYET VE KUDSÎ LAFIZLAR

Yüksek Lisans Tezi

Engin ESEN

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ

Erzincan 2018

TEZ BİLDİRİMİ

“Kur’ân-ı Kerîm’de Kudsiyet ve Kudsî Lafızlar” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 27/09/2018

Engin ESEN

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Bu çalışma, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalının Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri: Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ

Jüri : Prof. Dr. Kadir POLATER

Jüri : Doç. Dr. Hasan YILMAZ

KUR'ÂN-I KERÎM'DE KUDSİYET VE KUDSÎ LAFIZLAR

Engin ESEN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel
İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2018

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ

ÖZET

Kur'ân'da kutsal ile ilgili birçok kavram kullanılmış, mutlak kutsal Allah olarak nitelendirilmiştir. Kur'an'da Allah'ın kutsallığı, tartışılmaz bir hakikat olarak karşımıza çıktığı, O'nun kendisini bu anlamda "Kuddûs" sıfatıyla tanıttığı görülmektedir. Mutlak kutsal Allah'ın bildirdikleri veya doğrudan işaret ettikleri, nisbî kutsallar olarak ise mukaddes, mübarek, şeâir, tenzih, sübhân, haram, vb. sıfatlarla tavsif edilmişlerdir. Kur'ân'ın ifade ettiği nisbî kutsallar; zaman, mekân, şahıs veya nesnelere ilgili olabilir. Ana hatlarıyla kutsal; zaman, mekân, nesne ve şahıs boyutlarıyla ele alınmıştır. Kur'ân'da kutsal, kavramsal çerçevede sunulmaya çalışılmış, kutsalın Kur'ân'da nasıl ifade edildiği ortaya konulmaya çaba gösterilmiştir. Kur'ân'a göre Batılın Kutsal Telakkisi konusu ele alınarak, Yaratıcı ile kulları arasındaki kutsallık ilişkisini ve bu ilişkinin iki yönlü iletişim ifadesini göstermeleri açısından Allah- İnsan münasebeti bağlamında kutsalın bireysel, toplumsal ve sosyal işlevini incelemeye çalıştık.

Çalışmamızda başta Kur'ân kutsalları ile alakalı konu başlıklarımızın birbirleri ile olan münasebetleri göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca konumuz sadece kudsiyetle nitelenen varlıkları anlatmakla kalmamış, kutsalın öz ve mahiyetini de Kur'ân ve Tefsir bağlamında ana hatlarının belirlenmesi amacını taşımıştır.

Anahtar Kelimeler: Kutsiyet, Mübarek, Şeâir, Haram, Bereket, Tenzih.

HOLINESS AND HOLY WORDS THE QUR'AN

Engin ESEN

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences, Basic
İslamic Sciences M. A. Thesis, September 2018**

Thesis Supervisor: Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ

ABSTRACT

Many concepts related to the sacred were used in the Qur'an and Allah was defined as the absolute holy. In the Qur'an, God's holiness emerges as an indisputable truth and it is seen that he introduces himself as “Quddus (The Pure One. He who is free from all error)” in this sense. The relative sanctity of the absolute holy God, which they have indicated or directly pointed out, was defined by the attributes such as sacred, blessed, seair(The symbols belong to İslam), absolve, subhan(Allah, who is far from deficiencies and possesses the perfect attributes), haram(forbidden by religion) and so on. The relative sacrifices expressed by the Qur'an may be related to time, place, person or objects. The sacred in the outline was evaluated in terms of time, space, object and individual dimensions. The sacred in the Qur'an was tried to be presented in the conceptual framework and efforts were made to reveal how the sacred was expressed in the Qur'an. According to the Qur'an, we determined the relationship between the creator and his servants by evaluating the holy view of the superstitious and also we tried to examine the individual, social and social functions of the sacred in the context of the relationship between God and man in order to show the two-way communication expression of this relationship.

In addition the Qur'an, the relationships between our subjects were considered in our study. Besides, our subject not only depicts beings characterised by holiness but also aims to determine the essentials of the Holy within the context of Qur'an and İnterpetation.

Keywords: Holiness, Mubarak, Şeâir, İllicit, Abundance.

ÖNSÖZ

İlahi vahyin muhatabı olan insan, Kutsal telakkisi ile doğumundan ölümüne kadar hayat serüvenine eşlik eden değerler manzumesi ile iç içe olan bir varlıktır. Bu açıdan Allah-İnsan münasebeti bağlamında Kutsal insan hayatının merkezinde olan bir kavram olmuştur. “Kur’ân-ı Kerîm’de Kudsiyet ve Kudsî Lafızlar” başlığı altında hazırladığımız çalışmada ilk bölümde muhakkak olmasını düşündüğümüz kutsiyet ifadesinin semantik üslubundan yola çıkarak kutsalın kavramsal çerçevesini, aynı kökten gelen fiil, isim ve sıfatları, önemli gördüğümüz yakın anlam alanlarını tespit ettik. Ardından lügat ve istılah anlamlarını ortaya çıkarmak adına çeşitli temel sözlüklerden yararlanarak Kur’ân’daki kullanımını izah etmeye çalıştık.

Tezimizin ikinci bölümünde “Mutlak Kutsal” olan ve kutsiyetle izafe olunan “Nisbî Kutsal” ayrımını ele alarak kutsalın açığa çıkması bakımından zaman, mekân ve nesnede kutsalın tecelli ettiği, Kur’ân-ı Kerîm’de ifade edilen kutsalları tefsir eserlerini temel alarak izah etmeye çalıştık. Tevhîd akîdesini zedeleyen “Kur’ân’a Göre Batılın Kutsal Telakkisi” konusunu şirkle ilgisini inceledik. Kutsal’ın birey hayatında toplumsal işlevleri ile birlikte bireyler arasındaki ilişkileri harekete geçirerek daha anlamlı bir dünyayı inşa ve ihya etmesini konu alan son tahlilde kutsal bağlamında Müslümanları bir araya getiren, inananları aynı amaca yönlendiren ortak bir şekilde hareket etmelerini sağlayan konuları izah etmeye çalıştık.

Hazırladığımız çalışmada Yüksek Lisans öğrenim hayatım boyunca yapıcı ve destekleyici manada yardımlarını esirgemeyen, yönlendirici fikirleri ve ufuk açıcı görüşleriyle her zaman destek olan danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ’ ye, tezimi baştan sona kadar okuyarak tez tashihinde yapıcı manada destek ve mesailerini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Kadir POLATER’e teşekkür ederim. Ayrıca emek, destek ve mesailerini hiç esirgemeyen aileme ve adını zikredemediğim diğer arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Engin ESEN

Erzincan 2018

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
KUR'ÂN-I KERÎMDE KUTSAL KAVRAMI İLE İLGİLİ KELİMELER....	7
A. EL-KUDS, ET-TAKDÎS (القدس - القدیس).....	8
B. B-R-K, TEBÂREKE, MÜBÂREK (برك - تبارك م بارك).....	11
C. Şİ'ÂR, MEŞ'ÂR (شعار - مشعر).....	17
D. N-Z-H, TENZÎH (نز ه- ت ن ز ه).....	19
E. HARÂM, MUHARREM (حرام - محرم).....	20
F. TESBÎH, SÜBHÂN (تسبیح - سبحان).....	23
G. TEÂLÂ (تعالی).....	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	28
KUTSAL'IN BÖLÜMLERİ, TECELLİLERİ, BATIL'IN KUTSAL TELAKKİSİ VE KUTSAL'IN BİREYSEL VE TOPLUMSAL İŞLEVİ.....	28
A. MUTLAK KUTSAL.....	28
B. NİSBÎ KUTSAL VE BELİRLEYİCİSİ.....	31
C. KUR'ÂN'DA GEÇEN NİSBÎ KUTSALLAR	33
1. Mekânda Kutsalın Tecellisi	34
a) Buk'a-i Mübareke	38
b) Arz-ı Mukaddes ve Mescid-i Aksa	40
c) Kâbe	43
2. Zamanda Kutsal'ın Tecellisi	47

a) Mübarek Gece	49
b) Eşhuru'l-Hurum	50
c) Ramazan Ayı	53
d) Mi'rac Gecesi	54
3. <i>Nesnede Kutsal</i>	56
a) Şecere-i Mübareke	58
b) Su.....	59
4. <i>Üstün Yaratılıştaki Varlıklar</i>	60
a) Melekler ve Rûhu'l-Kuds.....	61
b) Nübüvvet	63
5. <i>İlahi Kitaplar ve Kur'ân-ı Kerîm</i>	72
D. KUR'ÂN'A GÖRE BATILIN KUTSAL TELAKKİSİ	78
E. KUTSAL'IN BİREYSEL VE TOPLUMSAL İŞLEVİ	86
SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	100

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
a.s	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.z	: Hazret
md.	: Madde
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Ve sair
t.s.	: Tarihsiz

GİRİŞ

Günümüzde olduğu gibi tarihin bütün devirlerinde insanlar kutsallara inanmışlar, onlara saygı göstermişlerdir. Oysaki günümüzde materyalist anlayış ve düşünceler, dinden uzak bireyler oluşturmaya çalışmaktadır. Bunun sonucu insanlar benliğinden uzaklaşmış, ruhi ve manevi hayatını göz ardı etme eğilimi artmıştır.

Yüce Allah, varlıklar arasındaki konumunu anlamlandırmaya çalışan insanı vahyin muhatabı olarak onurlandırmış, en güzel surette yaratmış, üstün yeteneklerle donatmış ve ona sorumluluklar yüklemiştir. İman ile kaim olan bir yapı olarak İslam dini, insan için duygu ve akıl ile dünya ve ahiret arasında denge kurmayı hedefleyen, doğumundan ölüme kadar hayatın bütününe yönelik prensipler içermektedir. Tevhîd akidesi İslâm'ın inanç sisteminin temelini ve özünü oluşturmaktadır. Yüce Allah ile kulları arasındaki irtibatın kurulduğu nübüvvet müessesesi de kulları hidayete vesile kılmak karanlıklardan aydınlığa çıkarmak ve iki cihanda mutluluklarını sağlamak gibi görevleri yüklenmiştir. Kur'ân'ın bütünlüğü açısından ulûhiyetin bir özelliği şeklinde tecelli eden kutsal, ahlaki duyarlılığı olan kulların Allah'a karşı sorumluluk bilinci ile hürmete vesile olur. Birey, kutsalın sembolü olan varlık ya da nesnelere aracılığı ile kutsalla ilişki kurmaktadır.¹ Kutsal, sahip olduğu kabul edilen bu güç ve etkileycilik dolayısıyla kutsala saygı ve hürmet gösteren inananlar açısından tartışılmaz bir niteliğe sahiptir.

Tetkik edildiğinde kutsalın anlam alanını oluşturan kavramlar sevgi, saygı ve hürmet eksenindedir ve bunun da mercii kendisinde hiçbir eksiklik ve kusur taşımayan takdis edilmeye layık bizatihi varlık anlamına gelen "Kuddûs" tür.²

Nisbî kutsal, dinin özünde var olan insanı hayata bağlayan ve ona var oluşunun lezzetini tattıran bazı nesne ve varlıklarda bulunulduğuna inanılan aşkın nitelikteki değerlerdir. Bu nedenle insan, mutlak kutsalın bildirdiği nisbî kutsallara saygı

---

¹ Kuran Araştırmaları Merkezi, *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velayet, Keramet*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, KURAMER Yay., İstanbul 2017, s. 402.

² Allah'ın isimlerinden olan Kuddûs ismi "kendisinde hiçbir eksiklik ve kusur taşımayan, ortağı ve benzeri bulunmaktan münezze olan, yarattıklarıyla takdis edilmeye layık olan yegâne varlık" anlamına gelmekte (bkz. Halimî, *el- Minhâc fi Şu'abi'l-İmân* (nşr. Hilmi Muhammed Fûdeh), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1399/1979, I, 197.) ve Kuran-ı Kerîm'de çeşitli ayetlerde Allah'a nisbet edilmektedir. (Haşr, 59/23; Cum'a, 62/1).

göstermekle iç içe olan bir varlıktır. Saygı göstermek önemli olmakla birlikte önemli olan bir başka husus da Kutsal'ın kendisidir.

Kutsal sahasını diğerlerinden ayıran en önemli özellik, Kur'ân ifadesiyle mübarek veya mukaddes³ olarak nitelendirilerek, varlık sahnesine çıkanlarda kutsal olanın tecelli etmesidir. Böylece inanan nazarında da kutsal olan ve olmayan ayırımına götürerek bir varlık bilinci geliştirmesine sebep olmaktadır.

Kur'ân ve Sünnette kesin ve net bir şekilde mübarek, mukaddes gibi ifadelerle veya buna işaret eden anlam içerisinde üstünlükleri bildirilen kutsallar, ubudiyet ve yönelişin emredilmesiyle açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm kutsalın öz ve mahiyetini kendi esasları bağlamında ortaya koymaktadır. Zaman ve mekânla ilgili kutsallar dâhilinde yerine getirilen ibadetlere daha fazla mükâfat, terk edilmesi durumunda ise ceza ve manevi kayıplar vardır.

Mutlak kutsal olan Allah Teâlâ, muhataplarına kendini tanıtırken ilahi kudretinin tecellisi olarak vahiy veya ilham ile iletişim kurmuş, muhatapları da istek ve beklentilerini dua ve niyazları vasıtasıyla ulaştırmaya çalışarak O'nunla sürekli irtibat halinde olmuşlardır.

İslam dininde kutsal kavramı özü itibarı ile bir aşkınlık fikriyle bağlantılıdır. Çünkü kelime içerdiği mana bakımından hürmette bulunulan, kendisine ibadet edilen, aklın ve idrakin sınırlarını aşan gibi anlamlara gelmektedir. Temelde ancak kutsal ve aşkın olana saygı duyulur, nesnelere, objelere, belirli zamanlara, sembollere insanlara duyulan saygı ise kutsal ve aşkın olanın bu saygıyı emretmiş olmasının, kutsalın onlarda tecelli ettiği veya mutlak kutsal olanın değer atfettiği ve işaret göndermesinin bir halidir, böylece kutsalın kendisinde tecelli ettiği şey nispeten kutsallık kazanır.

İnanan, idrak eden kimse için insanın manevi ve ruhi yapısı Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmek için yeterli bir kanıttır. İman, insan hayatını tamamıyla içine alan zihni ve ruhi durumların bir araya gelmesinden meydana gelen ve fiillere etki ederek onlara ibadet vasfını kazandıran ve “şüpheden kesinliğe doğru bütün

---

³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/96.

ihtimalleri içine alan kapsamlı bir kavram”⁴ olarak manevi bir hal ve ubudiyet bağlamında kanaat ve bilgiye dayanan bir kabul ediştir.

İnsan akıl ve irade sahibi olan düşünen, yorum yapabilen ve sorumlu bir varlıktır. Allah insana beş duyu, tahayyül, ilham, his, vicdan, tasvir, idrak etme ve anladığını ifade etme gibi diğer yaratılanlarda olmayan birçok özellik vermiştir. Bütün bunlarla birlikte insanın içinde bulunduğu psikolojik durum Allah’a imanın gerekliliğinin ve “dinin sadece akli bir faaliyet olmayıp yaşanması gereken derûnî bir tecrübe”⁵ olmasının ispatıdır.

Kutsal algı ve kavrayış tecellisi yaratılıştan itibaren insanın fitratında mevcuttur. İlkel ve ilahi bütün dinlerde ortak yaşantı ve tecrübe olarak yer alan kutsiyet olgusu fitratına açık bir delildir. Kudsiyet duygusu insan şahsiyetinin temel unsurlarından biridir.

İnsan fitratı gereği doğumundan başlayarak yemek, içmek, korkularından emin olmak ve ait olduğu yere bağlanıp iman etmek gibi şeylere muhtaçtır. Bunun yanında insan karakteri gereği geleceğin endişesini yaşayan, sevinç ve üzüntülerini paylaşan, hatalarının ıstırabını duyan bir varlıktır. İnanmakta yalnızca zihni bir faaliyet olmayıp inanmanın psikolojik bir boyutu da vardır. Zaten zihni, ruhi, iradi yönü bulunmayan imandan söz edilemez. Fitratında bu duyguların olmadığı bir iman ve kutsallık anlayışı düşünülemez ve her insan için din kavramı kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. İnsanların zihnen ve ruhen bunalımlarından kurtulup güzel bir hayat yaşayabilmeleri için bu ihtiyaçlarının giderilmesi zaruridir.

İnsanın yeme içme ve güvende olma gibi ihtiyaçlarının yanında bir de aidiyet ihtiyacı vardır. Fizyolojik ihtiyaçlarını fitratına uygun olarak gideren insan bundan sonra aidiyet ihtiyacına ilgi duyar. Aidiyet ihtiyacı da ancak ölüm korkusu karşısında insanın Allah Teâlâ’ya ait olduğuna inanması ve sınırlarının tahammülü için de yine Allah’a sığınmasıyla giderilir. Allah’a sığındığı ve korkuları Allah korkusu olarak yüceltildiği zaman, stresten kurtulmuş ve aidiyet duygusuna varılmış olur. Böylece insan bir kutsala inanmak ihtiyacı hisseder kendinde. Bahsi geçen aidiyet duygusunun ve insanın fizyolojik ihtiyaçlarının giderilmesi için inanılan kutsalın hak

---

⁴ Şentürk, Habil, *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul 1997, s. 183.

⁵ Topaloğlu, Aydın, *Ateizm ve Eleştirisi*, Ankara 1999, s. 118.

veya batıl olması da önemli değildir. Önemli olan kişinin kutsal olarak inandığına veya gördüğüne bağlılık derecesidir. İman inanan insanda değer bulduğuna göre batıl olan puta inanan, Allah'a inanandan daha kuvvetli inanıyorsa, Allah'a inanandan daha bağlı ve hürmetlidir. Çünkü iman haklılığına veya batıllılığına göre değil, inanmanın kuvvetine göre tesirli olur.⁶

İslam dininde yalnızca Allah için emredilen ibadet ve istianeyi⁷ kullardan veya nesnelere beklemek imana zıt bir davranış içinde bulunmaktır. Bugünün insanının Allah adına yarattığını türbeleri ve ölüleri putlaştırıp onlardan medet ummak günümüz insanının içine düştüğü bir aşırılık halini almıştır. Oysa dinimiz insanda var olan korku ve endişelerini iman, sabır ve ibadetle terbiye etmeyi emretmiş, inanan insanları geçmişte yaşandığı gibi şeytana tabi olmaktan kurtarmıştır.

Kutsalla ilişki ulûhiyet niteliklerinden dolayı dinin en dikkat çekici özelliklerinden biridir. Yapısına göre inanç siteminde kutsal, insanın içinde yaşadığı doğal ve sosyal çevrede mevcut olan sıradan şeylerden farklılığı ile dikkati çeker.

İnsanların iç dünyasında ihtiyaç duyulan kutsal mefhumu ve onun hissettirdiklerini anlamak ve bundan hareketle sonuca varmaya çalışmak lazımdır. Dinimizde iman emredilirken tezekkür, tefekkür vb. ifadelerle iman, vahiy, akıl, mantık ilim temeline oturtulmakta ve başkalarının batıl inanışlarının taklit edilmesi kutsal adına putlaştırmak şiddetle yasaklanmıştır.⁸

İslam'a göre din, insanın fitratında var olan ve önü alınamayan bir ihtiyaç olup, dinin kaynağı zatında kutsal olan Allah Teâlâ'dan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla hem dinin hem de kutsalın yegâne kaynağı Allah sayılmakta, kutsal ise sadece dinin içinde bir sembol olarak yer almaktadır.

Kutsal kavramı ile ilgili farklı sahalarda çalışmalar hazırlanmıştır. Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Din Felsefesi ve Fenomenolojisi, Felsefe ve Din Bilimleri sahasında akademik çalışmalar yapılmıştır. Tefsir bağlamında Beyza Yıldız'ın *İnsanın Kutsallaştırılması ve Kur'ân-ı Kerîm*,⁹ Ahmet Gül'ün *Kur'ân'a*

---

⁶ Polat, Emanullah, "Kutsalın Psikolojik Boyutu", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, sy. 3, s. 23-53.

⁷ Bkz. Fâtiha, 1/4.

⁸ Polat, Kutsalın Psikolojik Boyutu, 50.

⁹ Yıldız, Beyza, *İnsanın Kutsallaştırılması ve Kur'ân-ı Kerim*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

*Göre Kutsal ve Kutsallık*¹⁰ ve Emanullah Polat'ın *Tîn Sûresinin Tefsîri ve Sûre Işığında Kutsal Zaman ve Mekân Mefhumu*¹¹ çalışmaları kutsal kavramı ile ilgili tespit edebildiğimiz akademik çalışmalardır. Bunların yanında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nde "kutsal" kavramı üzerinde makale çalışmaları da mevcuttur.¹² Kutsiyet kavramı üzerine daha önce çalışılan müstakil eserlerde, daha ziyade kutsal kavramının etimolojik ve semantik anlam çalışmaları üzerine ve Kur'ân-ı Kerîm'in kutsala bakış açısı olarak, ulûhiyet, insan ve tabiat hakkındaki mesajları konusunda bereket veya saadet vesilesini ayırt etme amacı doğrultusunda yazıldığını gördük. Fakat bizim kendi çalışmamızda başta Kur'ân kutsalları izah edilmekle birlikte, konu başlıklarımızın birbirleri ile olan münasebetleri göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca konumuz sadece kutsiyetle nitelenen varlıkları anlatmakla kalmamış, Kutsalın öz ve mahiyetini Kur'ân ve Tefsir bağlamında ana hatlarının belirlenmesi amacını da taşımıştır.

Kutsal, mukaddes vb. kelimelerin kökü olan "k d s", mübarek, bereket, tebâreke vb. kelimelerin kökü olan "b-r-k", "haram", "şiar" (çoğulu şeâir) ve "takdis", arınma anlamına gelen "tenzih" ve Allah Teâlâ'nın şan, şeref ve hükümlerliliği anlamına gelen "Teâlâ" ifadelerinin Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan ortak anlam alanlarına dair ve birbiriyle olan yakın anlam bağlantılarına değineceğiz.

Çalıştığımız konu bir Tefsir çalışması olduğundan, başvurulması gereken temel kaynaklar elbette ki, Tefsir kaynaklarıdır. Kur'ân'da Kudsiyet ve Kudsî lafızlarının tanımları yapılarak Kutsal'ın ne olduğunu anlatmaya çalışarak, İslam'ın bütün kaynakları kapsamında değil Kur'an ve Tefsir kaynakları bağlamında "Kutsal Alan" sınırlarını belirlemeye çalıştık. Kutsal alan sınırları içerisinde konumuzun yeterinden fazla uzamaması için her esere temas etmeyerek, bunlardan konumuzla alakalı olarak en önemli gördüklerimizi tanıtmakla yetindik. Çalışmamıza ilk olarak kudsiyet ve

---

¹⁰ Gül, Ahmet, *Kur'ân'a Göre Kutsal ve Kutsallık*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2013.

¹¹ Polat, Emanullah, *Tîn Suresinin Tefsiri ve Sure Işığında Kutsal Zaman ve Mekân Mefhumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

¹² Bkz. Güç, Ahmet, "Kur'ân'da Kutsallık Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sy. 9, s.245-252; Özer, Salih, "İslam Düşüncesinde Kutsal Kavramı-Ritüeller/Kutlamalar Örneği", *İslami Araştırmalar*, 2005, sy. 3, s. 305-322; Yavuz, Ömer Faruk, "Kur'ân'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sy. 2, s.385-403.

yakın anlamlı türevlerinin kullanımı üzerinde durduk. Kur'ân kutsalları üzerinden yola çıkarak ayetler ve tefsir kaynakları ışığında kavram çalışması meydana getirdik. Tevhîd temeline zarar verme bağlamında Kur'ân'da şiddetle karşı çıkılan Batıl'ın Kutsal Telakkisini ele alarak son tahlilde Allah-İnsan münasebeti bakımından Kutsal'ın bireysel ve toplumsal hayatı inşa ve ihya sürecini ele almayı uygun gördük.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİMDE KUTSAL KAVRAMI İLE İLGİLİ KELİMELER

Türkçe bir kelime olan kutsal kelimesinin kökenini oluşturan kut; “saadet, devlet, kudsiyet, talih, baht, mutluluk, bereket, hayır, mübareklik” gibi anlamlara gelmektedir.¹³ Arapça kökenli bir kelime olan kudsîyyet kelimesi, kutsal kelimesi ile eş anlamlı kullanılır. Bu manada kutsal hakkında “güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kudsî, mukaddes, tapınılacak veya yolunda can verilecek kadar sevilen, kutsi, mukaddes, bozulmaması dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen, Allah’a adanmış olan, Allah ile olan”¹⁴ şeklinde tanımları yapılmıştır.

Kutsallık ise, “yaratıcıya olan yakın ilişkileri sebebi ve özü itibariyle, gizemli ve tabiatüstü güçle olan teması sebebiyle bir kısım eşyaya, bazı insanlara, hayvanlara, bazı yerlere, bazı özel zaman, mekânlar, olay ve faaliyetlere atfedilen üstünlük ya da meziyettir”¹⁵ şeklinde tanım ve anlamları da içermektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de kutsal ya da kutsal olanın herhangi bir tanımı yapılmamış olmakla birlikte mukaddes veya kudsiyet kavramıyla ilgili kullanılan bazı kelimeler bulunmaktadır.¹⁶ Bu kelimelere yüklenen anlamların incelenmesi konumuzun anlaşılması açısından kudsiyet ve diğer lafızların mefhumunu anlamakta büyük bir öneme sahip olacaktır. Bu kelimeler yaratıcı ile kulları arasındaki kutsallık ilişkisini ve bu ilişkinin iki yönlü iletişimi ifadesini göstermeleri açısından son derece önemlidir ve bu lafızlar ortak bir anlam alanına karşılık gelmekte dahası kimi zaman doğrudan, kimi zaman dolaylı olarak aynı anlam alanında yer tutmaktadırlar. Bazı şahsiyetler, mekânlar, zamanlar ve fiiller vardır ki, Yüce Allah onları özellikle bazı vasıflara sahip olduklarından mübarek diye tavsif etmiştir.

¹³ Doğan, D. Mehmet, *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, İstanbul 1994, s.623.

¹⁴ Timurtaş, Faruk Kadri, *Yeni Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul 1979, s.114; Doğan, *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, s.623; Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988, II, 939.

¹⁵ Nasr, Seyyid Hüseyin, *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı* (çev. Şehabeddin Yalçın), İstanbul 1995, s.8.

¹⁶ Bkz. Mâide, 5/2-21; Nâziât, 79/16; İsrâ, 17/1.

Bu köklerin doğru anlamlarına ulaşmak, kutsal kitapların yaratıcı ile kul ilişkisine dair öne sürdükleri anlam haritalarının sağlıklı bir biçimde anlaşılmasını sağlayacaktır. Çalışmamızda bu köklerin, Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan ortak anlam alanlarına dair ve birbiriyle olan yakın anlam bağlantılarına değineceğiz. Bunların belli başlı olanları şunlardır:

A. el-Kuds, et-Takdis (القدس - التقديس)

K-d-s kökünden masdar olan, sözlükte “temiz olmak; bir şeyi mukaddes kılmak, tenzih etmek” anlamlarına gelen kudsî kelimesi “her türlü noksanlıktan uzak yüce bir varlığa ait olan şey”¹⁷ anlamına gelmektedir. Aynı kökten gelen تقديس takdîs, “kutsallık nispet etme”, ismi mefulü olan مقدس mukaddes de “kutsallık nispet edilmiş”¹⁸ demektir. Aynı kökten türeyen mukaddes kelimesi sözlükte “Mübarek, kutsal kılınmış yeryüzü, takdis olunmuş, kutsanmış, her türlü kusur ve ayıptan uzak temiz ve pak”¹⁹ anlamlarına gelmektedir. Türkçe’de kudsîyyet, Arapça’da “arınma, temiz ve pak olmak” anlamındaki “قدس kuds” kelimesinden alınmıştır.

K-d-s kökünden türeyen takdis, “temizlemek, yüceltmek, tebrik etmek” anlamlarına da gelmektedir. “Takdîs etmek lafzı Yüce Allah için kullanıldığında O’nu her türlü eksik ve noksanlıklardan tenzih etmek; O’nun mahlûkatın sıfatlarından, her türlü eksiklik ve ayıptan uzak tutmak”²⁰ anlamındadır. Bu kelimenin Allah’ı tazim, tesbih ve tenzih boyutu da vardır.²¹ Takdiste Allah’ın sahip olduğu temizlik, izzet büyüklük gibi sıfatlarının Ona verilmesi ve ilan edilmesi; tesbihte ise kendisine yaraşmayan sıfatlardan uzak tutma anlamları daha ağırlıklıdır.²² Tesbih tâat ve ibadetle; takdîs bilgi ve itikatla olmaktadır.²³ Râgıb el -

¹⁷ Yılmaz, Hayati, “Kudsî”, DİA, İstanbul 2010, XXVI, 318.

¹⁸ Doğan, *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, s.741.

¹⁹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, k-d-s mad Daru İhyâi't-Turasi'l Arabî, Beyrut 1999; Uludağ, Süleyman, “Mukaddes”, DİA, XXVI, 314; Doğan, *Temel Türkçe Sözlük*, s.565.

²⁰ Bkz. Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, Kahire 2001, I, 505; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, k-d-s mad., Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut 1981, III, 356;

²¹ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *Esâsu'l- Belâğa*, nşr. Abdurrahmân Mahmûd, Dâru'l-Kutubi'l-Mısıryye, Kahire 1953, k-d-s mad., II, 57; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, k-d-s mad.

²² Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 505.

²³ Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyub b. Musa, *el-Kulliyât*, thk. Adnan Derviş- Muhammed el-Mısırî, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1998, k-d-s mad.

İsfâhânî, (ö. 502/1108) “(Ey Muhammed!) Onlara de ki: “Kur’an’ı Rûhu’l-Kuds (Cebrail), iman edenlere sebat vermek, Müslümanlara bir hidayet ve bir müjde olmak için Rabbinin katından hak olarak indirdi”²⁴ ayeti kerimesindeki Rûhu’l-Kuds tamlamasındaki kuds kelimesini; “Allah’tan insanlara, kendileriyle nefislerimizi arındıracak kutsal şeyleri getirdiği için Cebrail’e izafe etmiştir”²⁵ şeklinde yorumlamaktadır.

Sözlükte “temiz olmak” manasındaki قدس kuds kökünden türemiş, mübalağa bildiren bir sıfat olan قدوس kuddûs, “tertemiz, pak, kusurdan arınmış” demektir. Yüce Allah’ın esmâ-i hüsnâsından²⁶ olan el-Kuddûs “Allah’ın bütün noksan ve eksiklikten münezzehe olduğunu”²⁷ belirtmek üzere kullanılmış, aynı zamanda kutsal varlığın en önemli özelliği olan “tam ve mükemmel olmayı” da vurgulamaktadır.

K-d-s kökü Kurân’da on defa zikredilmektedir. Allah’ı Meleklerin takdîs etmeleri bağlamında,²⁸ Yüce Allah’ın vahyi ile muhatap kılınmış vadinin özelliği olarak,²⁹ Hz. Musa’ya ilk defa ilahi vahyin geldiği, İsrail oğullarının girmesi için teşvik ettiği toprakların sıfatı (Arz-ı mukaddes),³⁰ Allah’ın en güzel isimlerinden birisi olan el-Kuddûs,³¹ Cebrail’e (a.s) hitaben Ruhu’l-Kuds³² olarak isim şeklinde geçmektedir. Kur’ân ayetlerinden zikredilen mekânlar ve varlıklar için vahdet unsuruna binaen şirk, tâğüt gibi manevi kirlere temiz kılındığını göstermektedir. K-d-s kökü hem isim hem de mastar olarak kullanılabilir ve bu kökten türeyen birçok kelime mevcuttur.

İlk tefsir sahiplerinden Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) meleklerin Allah’ı takdîsini “tazim etmek ve yüceltmek”³³ olarak açıklarken, Mukâtil b. Süleyman’da “emrini yüceltmek”³⁴ şeklinde tefsir etmektedir.

²⁴ Nahl, 16/102.

²⁵ İsfâhânî, Ebu’l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed Râgıb, *el-Müfredâtü fi Ğaribi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylanî, Daru’l-Marife, Beyrut ts. s. 396.

²⁶ Bkz. Haşr, 59/23.

²⁷ Bkz. Haşr, 59/23; Cum’a, 62/1.

²⁸ Bakara, 2/30.

²⁹ Tâhâ, 20/12.

³⁰ Mâide, 5/21.

³¹ Haşr, 59/23.

³² Nahl, 16/102.

³³ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, Daru’l- Fikri’l-İslami, Mısır 1989, s.199.

³⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, Daru İhyâi’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut 1423, s.96.

Kurtubî Tefsiri'nde de "Takdîs etmek" manasının temizlemek ve arındırmak ile ilgili olduğunu, Yüce Allah'ın "*Mukaddes arza giriniz.*"³⁵ "... *Melikdir, Kuddüstür*"³⁶ "*Muhakkak sen Tuva adındaki mukaddes vadidesin*"³⁷ buyruklarında Beytu'l-Makdîs'e bu adın verilmiş sebebinin içi günahlardan takdis olunan yani arındırılan bir mekân olduğundan demiştir.³⁸

İbn-i Kesîr (ö. 774/1373) tefsirinde naklettiği rivayetlerde "*Biz seni hamd ile tesbih, takdis edip dururken...*" ayetinde İbn Cerîr takdisin anlamı için tazim ve arındırma olduğunu söyler. Allah Teâlâ'nın "Subbûh ve Kuddûs" ism-i celili de böyledir. Subbûh tenzih, kuddûs ise tazim ve arındırma. Bunun için yeryüzüne mukaddes denmiştir, yani arınmış toprak demektir. Şu halde meleklerin "*Biz seni hamd ile tesbih eder...*" sözlerinin manası seni tenzih eder ve şirk ehlinin sana izafe ettiği şeylerden uzak uzaklaştırırız demektir.³⁹

Buna göre "el-kuds" herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu olmaksızın temizlik ve O'na layık olmayan sıfatlardan arınmışlık demektir. Allah Teâlâ'yı her türlü noksanlıklardan ve ayıplardan tenzih etme, arındırma anlamına gelir.⁴⁰

Kur'ân'da iki yerde Allah'ı "el-Kuddûs" sıfatıyla,⁴¹ iki yerde de Hz Musa (a.s.)' ya ilahi vahyin verildiği Tuva Vadisi⁴² ve Hz. Musa (a.s.)'nın İsrâiloğulları' nı girmeye teşvik ettiği mukaddes toprakları mukaddese/mukaddes sıfatıyla vasıflandırılması dikkat çekicidir.

Bileşik bir kelime olarak Kur'ân'da geçen Rûhu'l-Kuds روح القدس tertemiz yaratılmış ruh⁴³ Cebrail Aleyhisselam anlamındadır. Cibril'in sıfatı olan Rûhu'l-Kuds Allah'tan insanlara kendileriyle nefislerimizi arındıracak kutsal şeyleri getirdiği için Cebrail'e izafe edilmiştir.⁴⁴ Ayrıca, Allah Teâlâ İsâ (a.s.)'nin sıfatı

³⁵ Mâide, 5/21.

³⁶ Haşr, 59/63.

³⁷ Tâhâ, 20/12.

³⁸ Kurtubî, Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006, I, 389-620.

³⁹ İbn Kesîr, Ebu'l-Fida ed-Dimaşki, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed ve Diğerleri, Müessesetü Kurtuba, 2000, II, 256.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, k-d-s mad.

⁴¹ Bkz. Haşr, 59/23; Cum'a, 62/1.

⁴² Bkz. Tâhâ, 20/12; Nâziât, 79/16.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, k-d-s mad.

⁴⁴ Isfehânî, *el-Müfredât*, k-d-s md.

hususunda Hz. Peygamber'e hitaben "*Biz O'nu Ruh'u'l-Kuds ile destekledik*"⁴⁵ buyurmuştur. Ruh'tan Cebrail, Kuds'ten kastın Allah olduğu, bunun Cebrail'in şanının yüceltmek, şeref vermek için yapılan bir izafet olduğu da belirtilmektedir.⁴⁶

Yüce Allah en güzel isim ve sıfatların kendisine ait olduğu, her işinde bir hikmet bulunan, hiçbir şeyin kendisinde gizli kalmadığı, kuddûs olarak insan tasavvurunun ötesinde bütün zayıflık ve eksikliklerden münezzehtir olmasının yanında ilahi kelimada insan âlemle ve Allah ile münasebetlerini düzenlemesi açısından hayatına müdahildir. Gözetip kollayan ve ilah olarak insana çok yakındır. "*Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.*"⁴⁷

Bu tanımlardan hareketle k-d-s kökünden türeyen Yüce Allah'ın esma-i hüsnâsından olan Kuddûs isminin zât-ı ilahiyenin birliğini ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yüce kitabımızda k-d-s kökü ve türevleri Allah için kullanıldığında "kuddûs" ismi celiline bağlı olarak kemal sıfatlarını ve tenzihi; diğer varlıklar için kullanıldığında manevi temizliği ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de kutsal olanı veya neyin kutsal olduğunu en güzel şekilde ifade eden kelimenin, Allah'ın temiz ve ona layık olmayan sıfatlardan münezzehtir olma anlamına gelen ve en güzel isimleri arasında yer alan "el-Kuddûs" kelimesi olduğunu ifade etmek mümkündür.

B. B-r-k, Tebâreke, Mübârek (بِرْك - تَبَارَكَ مَبَارَك)

Kur'ân-ı Kerîm'de nisbî kutsal olanı ifade etmek üzere kullanılan ve bereket, mübarek, takdis, tazim gibi anlamlara gelen b-r-k kökünden türeyen kelimeler de kutsal olanı ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bereket kelimesi mübareklik, saadet, nimet, ihsanı ilahî, bolluk, feyz, azı çok yerine geçecek surette takdis-i ilahiye ye mazhariyet,⁴⁸ bir şeyde hayrı ilahinin devamı,⁴⁹ ilahi hayrın hissedilemeden, sayılmadan ve hasredilemeden sâdır olduğu

⁴⁵ Bakara, 2/87, 253.

⁴⁶ Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsiru'l-Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990, VI, 219; yine bkz. Mâide, 5/21.

⁴⁷ Kâf, 50/16.

⁴⁸ Şemseddin Sami, s. 289.

⁴⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, b-r-k mad.

şeyde getirmiş olduğu ziyade⁵⁰ anlamlarında kullanılmıştır. Bereket kelimesinin mastarı olan burûkun'ün anlamı; devenin bir yerde çöküp durması, orada kalıp beklemesidir. Bu manaya isnaden iyi ve hoş karşılanan bir durumun süreklilik arz etmesine bereket denilmiştir.⁵¹

Kur'ân-ı Kerîm' de kullanım şekillerine göre b-r-k kelimesinden türeyen 32 kelime bulunmaktadır.⁵² Bu kelime üç ayette çoğul olarak “berekât” (بركات)⁵³ şeklinde geçmekte ayrıca Kur'an-ı Kerim'de “bâreke (بارك)”,⁵⁴ “bâreknâ (باركنا)”,⁵⁵ “bûrike (بورك)”,⁵⁶ “tebâreke (تبارك)”,⁵⁷ “mübârakun (مبارك)”,⁵⁸ “mübâreken (مباركا)”,⁵⁹ “mübâreketin (مباركة)”⁶⁰ şeklinde türevleri kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de kullanım çeşitlerine göre de tanımları yapılabilmektedir.

Bu kullanımlardan bazıları şunlardır:

مبارك : Mübarek kelimesi bereketli, feyz, bereket ve bolluğu olan, aziz, hürmetli, hayırlı, müteyemmin,⁶¹ içinde ilahi hayrın bulunduğu şey, Kur'ân-ı Kerîm için kullanıldığında ise, ilahi hayır ve bereket ile dolup taşan kitap anlamını içermektedir.⁶²

Kur'ân-ı Kerîm'de b-r-k kalıbından müştak “mübarek (مبارك)” kelimesi sekiz yerde kullanılmış olup bunların dördünde Kur'an'ın sıfatı olarak,⁶³ diğer dördünde Hz. Nûh (a.s.)'un gemisiyle karadan çıktığı yerin,⁶⁴ Kâbe'nin,⁶⁵ Hz. İsa (a.s.)'nın⁶⁶ ve yağmurun⁶⁷ sıfatı olarak kullanılmıştır.

⁵⁰ İsfehânî, *el-Müfredât*, b-r-k md.

⁵¹ İsfehânî, *el-Müfredât*, b-r-k md.

⁵² Abdulkaki, M. Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır 1945, s.150.

⁵³ Bkz, A'raf, 7/96; Hûd, 11/48,73.

⁵⁴ Bkz. Fussilet, 41/10.

⁵⁵ Bkz, A'raf, 7/137; İsrâ, 17/1; Enbiyâ, 21/71,81; Sebe, 34/18; Saffat, 37/113.

⁵⁶ Bkz. Neml, 27/8.

⁵⁷ Bkz. A'raf 7/54; Mu'minûn, 23/14; Furkan, 25/1,10,61; Mu'min, 40/64; Zuhruf, 43/85; Rahmân, 55/78; Mülk, 67/1.

⁵⁸ Bkz. En'âm, 6/92,155; Enbiya,21/50; Sâd, 38/29.

⁵⁹ Bkz, Âl-i İmrân, 3/96; Meryem, 19/31; Mu'minûn, 23/29; Kâf, 50/9.

⁶⁰ Bkz, Nûr, 24/35,61; Kasas, 28/30; Duhan, 44/3.

⁶¹ Sami, Şemseddin, *Kâmus-ı Türki*, “mübarek” md., İstanbul 2006.

⁶² Ebu'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, “b-r-k” md.

⁶³ Bkz. En'âm, 6/92, 155; Sâd, 38/29; Enbiyâ, 21/50.

⁶⁴ Bkz. Mu'minûn, 23/29.

⁶⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/96.

⁶⁶ Bkz. Meryem, 19/31.

⁶⁷ Bkz. Kâf, 50/9.

Mübarek isminin müennes kalıbı olarak da gelen “mübareke (مباركة)” kelimesi de dört yerde geçmektedir. Buralarda Hz. Musa (a.s.)’ya nida edilen vadinin bulunduğu yerin,⁶⁸ içerisinde yüce Kur’ân’ın indirildiği gecenin,⁶⁹ temsilen Allah’ın nurunun tutuşturulduğu zeytin ağacı ve selamın⁷⁰ sıfatı olarak zikredilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de “*Âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak kurulan ilk mabet*”⁷¹ olan Kâbe’den bahsedilmiş olması bir başka ifadeyle Kur’ân-ı Kerîm’de Kâbe’den bahsedilirken, İslamiyet açısından yeryüzündeki en kutsal mekân olarak kabul edilen Kâbe için, buranın bereket ve hidayet kaynağı olarak isimlendirilmesi yani mübarek olarak zikredilmesi, bu kelimenin kutsal olanı ifade etmek için kullanılan en önemli kelimelerden biri olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Mi’rac hadisesinden bahseden İsrâ Sûresi’nde “*Hz. Muhammed’i bir gece Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah’ın şanı yücedir*”⁷² şeklinde geçen Ayet-i Kerime’de, Mescid-i Aksâ için “*çevresini mübarek kıldığımız*” bir mekân olarak bahsedilmesi de kutsal olanı ifade etmesi bakımından mübarek lafzının önemini belirtmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de mübarek olarak geçen lafızlar bize kutsal veya kutsallığı ifade etmesi bakımından bu iki kelimenin çok yakın anlamlara geldiğini göstermektedir. Öte yandan En’âm Sûresi’nde Kur’ân-ı Kerîm’den bahsederken “*Feyiz kaynağı olan mübarek bir kitap, mübarek bir öğüt olarak isimlendirilmesi*”,⁷³ Enbiyâ Sûresi’nde “*Kur’ân-ı Kerîm’in mübarek bir öğüt*”,⁷⁴ Sad Sûresi’nde “*Bu Kur’ân, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır*”⁷⁵ şeklinde Kur’ân-ı Kerîm’den bahsedilirken onun mübarek olarak isimlendirilmiş olması da Kur’ân’ın kutsallık veya kutsal olanı ifade etmesi açısından önemlidir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bereket olarak ifade edilen lafızlar esenlik,⁷⁶ rahmet, bereket,⁷⁷ A’râf Sûresi’nde ise iman ve takva sahibi toplumlara gökten ve yerden

---

⁶⁸ Bkz. Kasas, 28/30.

⁶⁹ Bkz. Duhân, 44/3.

⁷⁰ Bkz. Nûr, 24/35, 61.

⁷¹ Âl-i İmrân, 3/96.

⁷² İsrâ, 17/1.

⁷³ En’âm, 6/19.

⁷⁴ Enbiyâ, 21/50.

⁷⁵ Sâd, 38/29.

⁷⁶ Bkz. Hûd, 11/48.

bereket kapıları açılacağı, insanların başına gelen felaketlerin ise onların tuttuğu kötü yol sebebiyle olduğu belirtilmiştir.⁷⁸

Teâlâ ile birlikte veya tek başına tazim ve dua amacıyla kullanılmaktadır. Sözlükte “kişinin bir yerde durup bir işi yapmakta devam etmesi” anlamındaki burûk kökünden türeyen ve “tefâul” kalıbından fi’l-i mâzî olan tebâreke “hayır, lütuf ve ihsanı her ölçünün üstünde olan, zatında ve sıfatlarında yüce ve münezzeh olan” anlamına gelmektedir.⁷⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de bu lafız Allah’ı takdîs ve tazim anlamlarında kullanılmıştır. Zikredilen hayırların Allah Teâlâ’ya tahsis edilmesi, dikkatin bu yöne çekilmesi, Allah’ı takdîs ve tazim etmek demektir.⁸⁰

بَارِك: Fussilet Sûresi’nde geçen Ayet-i Kerimede yeryüzüne bereket verildiği, bu bereketlerden maksadın, yeryüzünde yaşayanların bütün geçimlikleri ve onlar için faydalı olan yiyecekler, bunların meydana gelmesine vesile olan yağmurlar, iklimler, bölgeler, altlarından çeşitli madenler çıkarılan dağlar, içinden çeşitli yiyecek ve eşyalar çıkarılan denizler vb. şeyler olduğu beyan edilmiştir. “O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti.”⁸¹

بَارِكْنَا : Kur’ân-ı Kerîm 'de altı defa tekrar eden bu ifade A’râf Sûresi’nde İsrâil oğullarına içi bereketle doldurulan yerin miras olarak verildiği,⁸² İsrâ Sûresi’nde “çevresini mübarek kıldığı Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah” şeklinde geçen ifadeyle Mescid-i Aksâ ve çevresinin mübarek kılındığı,⁸³ Enbiyâ Sûresi’nde de Hz. İbrahim ve Hz. Lût’u Irak civarında yaşayan Nemrut’un tasallutundan kurtarıp, âlemlere mübarek kıldığı Şam topraklarına göç ettirdiği beyan edilmektedir.⁸⁴ Sebe Sûresi’nde mübarek kılınan arzın Şam topraklarındaki şehirlerle Yemen’de bulunan Sebe ülkesi arasında, birbirinden görünecek katlar yakın mesafelerde şehirler var ettiğini, bu

⁷⁷ Bkz. Hûd, 11/73.

⁷⁸ Bkz. A’râf, 7/96.

⁷⁹ Arpaguş, Hatice Kelpetîn, “Teâlâ”, DİA, İstanbul 2011, XL, 206-207.

⁸⁰ İsfehânî, *el-Müfredât*, b-r-k mad.

⁸¹ Fussilet, 41/10.

⁸² A’râf, 7/137.

⁸³ İsrâ, 17/1.

⁸⁴ Enbiyâ, 21/71.

şehirlerarasındaki mesafelerin, yolcuların ihtiyacına göre ayarlandığını, Sebe halkına verdiği çeşitli nimetleri ve refah içinde geçirdikleri hayatı zikretmektedir.⁸⁵

Sâffât Sûresi'nde geçen ifadenin, mübarek kılınan yer veya mekân olmadığı “bâreknâ” ifadesiyle bizzat Hz. İbrahîm ve oğlu Hz. İshak'a hayır ve bereket verildiği, kendilerinin “mübarek” (kutlu ve bereketli) olduğu ifade edilmiştir.⁸⁶

بُورِكَ : Kur'ân-ı Kerîm 'de yalnızca bir defa geçen bu kelime Neml Sûresi'nde Hz. Musa'ya ateşin gösterildiği mekânın çevresinin mübarek kılındığı belirtilmektedir. “Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir.” Bazı müfessirlere göre bu Ayet-i kerimedeki “Ateşin bulunduğu yerdekenden” maksat, Allah'ın nurudur. Diğer bazılarına göre ise bizzat ateşin kendisidir. “Ateşin çevresinde olanlardan maksadın ise Hz. Musa ve melekler olduğu rivayet edilmektedir” şeklinde tefsir edilmiştir.⁸⁷

Yine aynı kelime kökünden gelmek üzere Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif yerlerinde kutsal olanı ifade etmek üzere kullanılan bir diğer kelime de “tebâreke” kelimesidir.

تَبَارَكَ : Be-re-ke kökünden türeyen bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de dokuz yerde zikredilmekte ve bunların hepsinde Allah Teâlâ'yı takdis ve tazim ifadesi taşımaktadır.

Tebâreke fiili, A'raf Sûresi'nde, “Allah'ın şanı yüce, mukaddes ve mübarek”⁸⁸ olduğu, Mu'minûn Sûresi'nde “Allah'ın yaratması en güzel yaratmadır”⁸⁹ şeklinde, Furkân Sûresi'nde zikredilen üç ayet-i kerimede, Mü'min Sûresi, Zuhrûf Sûresi, Rahmân Sûresi ve Mülk Sûresi'nde “Allah'ın şanının yüceliğini” belirtmektedir.⁹⁰

İsim olarak iki yerde⁹¹ (berekâtin) بَرَكَاتٍ şeklinde çoğul olarak kullanılmış ve bereket, bolluk manasında zikredilmiş; bir yerde de⁹² zamirle birleşerek (berekâtuhu) بَرَكَاتُهُ şeklinde çoğul olarak kullanılmıştır. Bu üç yerde bereket kelimesi Allah'ın

⁸⁵ Sebe', 34/18.

⁸⁶ Sâffât, 37/113.

⁸⁷ Taberî, Câmiu'l-Beyân, VI, 263.

⁸⁸ A'râf, 7/54.

⁸⁹ Mu'minûn, 23/14.

⁹⁰ Bkz. Furkân, 25/1-10-61; Mü'min, 40/64; Zuhrûf, 43/85; Rahmân, 55/78; Mülk, 67/1.

⁹¹ Bkz. A'râf, 7/96; Hûd, 11/48.

⁹² Bkz. Hûd, 11/73.

lütfunu ifade etmektedir. Bu lütfun muhatabı ise ilk A'râf Sûresi'nde gûnahtan sakınanlar,⁹³ Hûd Suresi'nde Hz. Nûh'un milleti ve yine Hûd Sûresi'nde Hz. İbrahim ve ailesidir.⁹⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de "Âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev , Mekke'deki (Kâbe)'den" bahseden ayet-i kerimede mübarek⁹⁵ kelimesinin kullanılması bu kelimenin kutsalı veya kutsal mekânı belirlemede kullanılan en önemli kelimelerden biri olduğunu göstermektedir. Taberî Tefsiri'nde ayet-i kerimede, Mescid-i Haram için, "Mübarek" olarak nitelendirilmesinin sebebini, Mescid-i Haram'da Kâbeyi tavaf etmenin, günahların affına sebep olması nedeniyle demiştir.⁹⁶ Kurtubî Tefsiri'nde bu ayeti şöyle yorumlamıştır. Yüce Allah'ın "Mübarek olmak üzere" buyruğu, Kâbe'de amellerin kat kat fazlasıyla mükâfatlandırılışı dolayısıyla mübarek olmasını ifade etmektedir. Bereket; hayrın çokluğu demektir.⁹⁷

İsrâ Sûresi'nde, Hz. Muhammed'in bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğünü belirten ayette,⁹⁸ Mescid-i Aksâ'dan, "*çevresini mübarek kıldığımız*" şeklinde bahsedilmiş olması da, "mübarek" kelimesinin, kutsal anlamına çok yakın bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir.

En'âm Sûresi'nde 6/92, Enbiya Sûresi 21/50 ve Sâd Sûresi 38/29'uncü ayetlerde Kur'ân-ı Kerim'den mübarek bir kitap olarak bahsedilmekte; Mu'minûn 23/29'da Hz. Nuh'un Tufan'dan sonra indirilmesi için dua etmesi istenen yerden; Kâf Sûresi'nde 50/9'da "gökten indirilen sudan" bahsederken mübarek kelimesinin kullanılmış olması da Kur'ân-ı Kerim'in kutsallığı belirlemesi açısından önemlidir.

Yüce Allah'ın yakîni manada iman,⁹⁹ istiğfar¹⁰⁰, infak¹⁰¹ Kur'ân'la ilişkilendirdiği bereket kavramı süreklilik arzettiği için istikrara ve dolayısıyla da bir iç huzuruna ve güven duygusuna kaynaklık etmektedir. Kur'ân-ı Kerim Allah ile kul

⁹³ Bkz. A'râf, 7/96.

⁹⁴ Hûd, 11/48,73.

⁹⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/96.

⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 319-321.

⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi*, IV, 282.

⁹⁸ İsrâ, 17/1.

⁹⁹ Bkz. A'râf, 7/96.

¹⁰⁰ Bkz. Nûh, 71/10-12; yine bkz. Hûd, 11/52.

¹⁰¹ Bkz. Bakara, 2/261-262; yine bkz. Sebe,34/39.

arasındaki ilişkileri diri tutmayı amaçlayarak ancak iman etme ve helal, meşru bir kazanç için bereket inancını motivasyon ögesi olarak kullanmıştır. Bu sebeple Kur'ân, bereket kavramını sadece maddi artışla sınırlamamış, ruhsal anlamda bir tatmin, bir gönül zenginliği, ahirette alınabilecek bir sevap olarak da değerlendirmiştir. Bu açıdan bereket inancı dinin temeli olan kutsalın yeni kalmasını sağlamakta böylece kutsal üzerine inşa emiş olan dini değerlerin ayakta kalmasına katkıda bulunmuştur.¹⁰²

C. Şi'âr, Meş'âr (شعار - مشعر)

Kur'ân-ı Kerim'de kutsiyet ifade eden lafızlardan biri olan “Şi'âr” (çoğulu Şeâir) dini terminolojide Allah tarafından vazedilen, O'na kulluk etmeye vesile olan, saygı gösterilmesi ve korunması gereken belli ibadet, işaret ve semboller olarak kabul edilmiştir.¹⁰³

Şi'âre ve meş'âr kelimeleri aynı anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de şi'âr kelimesi geçmemekle beraber “*dinin gerçekleştirilmesini emrettiği hususlar*” anlamındaki Şaire'nin çoğulu olan şeâir hac ibadetinin konu olarak zikredildiği dört yerde Allah kelimesine muzaaf olarak zikredilmiştir.¹⁰⁴ “*Ey iman edenler! Allah'ın şeâirine saygısızlık etmeyin*”¹⁰⁵ ayetinde hac veya umre münasebetiyle aralarında yürünen Safa ve Merve ile kurban edilecek hayvanların Allah'ın koyduğu dini şeâirden olduğu,¹⁰⁶ söz konusu şeâire saygısızlık edilmemesi ve bunları yüceltmenin Allah'a bağlılıktan kaynaklandığı belirtilmektedir.¹⁰⁷ Burada şeâir olarak nitelenen şeyler hürmet gösterilmesi gereken, dokunulmaz olan şeylerdir. Burada Yüce Allah'ın kutsal olarak bildirdikleri ile dokunulmazlık arasındaki bağa işaret edilmektedir. Başka bir ayette hacıların Arafat'tan sonra gittikleri mekâna (müzdelife) “Meş'ari'l-Harâm” (ibadet yeri) denilerek burada Allah'ın çokça anılması istenmektedir.¹⁰⁸

¹⁰² Koçyiğit, Hikmet, “Kur'ân Açısından Bereket Kavramı'nın Değerlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, s.166-167.

¹⁰³ İsfehâni, *el-Müfredât*, “Şi'âr” md.

¹⁰⁴ Özervarlı, M. Sait, “Şi'âr” DİA, XXXIX, 123-124.

¹⁰⁵ Mâide, 5/2.

¹⁰⁶ Bkz. Bakara, 2/158, Hac, 22/36.

¹⁰⁷ Bkz. Hac, 22/32.

¹⁰⁸ Bkz. Bakara, 2/198.

Şeâir veya şî'âr kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de daha ziyade Hac ibadetinin menâsik ve hususları ile ilgili konularda zikredilmişken dini anlamda ve tefsir kaynaklarında daha sonraları içeriği genişletilerek dinin temel esaslarını da içine alacak şekilde açıklanmıştır. Nitekim İmam Mâturîdî (ö. 333/944) konu ile ilgili ayetin tefsirinde “şeâirullah” kelimesini açıklarken bütün farzların ve genel olarak dini konuların girdiği hususlar şeklindeki anlayışlara temas etmiştir.¹⁰⁹ Hac ibadetinde somut formlar halinde öne çıkan, rükun ve uygulamaları için kullanılan şeâir kelimesinin neyi ifade ettiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Tefsiri Taberî'de, Abdullah b. Abbas ve Mücahid'den nakledilen görüşe göre şeâirin anlamının “Hac ibadetindeki sınırlar” olduğunu buna göre Mâide Sûresi'ndeki ikinci ayetin manasının “Hac ibadetlerini ihlal etmeyin” demek olduğunu söylemişlerdir. Büyük müfessir Taberî'nin kabul ettiği görüşe göre de bazıları kelimenin manasının “Allah'ın haram kılmış olduğu şeyler ve koymuş olduğu sınırlar” olduğunu söylemiş ve ayeti kerimeyi “Allah'ın haramlarını helal saymayın, koyduğu sınırları aşmayın” şeklinde tefsir etmiştir.¹¹⁰

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762) şeâirin anlamını daha geniş anlamda kullanarak Hac ibadetinin menâsikleri ve dini konuların içeriğine giren ibadetlerin yanında Allah'ın kendisine has kıldığı ve manen ona yaklaşma vesilesi yaptığı, duyularla algılanabilen dini sembolleri de anlam alanına katmıştır. Buna göre en büyük dört şiar Kur'ân-ı Kerîm, Kâbe, Peygamber ve Namazdır demiştir. Bunlara saygı göstermek Allah'a saygı göstermek, saygısızlıkta bulunmak ona saygısızlık yapmak hükmündedir.¹¹¹

Müslümanlar açısından bütününü ilgilendiren kendini diğer semavi veya beşeri din mensuplarından ayıran ve kendi içerisinde sembollerle, işaretlerle, imgelerle, ayrılan kendine has özelliği olarak tanınmalarını sağlayan şeyler veya nesnelar şiar olarak adlandırılmıştır.

Şiarlar, İslam olarak tanınan kavimlerden, topluluklardan veya özel olarak

¹⁰⁹ Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (çev. Mehmet Boynukalın), Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, IV, 134-135.

¹¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 191.

¹¹¹ Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetullâhi'l-Balîğa* (nşr. M. Şerif Sükker), Beyrut 1992, I, 206-209.

gruplardan birine veya bir kaçına değil bütün hepsine hitap etmekte, bütün Müslümanlara ait olan kutsallardır. Kutsal olarak bakıldığında İslami şiarlar tecrübe edildiğinde, görüldüğünde veya işitildiğinde oranın İslam'a dair bir bellek taşıdığı, Müslüman olduğu anlaşılır. Bu açıdan nisbi kutsal olarak Yüce Allah'ın koyduğu birtakım husus ve sembollerden oluşmakta, saygısızlık edilmemesi ve hürmette bulunulması istenmektedir.

D. N-z-h, Tenzih (نزہ- تنزیہ)

Sözlükte “arındırma, takdis” anlamlarına gelen tenzih; kavram olarak Yüce Allah'ı yaratıklara özgü niteliklerden uzak tutmak demektir. Bu da Allah'ın zatı, sıfatları ve isimlerinin birlenmesiyle olur.¹¹² Bu manada tenzih kavramı ulûhiyyet makamıyla bağdaşmayan nitelik ve anlamları zat-ı ilahiyeye yaratılmışlık özelliklerinden arınmış olduğunu benimseyerek O'ndan uzaklaştırmak veya kusur ve ayıplardan nefyetmek olduğunu belirtmektedir.

Vahyin temel prensibini oluşturan ve birçok kavramla ifade edilen Yüce Allah'ın bir olması ve yaratılmışlara benzememesi tenzihi dilin temel örgüsünü teşkil eder. Bu bağlamda “mutlak manada yaratılmışlık üstü” anlamına gelen doksandan fazla ayette ve birçok hadiste görülen tesbih ile bununla aynı manada kullanılan takdis, uluvv (teâlâ) ve tebareke kavramları zikredilebilir.¹¹³

İslam âlimleri tenzihe yönelik olarak birçok ilahî esas içerisinde “*O'nun benzeri olan hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir ve görür*”¹¹⁴ mealindeki ayeti beyan olarak tenzihi/selbi sıfatları ittifakla kabul etmişlerdir. Hiçbir şey O'nun benzeri olmamakla beraber, bu kesin ve net farklılıktan yarattıklarına benzememesinden dolayı Allah ile yarattıkları arasındaki bağ tamamen birbirinden bağımsız da değildir. Çünkü o işiten ve görendir. “*O her şeyi işitir, görür. Sonra her şeyi işiten ve gören olarak hükmeder.*”¹¹⁵

Yüce Allah'ın benzeri veya misli gibi bir şeyin olmaması ebedi ve ezeli olarak kendi zatına mahsus olan üstünlük ve kutsiyetiyle onu her türlü şerik unsurundan

¹¹² Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2007, s.234.

¹¹³ Topaloğlu, Bekir-İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s.313.

¹¹⁴ Şûra, 42/11.

¹¹⁵ Seyyid Kutup, *fi Zilali'l-Kur'an*, terc. Salih Uçan, Dünya Yayınları, İstanbul 1991, VII,

tenzih eder. “O’nun benzeri olan hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir ve görür”¹¹⁶ ayetinde Yüce Allah’a benzer olmadığı ifadesinden yola çıkarak ilahi vahyin temelini oluşturan tevhit inancının ve tenzih unsurunun sağlam bir delilidir. Allah mislinin olmadığını ifade etmekten kasıt, kendisine benzer olmadığı ifadesinin mübalağasıdır. Bunun için tenzih bir anlamda Yüce Allah’ın ne olmadığını belirtmek olarak da ifade edilebilir.¹¹⁷

Temel olarak Yüce Allah’ı fiillerinde, insan muhayyilesinin dışında tenzih etmek O’nu hayır ve şerrin dahi yaratıcısı olduğu, fakat zulmü, kötülük ve çirkinliği dilemekten münezzehe olduğunu kabul etmektir. Yüce Allah’a iman etmenin ilahi takdire uygun yapılabilmesi için rabbimizin zatının, sıfatlarının, esma ve e’âlinin tenzih edilerek iman edilmesi elzemdir. İnsanın kendisi ve kâinat üzerindeki tefekküründen hareketle hakikat yolculuğunu kâinata yönelterek tefekkür etmesi için uyarılır.

E. Harâm, Muharrem (حرام-محرم)

Haram kelimesi lugatta “saygı, hürmet, Allah’ın hükümlerinden yapılması zaruri ve yapılması yasak olan, lekelenmesi doğru olmayan, şeref, namus; kutsallık, dokunulmazlık, helal olmayan”¹¹⁸ şey demektir. Bu kökten türeyen bir kelime olan el-hurmet (الحرمة) de aynı anlamı taşımakla birlikte kadın, zevce manalarını da ihtiva etmektedir. Haram helalin zıddı olmakla birlikte dokunulmazlığı bulunan ve yasaklanana da ifade eder. Bu yasaklama “ya ilahi bağlılık ya zorlama, ya beşeri engelleme ya da akıl ve şeriatın emri yahut sözü dinlenen birinin isteğiyle” olur.¹¹⁹ Kurân-ı Kerîm’de bu anlamları ifade eden ayeti kerimede şöyle zikredilmektedir:

ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ “Kim Allah’ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu Rabbinin katında onun için daha hayırlı olur.”¹²⁰

Haram, “men edilmek” ve “yasak olmak” gibi anlamlara gelen harume (حُرْم) fiilinin mastarı ve “yasaklanan”, “men edilen” şeyin ismidir.¹²¹ “Biz daha önce ona

¹¹⁶ Bkz. Şûra, 42/11.

¹¹⁷ Yavuz, Ömer Faruk, *Kur’ân’da Sembolik Dil*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, s.166.

¹¹⁸ Ibn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, h-r-m md.

¹¹⁹ İsfehani, *el-Müfredât*, h-r-m md.

¹²⁰ Hacc, 22/30.

(Musa'ya) sütanneleri men ettik"¹²² ayetinde haram bu anlamda; yine "Cehennem ehli, cennet ehline: Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin! Diye seslenirler. Onlar da: Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır derler"¹²³ ayetinde Allah'ın kâfirlere cennet ehlinin suyunu ve nimetlerini men ettiği bildirilir. Zikredilen ayetlerde Haram, yasaklanan ve men edilen anlamlarında kullanılmıştır. Haram sözlükte vacip manasını da ifade eder. Örneğin "Helâk ettiğimiz bir belde için artık (yeniden mâmur olmak) imkânsızdır; çünkü onlar geri dönemeyeceklerdir"¹²⁴ ayetinde geçen haramın vacip anlamında zikredildiği ifade edilmektedir.¹²⁵

حرمة Hurmet "çiğnenmesi, ihlal edilmesi helal olmayan dokunulmaz olan şey"; حرمان hirmân, احرام ihrâm ve تحريم tahrim ise "men etmek, haram kılmak ve yasaklamak" anlamına gelir.¹²⁶ Hürmet ve saygı esasen haram kılınan şeye değil onu yasaklayan Allah Teâlâ'yadır.¹²⁷

Kudsiyyet anlamında kullanılmamış olan sözlükte "helal olmayan, yasaklanan şey" anlamındaki mahrem (محرم) kelimesi de kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış bulunan belli derecelerdeki akrabayı ifade eder.¹²⁸ محارم Mehârim, "Allah'ın helal görmesi câiz olmayan dolayısıyla haram kıldığı şeydir."¹²⁹ Araplar Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarında savaşmayı helal olarak görmedikleri için haram aylar demişlerdir.¹³⁰

Kutsallığı dolayısıyla "Mekke'ye Harem; Mekke ve Medine'ye Haremân, Kâbe'ye el-Beytu'l-Haram, onu çevreleyen mescide "el-Mescidu'l-Haram" denilmiştir.¹³¹ Ayrıca Mekke içerisindeki sınırları belirli bulunan alanada harem denilmiştir. Müslüman olmayan kimselerin Mekke haremine girmelerinin yasak olması da mukaddesatına binaen önemlidir. İhram, "harem beldeye veya haram aylara yahut bir söz ve taahhüt altına girmek" demektir. Çünkü bu mekân, zaman ve

¹²¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, h-r-m md.

¹²² Kasas, 28/12

¹²³ A'râf, 7/50.

¹²⁴ Enbiyâ, 21/95.

¹²⁵ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihah Tacu'l-Lugati ve Sihahu'l-Arabiyyeti*, "h-r-m md." thk. Ahmed Abdulğâfur Attar, *Daru'l-İlm lil Melâyin*, Beyrut 1990.

¹²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, h-r-m md.

¹²⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, IV, 167.

¹²⁸ Öğüt, Salim, "Mahrem", *DİA*, XXVII, 388.

¹²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, h-r-m md.

¹³⁰ Algül, Hüseyin, "Haram Aylar", *DİA*, XVI, 104.

¹³¹ Bkz. Mâide, 5/2; İsrâ, 17/1.

durumlarda kişiye bazı fiiller haram kılınmıştır. Yine hac ve umre için diğer şartlarına riâyet ederek dikişsiz özel elbiseyi giymeye de ihram, ihrama giren kişiye de muhrim denilmektedir.¹³² İhrama giren kişiye daha önce helal olan kadınlarla cinsî münâsebette bulunmak ve avlanmak gibi bazı fiiller haram kılındığı için ona bu isim verilmiştir.¹³³

Kur'ân-ı Kerîm'de Haram ve aynı kökten türeyen kelimeler seksen üç yerde zikredilmişlerdir. Haram kelimesi iki yerde¹³⁴ Muharrem kelimesi de dört yerde¹³⁵ helal kavramının zıddı olarak kullanılır. Haram kelimesi bir yerde¹³⁶ sakınmak, kaçınmak anlamında da kullanımı geçmektedir.

Haram kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de daha çok eş-Şehru'l-Haram, el-Mescidü'l-Haram, el-Meşaru'l-Haram, el-Beytü'l-Haram, şeklinde bazı mekân ve zaman dilimlerinin dokunulmazlığına, kutsallığına ve aynı zamanda bunlarla ilgili birtakım yasakların bulunduğu işaret etmek için sıfat tamlamalarında kullanılmıştır. Bu açıdan kutsal bölgeye ve mukaddes zamana saygıyı, dünyevi arzu ve isteklerden uzak duruşu Yüce Allah'a yakın olma şuurunun ifa edildiği bir ifade olarak kudsiyyet içerdiğinin göstergesidir. Aynı kelimenin tef'îl kalıbındaki muhtelif fiil türevleri farklı ayetlerde bir insanın kendisine bir şeyi yasaklaması, men etmesi, haram kılmak gibi manaları da içermektedir.¹³⁷

Yaratılmış diğer canlılara nazaran şerefli bir mahlûk¹³⁸ olan insan onu öldürmenin ve haksız yere zarar vermenin “haram” kapsamında değerlendirildiği bir varlıktır. İnsan kendisine saygı duyulan, akıl nimeti ile müşerref olmuş muhterem bir varlıktır. Zira bu saygın konumu haram ve hürmetlerin karşılıklı olması dolayısıyla başkasının mahremine zarar verdiği, yaraladığı, tecavüz ettiği zaman, ortadan kalkar kendisine aynı şekilde muamelede bulunur.¹³⁹

Netice itibariyle şari olan Yüce Allah'ın belirlemesi ile tecelli eden haram kutsal varlığın fiillerinin bir tezahürü ve O'nu emredene duyulan hürmetin bir icrası

¹³² Öğüt, Salim, “İhram”, DİA, XXI, 539.

¹³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, h-r-m md.

¹³⁴ Bkz. Nahl16/116; Yûnus 10/59.

¹³⁵ Bkz. Bakara 2/85; Mâide 5/26; En'âm 6/139, 145.

¹³⁶ Bkz. Enbiyâ 21/95.

¹³⁷ Bkz. Tahrîm, 66/1; Mâide, 5/87,A'râf, 7/157.

¹³⁸ Kutluer, İlhan, “İnsan”, DİA, XXII, 320-323.

¹³⁹ Bkz. Bakara 2/194.

olarak Allah'ın, dokunulmaması, ihlal edilmemesi gereken hudutlarını ifade etmektedir. Bu fiiller inanan kimse için dünya ve ahiret huzurunun devamını sağlayacak kurallardır. Bu hudutların ihlali Yüce Allah'a karşı gelme anlamına geldiğinden mutluluğun kaybolmasına yol açacaktır. Dolayısıyla haram bi zatihi kutsalla ilgili, mutlak kutsalın emri olan bir kavramdır.

F. Tesbîh, Sübhân (تسبیح- سبحان)

Kudsiyyet manasına yakın anlamlı olan s-b-h kökü ve ilgili lafızlar da kutsallıkla ilişkilidir. Tesbîh تسبیح kelimesi s-b-h kökünden tef'îl kalıbında mastardır. Kelimenin kökü olan sebh Arapça'da "suda ya da havada hızlı hareket etmek" anlamı ile alakalı olduğuna dikkat çekilerek "Kulun Allâh'a ibadet etme niyetiyle her türlü kötülükten hızla uzaklaşması" anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁰ Subbûh سبوح ve Kuddûs قُدوس lafızları Allah Teâlâ'nın esmâ-i hüsnâsındandır.¹⁴¹

S-b-h kökü Kur'ân'da türevleriyle birlikte yaklaşık doksan üç ayeti kerimede geçmekte olup, ondan değişik şekillerde söz edilmektedir. Sübhân ve tesbih temelinde "Allah'ı tenzih etmek"¹⁴², kudsiyyet ile ilgili ifade edilmiştir. Kelime kökü olarak da "namaz kılmak ve dua etmek"¹⁴³, "uzun meşguliyet"¹⁴⁴, "Allah'a gezenlerin boyun eğmesi"¹⁴⁵, "meleklerin ve diğer varlıkların hızlı hareket etmeleri"¹⁴⁶ anlamlarında kullanımı mevcuttur.

Tesbîh Yüce Allah'ı eksik, yakışsız niteliklerden ve eylemlerden uzaklaştırmak demektir.¹⁴⁷ Subbûh ve Kuddus için Sibeveyh ve Ebu İshak gibi âlimler ayrı anlamlara geldiklerini ifade etseler de, Allah'ın sıfatlarından olması ve Allah'ın tesbih ve takdis edilmesine binaen aynı manaya geldiği belirtilmektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁰ İsfehânî, *el-Müfredât*, s-b-h md.

¹⁴¹ Bkz. Haşr, 59/23.

¹⁴² Bkz. İsrâ 17/1; Mu'minûn 23/91; Kasas 28/68; Yasin 36/36; Saffât 37/158-159-180; Zuhruf 43/82; Tûr 52/43; Haşr 59/23; Bakara 2/100; En'âm 6/100; Tevbe, 9/31; Yûnus 10/68; Nahl 16/57; Meryem 19/35; Zümer 39/4.

¹⁴³ Bkz. Tâhâ 20/130; Âl-i İmran 3/41; Rûm 30/17; Mü'min 40/55; Kaf, 50/39-40; Ahzâb 33/41-42.

¹⁴⁴ Bkz. Müzzemmil, 73/7.

¹⁴⁵ Bkz. Enbiyâ 21/33.

¹⁴⁶ Bkz. Nâziat, 79/1-4.

¹⁴⁷ Ateş, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, "Tesbîh", Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı, İstanbul ts., XX, 289.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, s-b-h, md.

Kur’ân-ı Kerîm’de bu konu ile ilgili olarak birçok ayet zikredilmektedir. Bir ayette; “*De ki: Faraza müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı, elbette onlar Arş’in ve kâinat hâkimiyetinin sahibi Yüce Allah’a üstün gelmek için çareler arayacaklardı! (Ama besbelli ki böyle bir şey asla vaki değildir). Allah onların, iddialarından münezzehtir, Son derece yücedir, uludur*”¹⁴⁹ buyrulmaktadır. Ayetten anlaşılacağı üzere, müşriklerin O’na izafet ettikleri bir takım yakışmayan vasıflardan uzak olduğu, Allah’ın tek bir İlah olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ kendisine yakışmayan şeylerden münezzehtir olduğunu ve bütün kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğunu belirtmektedir. Çünkü gerçekten O, yüceler yücesidir.¹⁵⁰

Tesbîh takdisi, takdis tesbîhi içermektedir. Bunların ikisi de yüce Allah’ın münezzehtir oluşunu, O’nun tek Yaratıcı olduğunu, eşinin ve denginin olmadığını ortaya koymaktadır.¹⁵¹ Kur’ân’da bunun en güzel örneği İhlas Suresi’dir. Sure’nin ilk iki ayeti takdisi üçüncü ve dördüncü ayetleri tesbihi ifade etmektedir. Bu da tesbihin kendi içinde takdisi takdisin de tesbihi barındırdığının kanıtıdır. Tesbih Kutsal Yaratıcı’ya karşı, varlıkların takındıkları tavrı ortaya koyar ve iki kavram Kur’ân-ı Kerîm’de birlikte zikredilmiştir.¹⁵²

Kâinattaki yaratılanların tümü Allah’ı tesbîh etmektedir.¹⁵³ Bu hakikati “*Yedi gök ile yer ve onların içinde yer alan her şey O’nun sınırsız kudret ve yüceliğini anmaktadır (tesbîh etmektedir); O’nun yüceliğini, aşkınlığını övgüyle yankılamayan bir tek nesne yoktur: Ne var ki siz onların yücelemelerini anlayamıyor, kavrayamıyorsunuz. Yine de, hem çok bağışlayıcı, hem de Halim olan O’dur*”¹⁵⁴ ayeti ifade etmektedir. Râzî ayeti kerimelerde geçen Allah’ı meleklerin tesbihini; “müminler için dua, Allah’ın emir ve yasaklarına saygı bağlamında yaratılan mahlûkata şefkat” anlamında değerlendirmektedir.¹⁵⁵

¹⁴⁹ İsrâ, 17/42-43.

¹⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XX, 221.

¹⁵¹ Gül, Ahmet, “*Kur’ân’a Göre Kutsal ve Kutsallık*” (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s.72.

¹⁵² Bkz. Bakara, 2/30.

¹⁵³ Bkz. İsrâ, 17/44; Enbiyâ, 21/19,20; Nûr, 24/41; Sâd, 38/18,19.

¹⁵⁴ İsrâ, 17/44.

¹⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXVII, 33.

Yüce Allah'ı tenzih bağlamında tesbîh, pâk ve temiz kılmak şeklinde dolayısıyla kutsalın dokunulamayan, bütün varlıkların kutsalı, kutsal olan yüce varlığı kendisine yakışmayan fiillerden tenzihi boyutunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de tenzih ile alakalı olarak zikredilen ayetlerde¹⁵⁶ سبحان kelimesine, Yüce Allah'ın müşriklerin ve Hristiyanların kendisine yakışmayan benzetme ve sıfatlardan tenzih etmektedir şeklinde tefsir etmişlerdir.¹⁵⁷ Nitekim müşrikler Yüce Allah'a kendilerinin zannettikleri gibi melekleri kızlar edinmek ve Hristiyanların zannettikleri gibi Hz. İsa'yı oğul edinmek gibi eş, çocuk ve mülkünde ortağı olduğu bir takım sıfatlar nispet etmekteydiler. Bu sebeple Yüce Allah ifade edilen ayeti kerimeler ile kendinin bu sıfatlardan münezzehtir olduğunu bu gibi durumların asla yakışmayacağını belirtmiştir.

*“Allah'ın çocuk edinmesi düşünülemez. O, bundan yücedir, uzaktır. Bir işe hükmettiği zaman ona sadece “ol!” der ve o da oluverir.”*¹⁵⁸

Bunun içindir ki Yüce Allah ilahi kelamı olan Kur'ân-ı Kerîm'de insan muhayyilesinin tasavvur edeceği benzerlik ve denkliklerden münezzehtir aşkın bir varlık olarak sunulmaktadır.

*“Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.”*¹⁵⁹

G. Teâlâ (تعالى)

Sözlükte “yükselmek, bir şeyin üstünde bulunmak, şeref ve kudret sahibi olmak” anlamındaki uluv (alâ') kökünden türeyen ve fi'l-i mâzî olan teâlâ, daha ziyade Allah lafzının ve Hak gibi ilâhî isimlerin geçtiği yerlerde tazim amacıyla kullanılmakta olup “şan, şeref ve hükümlerliği yüce olsun” manasına gelir; bu bağlamda “kendi konumunun üstünde başka bir konumun bulunmaması” demektir. Teâlâ kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de tamamı Mekkî olan sûrelerde geçtiği on dört âyette Cenâb-ı Hak'ın kendisine karşı şirk koşma, eş, evlât vb. vasıflar nisbet etme

¹⁵⁶ Bkz. Meryem, 19/35; Zümer, 39/4.

¹⁵⁷ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 155.

¹⁵⁸ Meryem, 19/35.

¹⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/191; yine bkz. Haşr 59/1.

gibi şeylerden münezzehtir olduğunu ifade edilerek, Cenâb-ı Hak her türlü acz ve noksanlıktan tenzih edilmektedir.¹⁶⁰ Bu âyetlerde teâlânın tazimin yanı sıra tenzihi de vurguladığı dikkat çekmektedir.

Allah'ı tenzihte sübhâne ile birlikte teâlânın da kullanılması bu ikisinin farklı anlamlar taşıdığı biçiminde yorumlanmıştır. Nitekim Fahreddin er-Râzî'ye göre sübhâne ile kulların Allah'ı her türlü acz ve noksanlıktan tenzih ettiği belirtilirken teâlâ ile O'nun yüceliği anlatılmaktadır.¹⁶¹ Kur'an'da geçen teâlâ ifadesi, tâzim ve tenzih bildirmektedir.

A'lâ kavramının "teâlâ" fiiliyle Allah'a nisbet edildiği âyetlerde kelimenin içeriği çerçevesinde Cenâb-ı Hak'ın birliği vurgulanmıştır. A'lâ (en üstün, en kudretli) üç âyette Allah'a izâfe edilmiştir.¹⁶² Ebu'l-Bekâ "alînin" (ve dolayısıyla müteâlînin) zâtından ötürü, a'lânın ise diğer varlıklara nazaran Allah'ın yüceliğini ifade ettiğini belirtmektedir.¹⁶³

Kur'an'da bir sureye de ismini veren "A'lâ" kelimesi de "kemal noktasında olan ebedi bir yücelik" mânâsına gelmektedir. Bundan dolayı "الأعلى" (el-A'lâ) ismi, Esmâül-Hüsna arasında yer almayıp "العلي" (el-'Alî) ism-i celîli ile kifaye edilmiştir.¹⁶⁴ Sûre, Yüce Allah'ı zatında, sıfatlarında, isimlerinde ve hükümlerinde ona yaraşmayan her şeyden tenzîh etme ve bütün mahlûkâtı yaratması, yaratışındaki mükemmellik ve uyum, ayrıca otları ve bitkileri çıkarması sebebiyle onu büyüklük ve yücelik sıfatlarıyla vâsifetme emriyle başlamaktadır.¹⁶⁵ A'lâ Sûresi, yaratan ve düzenleyen, takdîr eden ve hidâyet veren, ekinleri çıkarıp sonra onları çerçöp haline getiren Yüce Rabbi tesbîh etme emriyle başlamaktadır. İlk beş ayet böylelikle yaratılışa dikkatimizi çekmekte ve her şeyi yaratan Allah'ı, şanına yaraşmayacak her türlü yaratılmışlık özelliklerinden tenzih etmeyi istemektedir. İbn Kesîr, bu surenin tefsirinde, peygamberimizin ve sahâbenin "En Yüce olan Rabbinin adını tesbîh et"

¹⁶⁰ M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "teâlâ" md., yine bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "alâ" md.

¹⁶¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIII, 117.

¹⁶² Bkz. Naziât, 79 /24; A'lâ 87/1; Leyl 92/20.

¹⁶³ Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, "alî" md.

¹⁶⁴ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984, XXX, 275.

¹⁶⁵ Bkz. A'lâ 87/1-5.

ayetini okudukları zaman, daima سبحان ربّي لأعلى (Subhâne Rabbiye'l-A'lâ) dediklerini bildiren rivâyetler nakletmektedir.¹⁶⁶

Yüce Allah'ın müteâlî isminin yer aldığı ayetlerin muhtevası da Allah'ın zatı, sıfatları ve fiilleriyle yaratılmışlara benzemekten, denk ve şerikten münezzehtir olması noktasında yoğunlaşır. Ebû Abdullah el-Halîmî (ö. 403/1012) müteâlî ismini Allah'tan teşbihi nefyeden sıfatlar grubunda mütalaa etmiş ve onu “yaratılmışlara mahsus olan eş, evlât, organ vb. niteliklerden münezzehtir” şeklinde ifade etmiş, sözü edilen hususların bir kısmı fâni oluşu, bir kısmı başkasına muhtaç olmayı, bazıları da değişim ve başkalaşmayı gerektirir şeklinde açıklamıştır.¹⁶⁷

Yüce Allah'ın Alî, azîm, kebîr, kuddûs, mâcid-mecîd ve mütekebbir isimleriyle anlam yakınlığı bulunan müteâlî sıfatı zâtî sıfatlar grubu içinde yer almaktadır.¹⁶⁸

Netice olarak Kur'ân'da farklı kalıplarda bulunan teâlâ ifadesi, tazim ve tenzih bildirmekle beraber yaratılmışlık özelliklerinden münezzehtir bulunan kusur ve ayıplardan uzak olan Yüce Allah'ı her türlü acz ve eksikliklerden münezzehtir olduğunu ifade etmek için kullanılmış dolayısıyla bizatihi kutsalla ilgili ve O'nun zatındaki vasıflarını ifade etmektedir.

---

¹⁶⁶ İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 378-379

¹⁶⁷ Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fî Şu'abi'l-Îmân* (nşr. Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 195, 196.

¹⁶⁸ Topaloğlu, Bekir, “Müteâlî”, DİA, 2006, XXXII,182.

İKİNCİ BÖLÜM

KUTSAL'IN BÖLÜMLERİ, TECELLİLERİ, BATIL'IN KUTSAL TELAKKİSİ VE KUTSAL'IN BİREYSEL VE TOPLUMSAL İŞLEVİ

Kur'an açısından kutsalı mutlak ve nisbî kutsal şeklinde iki bölümde ele almanın gereği aşikârdır. Tevhîd temeline hâlel getirmeme ve tenzihe zarar vermeme hassasiyetinin sonucu olan bu akide, kutsallığın mutlak anlamda bizatihi Allah'a ait olduğu, diğer varlıkların mahiyeti temelinde kendiliklerinden kaynaklanmayan, onlara yüklenilen özel anlam ve vasıflara bağlı olarak "nisbî kutsal" olduklarını göstermektedir. Kutsal olanı belirleyen ve belirlenen olarak ele almak konunun anlaşılması açısından yerinde olacaktır. Bu bölümde mutlak kutsal, nisbî kutsal ve tecellilerini inceleyerek Kur'ân'a Göre Batılın Kutsal Telakkisi ve Kutsal'ın bireysel toplumsal ve sosyal manada Allah-İnsan münasebeti bağlamında inşa ve ihya işlevini incelemeye çalışacağız.

A. Mutlak Kutsal

Yüce Allah yarattıkları arasında akıl ve irade lütfettiği insanı tevhid akidesini ve kendisini tanıması için dünya hayatına göndermiş, insana kendisini birçok sıfatla tanıtmış ve kendi birliği, vahdaniyeti üzerinde özellikle vurgu yapmıştır. Kur'an-ı Kerim'in çeşitli sure ve ayetleri tevhîd temeli üzerinde özellikle durmakta ve bu akideyi insanların kalplerine yerleştirmeye çalışmaktadır.¹⁶⁹ Bu manada Kur'an-ı Kerim'de tüm esaslar tek bir ulûhiyet üzerine oturtulmakta ve insan mutlak manada kutsalı anlama ve algılama fitratı üzerinde kutsiyetle muhatap kılınmıştır.

Yegâne mutlak kutsal Allah'tır ve kutsalın varlığını kabul eden, O'na kulluk etme durumunda en yakın olarak yaratılmış insandır. Bu mana itibari ile de insan yegâne olarak kutsiyetle muhatap olandır. Yaratılmışlar içerisinde kutsalı en güzel manada idrak eden ve fitratında kutsala saygı ifadesi bulunan yegâne yaratılmışta

---

¹⁶⁹ Bkz. A'râf, 7/59,73,85,165; Rûm, 30/30.

insandır. (Resulüm!) sen yüzünü Hanif olarak dine, Allah'ın insanları hangi fitrat üzerine yaratmışsa ona çevir.¹⁷⁰

Kur'ân'da yegâne kutsal varlığın Allah olduğu ifade edilmiş ve yalnız kendisine kulluk edilmesini istenmiştir.¹⁷¹ Kur'ân-ı Kerîm de Allah Hz. Musa'ya "Muhakkak ki ben Allah'ım yalnızca ben Allah'ım benden başka ilah yoktur. Bana kulluk et..." buyrulmuştur.¹⁷²

Mutlak kutsal sadece Allah Teâla'dır. Zira Yüce Allah Kuddûs'tür. O isimlerinde fiillerinde zat ve sıfatlarında yaratılmışların eksikliklerinden uzak, yarattıklarına benzemekten münezzehtir.¹⁷³ O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da kendilerine eşler yaratmıştır. Bu suretle çoğalmanızı sağlamıştır. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir"¹⁷⁴ ayeti yaratıkların sıfatlarından Yüce Allah'ı yaratıklara benzemekten tenzih ederek Mutlak Kutsal olduğunu niteleyen beyanlardan biridir.¹⁷⁵ Yüce kitabımızda ibadet ve istianenin¹⁷⁶ yalnızca Allah'a yapılması, ubudiyetin sadece kendisine ait olduğunu ifade buyurarak bizatihi kutsalın kendisinin olduğunu bildirmiştir. Yine Allah Teâla'nın en güzel isimlerinden olan Kuddûs¹⁷⁷ ismi şerifi "en yüce manada kutsallığını, erişilmezliğini, bütün ayıp ve kusurlardan tenzihini, eksiklik ve kusurlardan beraatını" ifade eder.¹⁷⁸ Bu açıdan Allah'a has bir vasıf olan, mutlak anlamda kutsal olan yalnızca Yüce Allah'tır ve mutlak kutsal ayrımında hiçbir şüphe ve tartışma yoktur. Mutlak kutsal yalnızca Yüce Allah'a hastır.

İslam dininde kudsiyyet bütün noksanlıklardan münezzehe, hayrı, temizlik ve bereketi kendisinde barındıran, Allah-İnsan münasebeti bağlamında hususi niteliklere sahip zaman, mekân ve diğer öğeleri kuşatıcı, seçkin olmalarıyla temayüz eden bir kavramdır. Mutlak ilim, kudret, kutsiyet ve hükümlanlık Allah'a aittir ve yalnızca

---

¹⁷⁰ Rûm, 30/30.

¹⁷¹ Bkz. Haşr, 59/23.

¹⁷² Tâhâ, 20/14.

¹⁷³ Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Esasu't-Takdis fi İlmi'l-Kelâm*, nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Mektebetu'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1986, s.106.

¹⁷⁴ Şura, 2/11.

¹⁷⁵ Haral, Günay, "Kutsiyet", DİA, XXVI, 497.

¹⁷⁶ Bkz. Fatıha, 1/4; Tâhâ, 20/12; Haşr, 59/23.

¹⁷⁷ Bkz. Haşr, 59/23.

¹⁷⁸ Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1997, s.266.

Allah takdis edilir.¹⁷⁹ O bu gücünü hiçbir fani ile paylaşmamış hatta bu konuda insanları şiddetle uyarmış ve şirki asla asla bağışlanmayacak günahlar arasında saymıştır.¹⁸⁰

Yüce Allah'ın mütekebbir ismi de İbn Abbas'a (ö. 68/687) göre "Allah'ın rububiyeti sebebiyle büyük olduğunu, O'nun hiçbir dengi olmadığını", Katade'ye (ö. 117/735) göre ise her noksan sıfattan münezzehtir olduğunu ifade eder.¹⁸¹ Bu açıdan Yüce Allah'ın esmâ-i hüsnasından olan mütekebbir ismi de sübhân isminin manasıyla benzerlik taşımaktadır. Bu manada Yüce Allah'ı tanıtır öven isimler arasında yer verilmesi dolayısıyla mütekebbir ismi mutlak kutsalı açıklayan bir ismi; "O'nun her türlü ihtiyaç ve noksandan münezzehtir olması sebebiyle büyüklüğünü izhar eden yüce bir varlık olduğunu"¹⁸² belirten bir sıfatı olduğunu da ifade etmektedir. Bu farklı tanımların ortak bir noktada birleştiği anlaşılır; bu da Allah'ın kemal sıfatlarla muttasıf, noksan sıfatlardan münezzehtir olmasıdır.

Kur'ân, kibri Allah hakkında övücü; insanlar hakkında yeric bir vasıf olarak ele almaktadır. "O, öyle Allah'tır ki O'ndan başka tanrı yoktur. Görülmeyeni ve görüleni (gayb ve şahadet âlemini) bilendir. O, Rahmândır, Rahîmdir. O öyle Allah ki ondan başka tanrı olmayandır; Melik, Kuddûs, Selam, Mu'min, Muheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir'dir. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır! münezzehtir. O öyle Allah ki Hâlık, Bâri', Musavvir o, en güzel isimler (esma-i hüсна) O'nundur; bütün göklerdeki ve yerdekiler ona tesbîh ederler, O Azîz, Hakîmdir."¹⁸³ İlgili ayeti kerimede Yüce Allah'ın bazı sıfatlarının zikredilmesini müteakiben el-Mütekebbir sıfatının zikredildiği; daha sonra yine el-Halîk, el-Bârî' ve el-Musavvir isimlerinin zikredilip en sonunda da güzel adların yegâne sahibinin O olduğu belirtilmektedir. Bu isimlerin el-Mütekebbir isminin öncesinde ve sonrasında zikredilmesiyle kemal sıfatlara sadece O'nun sahip olduğu gerekçelendirilmiştir.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Bkz. Bakara, 2/30.

¹⁸⁰ Bkz. Nisâ, 4/115.

¹⁸¹ Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIX, 514.

¹⁸² Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî, *İrşadu'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut, ts. VIII,234.

¹⁸³ Haşr, 59/22-24.

¹⁸⁴ Polater, Kadir, "Kur'ân Açısından Kibir Sorunu ve Sonuçları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, sy. 1, XVII, s. 69-70.

Kutsal kökü ve b-r-k kökünden türetilmiş olan sözcüklerin kullanımına baktığımız zaman esasen mutlak olarak kutsiyetle mazhar olanın bütün kemal sıfatlarıyla yalnızca Yüce Allah olduğu ve diğer mübarek, kutsal olan şeylerin tamamının nisbî kutsallar olduğunu ifade etmek mümkündür.

B. Nisbî Kutsal ve Belirleyicisi

İnsan açısından bakıldığında onun hayatına olumlu manada bir katkı sağlayan, ilahi bir güç kaynağı olarak algılanan kutsallık objesi, insanın varlığıyla eş zamanlı var olan bir alan olmuştur. Böyle bir ilahi güç kaynağı duygusuna dayalı olarak insan, kutsalla ve kendisi arasında sürekli yakın bir yol oluşturur. Manevi olarak insanın niyet ve yönelişlerinden başlayarak onu hep yakınında duyumsayacağı gibi ona atfen objeler aracılığıyla da kendi varlığının, hayatının içine çekerek varoluş süreçlerine onu bitiştirir. Bu duygu ve kutsal objeler dünyası böylece insana, kendinden başka maddi ve manevi olarak bir dayanak işlevi görürken, özellikle hayatına da yüce bir değer ve anlam katar.

Bizatihi kutsal olan Allah'tır. O'nun dışında her hangi bir şeyi kutsal olarak algılamak mümkün değildir. Ancak onun belirttiği veya onunla ilişkisi bulunan ve kutsal mekân, zaman ve nesne olarak tezahür eden şeylere kutsallık atfedilebilmektedir.¹⁸⁵ Dini metinlerde peygamberler de dâhil olmak üzere Cibril dışında hiçbir bilinçli varlık hakkında kutsal niteliği kullanılmamıştır.¹⁸⁶ İnsan iki şeye kutsallık veya mukaddeslik tanımaktadır. Bunlardan biri maddi, diğeri ise manevidir. Bu iki varlık sahasında kutsal ve mukaddes olarak seçtiği ve kabul ettiği kutsal şeylerin sahip olmaları gereken vasıflar ve nitelikler bulunmaktadır. Maddi nesne ve olguların mukaddes sayılabilmeleri için Yüce Allah ile irtibatına binaen onların temiz ve faydalı bir vasfının bulunması gereklidir. Manevi varlıklardaki kutsallık ise ya tam veya mükemmel olmaktan yani bütün noksanlıklardan münezzehe olmaktan ya da faydalı olup onun zıddı olan zararının olmamasından kaynaklanmaktadır.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Güç, Ahmet, "Kur'ân'da Kutsallık Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. IX 2000, s.1-5.

¹⁸⁶ Güneş, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, s.46.

¹⁸⁷ Atay, Hüseyin, "Kur'ân-ı Kerîm ve Kudsîyet", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985, XXVII, s.1-30.

Herhangi bir yer, zaman, nesne, olgu ve varlıkların kutsal olup olmadığı veya kutsalın ne olduğu, neyin kutsal olduğunun belirleyicisi konumunda en önemli unsur “manevi sahada mükemmelliğin tam ve yetkin olmanın” en üstünü ve son derecesini bulduğu Yüce Allah’tır. Kutsal anlayışının kaynağı yaratıcının bizzat kendisi ve O’na inanç olduğu için, inancı olmayan insanların kutsal veya kutsallıkla herhangi bir ilişkileri de yoktur.¹⁸⁸

Kutsal’ın alanı içerisine kutsalın kendisi, ona dair her şey; O’nun kitapları (kutsal kitaplar), mabetleri ve O’nun kutsal olarak bildirdiği zaman, mekân ve yerler dâhildir.¹⁸⁹

İslam dininde kutsal kavramı özü itibarı ile bir aşkınlık fikriyle bağlantılıdır. Çünkü kelime içerdiği mana bakımından hürmette bulunulan, kendisine ibadet edilen, aklın ve idrakin sınırlarını aşan gibi anlamlara gelmektedir. Temelde ancak kutsal ve aşkın olana saygı duyulur, nesnelere, objelere, belirli zamanlara, sembollere insanlara duyulan saygı ise kutsal ve aşkın olanın bu saygıyı emretmiş olmasının, kutsalın onlarda tecelli ettiği veya mutlak kutsal olanın değer atfettiği ve işaret göndermesinin bir halidir, böylece kutsalın kendisinde tecelli ettiği şey nispeten kutsallık kazanır. Gerçekte kutsiyete mazhar olan yalnızca Allah’tır. Dolayısıyla bütün hayırların kaynağı olan, emirleri vazife olarak algılanan ve asıl hürmete layık olanda O’dur. Ancak onun belirttiği veya onunla ilişkisi bulunan ve kutsal mekân, zaman ve nesne olarak tecelli eden şeylere kutsallık atfedilebilmektedir.¹⁹⁰ Bizatihi kutsal varlığın Allah Teâlâ olduğu anlaşılır. Kur’ân Ayetleri’nde peygamberler de dâhil olmak üzere Cibril¹⁹¹ dışında hiçbir bilinçli varlık hakkında kutsal niteliği kullanılmamıştır.¹⁹² Cebrail (a.s.) hakkında yapılan Ruhu’l-Kuds nitelemesi esasen vahye muhatap olan peygamberlere vahiyler indirmesiyle irtibatını dikkate almak elzemdir.

Kutsal, dinin özünde var olan insanı hayata bağlayan ve ona var oluşunun lezzetini tattıran bazı nesne ve varlıklarda bulunulduğuna inanılan aşkın nitelikteki

¹⁸⁸ Güç, *Kur’ân’da Kutsallık Anlayışı*, s.2.

¹⁸⁹ Mathevs, Shailer- Smith, Gerald Birney, *A Dictionary of Religion and Ethics (DRE)*, London 1921, s. 394.

¹⁹⁰ Güç, *Kur’ân’da Kutsallık Anlayışı*, s.1-5.

¹⁹¹ Bkz. Bakara, 2/87; Mâide, 5/110; Nahl, 16/102.

¹⁹² Güneş, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, s.46.

değerlerdir. Bu nedenle insan, mutlak kutsalın bildirdiği nisbî kutsallara saygı göstermekle iç içe olan bir varlıktır. Saygı göstermek önemli olmakla birlikte önemli olan bir başka husus da Kutsal'ın kendisidir. Bu husus gözetilmeden insan kendi dini inanışında, kültür ve geleneğindeki kutsala yaklaşımı çok farklı olarak algılayabilmektedir.

Kutsala ait olan zaman, mekân veya şahıs olarak zikredilebilecek olgular, inanan kimse için tecrübe ve duyularıyla ulaşabileceği varlık sahasında bulunmaktadırlar. Kur'an ifadesiyle mübarek veya mukaddes¹⁹³ olarak varlık sahnesine çıkan, bu kutsal sahasını diğerlerinden ayıran en önemli özellik kendisinde kutsal olanın tecelli etmesidir. Böylece inanan nazarında da kutsal olan ve olmayan ayırımına götürerek bir varlık bilinci geliştirmesine sebep olmaktadır. Kutsal alana dair bir kavram alanı belirlemeyi mümkün kılan kutsiyet kavramı her türlü kötülük, hata, günah ve şirkten uzak olmak anlamlarını ihtiva etmektedir.

Sonuç olarak Kutsal olgusunu Yüce Allah'ın bildirmesi ile alan ve bu sebeple kendisi kutsallığa veya mübarek olmaya bürünen her şey nisbî olarak açıklanabilmektedir. Dolayısıyla kutsal; belirleyen ve belirlenen kapsamında ele alınarak Şari'in dışındaki her şey kutsallığını O'na isnaden alır, dolayısıyla Nisbî kutsallar olarak açıklayabileceğimiz zaman, mekân vb. şeyler Allah'ın işaret ettikleri ile bilinebilmektedir.

Yüce Allah Kuran'da mekân ve zamanlara “şeâir” “mukaddes”, “mübarek”, “haram” gibi ifadeler buyurarak onlara nisbî kutsallık hitabında bulunmakta, onların diğer benzerlerinden fazilet ve üstünlüklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu vasıflandırmalarda bulunan Kur'an Allah'ın dışında kutsal bir varlık kabul etmemekte, kutsallık yerine ikame edilen diğer varlıkların bu özeliğinin izafi olduğunu, mutlak kutsal olarak ifade edilmediğini, b-r-k, n-z-h, h-r-m ve şiar kavramlarının anlam alanı içerisinde vurgulamaktadır.

C. Kur'ân'da Geçen Nisbî Kutsallar

Daha önce “Şi'âr- Meş'ar” üzerinde dururken değindiğimiz gibi, varlıklarda nisbî kutsallık Allah tarafından vazedilen, O'na kulluk etmeye vesile olan, kulun

---

¹⁹³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/96.

takvasını ortaya koyan saygı gösterilmesi ve korunması gereken belli ibadet, işaret ve semboller olarak kabul edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm ayetlerindeki bütün kutsallar yegâne ilahi güç olan Allah'ın işaret etmesiyle birer kutsaldır. Kutsal'ın kendisinde tecelli ettiği bütün varlıklar Kâdir-i Mutlak olan Allah'ı çağrıştırdığı için artık benzerlerinden daha ileri düzeyde bir gerçeği yansıttığı gerekçesiyle kutsaldır. Kendilerinde Kutsal'ın tecelli ettiği şey sebebiyle sembolik bir değere de haiz olmuştur.

1. Mekânda Kutsalın Tecellisi

Kutsal olgusunun somut ifadesi olarak mekânlar insanın dünyasına üstün bir değer katarken, insan, evren ve kutsallık kaynağı ilişkisinde merkezi bir önem teşkil eder. Bu açıdan kutsal şiarlar bir simge, işaret ve emareten öteye bütünsel olarak kutsallaştırılmaktadır.

Kültür ve inanışların karakteristik özelliklerinin oluşmasında mabetlerin arka planda yer alması ve aktif unsur olmaları göz ardı edilemez. Nitekim Peygamber Efendimiz kendisine verilen ayrıcalıklardan birisinin yeryüzünün temiz ve her yerinin mescit kılındığıdır. *“Yeryüzü bana Mescit ve temiz kılındı. Ümmetimden kim namaz vaktine ulaşırsa onu kılınsın.”*¹⁹⁴

Kutsal mekân, zaman, kutsala dair her şey itikadi ve manevi güce uygun olarak kutsallıklarını dini metin ve peygamberler haber verirler. Mekânın kutsallığı dini metinden veya kurucu geleneğin göstermesiyle simgesel boyutla donanımlı olarak özellikle Allah'ın Evi formuyla ifade olunur. Varoluşsal zaviyelerinden bakıldığında mabetler (Cami, Mescid vb.) hierofanik (kutsalın tecellisi) türden salt kutsalın tecelli ettiği yer değil, tersine insanı ona ileten, ayrıcalıklı kulluk şuuru ile Ulûhiyet Üst Şuur Alanı'nın buluşma zeminidirler.¹⁹⁵ Mutlak olarak nesnelere yüklenen kutsallık, ilahi duygusundan hareketle eşyaya indirgenemeyen, âlemlerle olan münasebeti özgün bir biçimde olan ümidin, saygının ve yüce bir ifadenin sunulduğu mekânlardır.

¹⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 98-99.

¹⁹⁵ Kılıç, Sâdık, “Kutsalın Tezahürü ve Taş Kavram Alanı”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2001, sy. 3, s. 1-23.

Kutsal'a konu olan mekân veya zaman fiziki olarak hem kendi olmaya devam ederek kendi doğal özelliklerini korumakta, hem de kendi olandan ve maddi açıdan bütünüyle farklı bir gerçekliği meydana getirerek kutsal boyutuna ulaşır. Kutsalı açığa çıkararak nesne taşıdığı salt özelliğin veya özelliklerin aşkın olanı açığa çıkarması sebebiyle seçilmiştir. Aşkınlık kutsalın kendisinde tecelli ettiği şeyi fani olma koşulundan ayıran mutlak bir durumdur.

Zaman, obje veya mekânın kutsiyet niteliğini alması hakkında genel olarak dört yol zikredilmektedir.¹⁹⁶

1) Bir yerin kutsal olduğuna dair ilahi bir işaretin bulunması. Mesela Hz. İbrahim'e Cebrail (a.s) vasıtasıyla Kâbe'nin yerinin gösterilmiş olması. Hani biz İbrahim'e, Kâbe'nin yerini, "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle" diye belirlemiştik.¹⁹⁷ Hz. Musa ile ilgili olarak da Tuva Vadisi'nin Hz. Musa'ya bildirilmesi bir yerin mukaddes vasfının ilahi bir işaretle tespit edilmesine örnektir. "Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuva'dasın."¹⁹⁸

Mescid-i Haramın içinde bulunan Kâbe ve Tuva vadisi vb. yerler gibi ilahi bir işaretle kutsallığa mazhar olan, peygamberlerin vahye nail olduğu bazı mekânlara kutsiyet atfedildiği anlaşılmaktadır. Burada Vadi 'ye kutsallık atfettiren, ilahi vahyin orada cereyan etmiş olması ve bizzat Yüce Allah'ın o yer hakkında tespit ve tayinde bulunmasıdır.

2) Bir yerin Allah'a tahsis edilmiş olması. Burada mescitlerin mabetlerin yanı sıra kutsal olarak kabul edilen Allah'ın izafî kutsallarının korunduğu mekânlar. İslam'da özelde Kâbe genelde ise mescitler Allah'a tahsis edilmiş yerler olarak sunulurlar. "*Şüphesiz mescitler, Allah'ındır. O hâlde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin.*"¹⁹⁹ "*Öyleyse kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin.*"²⁰⁰

¹⁹⁶ Güç, "Kur'an'da Kutsallık Anlayışı", s.5.

¹⁹⁷ Hac, 22/26.

¹⁹⁸ Tâhâ, 20/12.

¹⁹⁹ Cîn, 72/18.

²⁰⁰ Kureyş, 106/3.

Herhangi bir mekânın veya yerin Yüce Allah'a hususi kılınması mutlak olarak kutsal olan Allah'a ilgisi sebebiyle o yerin mukaddes sıfatı ile isnat edilmesine sebep olmuştur.

3) Kutsal olarak nitelendirilmenin yollarından biriside, İlahi kudretin herhangi bir yerde kendini göstermesi (tecelli) veya gücünü göstermesidir. İlahi kudretin bir yerde tecelli etmesi konusundaki bilinen en önemli örnek, Allah'ın Tur dağına tecelli etmesidir. *“Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da, “Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.” dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, “Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim” dedi.”*²⁰¹

Mekân ve zamandan münezzehtir olan Yüce Allah'ın zaman zaman herhangi bir yerde tecelli etmesi veya o yerde ilahi gücünü göstermesi kutsallık açısından önemlidir.

4) Yüce Allah'ın ayetlerini göstermesi ve insanlığın hidayeti açısından önemli hadiselerin o mekânlarda gerçekleşmesi. Mesela; Hz. Mescid-i Haram dolayısıyla Mekke ve Mescid-i Aksâ sebebiyle Kudüs'ün kutsal olarak addedilmesi buna örnektir. *“Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksâ'ya götürerek Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”*²⁰²

İsra ve Mi'rac hadisesine mazhar olmuş Mescid-i Aksâ sebebiyle Kudüs, tevhid esasının, dünya ve ahiret saadetini gösteren semavi dinlerin beşiği olmuştur. Mescid-i Aksâ ve çevresinin mübarek şeklinde sıfatlandırılması Müslümanlar için de önemli olduğunun bir başka ifadesidir. Allah'ın vaadi olan bu yerler mukaddes yerlerdir ve ayetlerde mübarek diye zikredilen faziletli ve temiz mekânlardır.

Yüce Allah'ın dünya üzerindeki benzerlerine nazaran Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerine özellikle bir değer vermiş olması ayrıca bu yerlerin ilahi vahye

²⁰¹ A'râf, 7/143.

²⁰² İsrâ, 17/1.

mazhar olan şehirler olması dinin doğup yayıldığı yerler olarak seçilmesi, kutsal mekân olarak seçilmelerinin temelini teşkil etmiştir.²⁰³

İnsan hayatının geçmişten beri süregeldiği üzerinde yaşadığımız yeryüzünde bazı mekânlar, yerler diğer benzerlerinden kendisine izafe edilen mukaddesat gerekçesiyle farklıdır. Bu sebeple de mümin insanın nazarında bütün mekânlar aynı değeri taşımamaktadır, bazıları daha değerli ve anlamlıdır. Kutsal mekânları benzerlerinden ayıran en önemli nitelik kutsalla olan ilişkisidir. Kutsal mekân her şeyden önce diğer benzerlerinden ayrılmış, temayüz etmiş bir mekândır. İslam açısından kutsal mekânın tecellisinde insan etkisi hiç rol oynamaz. Kutsiyet makamına ulaşan mekân kendini keşfettirir ve insana kendini gösterir.

Kutsal mekân düşüncesi ile mekân sınırlandırılır. Kutsiyet makamına ulaşan mekân kutsal olmayan mekânlara göre genel karakteri gereği artık güç ve varlığıyla merkezi bir konuma geçer. Böylelikle ilahi kudretin tecelli ettiği bu yer artık kutsallık merkezi haline gelir ve ayırt edici özelliği olarak da kutsalla temasa geçmeye imkân verir. Kutsal mekân, dünya ötesi hakikatlerle iletişime olanak sağlayan düzeydeki bir kopuş neticesinde meydana gelmektedir.²⁰⁴ İnsan inancı gereği diğer dünya ile veya ilahi kudretin tecellisi ile ancak kutsalın kendisinde tecelli ettiği mekânda iletişim kurabilir. Kutsallaşmış her mekân, öteki dünyaya, aşkın olana doğru bir açılımı temsil etmektedir.²⁰⁵

Dinler tarihinin ulaştığı sonuca göre kutsalın kendisinde tecelli etmesiyle mekânda bir değişim ve farklılık meydana gelmektedir. Bu mekân artık ilk halindeki olağan özelliklerinden sıyrılarak, bambaşka bir gerçekliğe sahne olmuştur ve mutlak, düzenli, güvenli bir hale dönüşmüştür. İnsan ilahi eylemi tekrarlayarak, mekânını kutsallaştırarak aşkın olana yani gerçeğe yakınlaşmaya çalışmaktadır. Dindar insan ancak kutsal bir dünyada yaşayabilir, çünkü sadece böyle bir dünya varlığa katılmakta, hakikatten var olmaktadır.²⁰⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah İsrâil Oğullarına hitaben: *“Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes yere girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa*

²⁰³ Bkz. Yûnus, 10/93. İbrâhîm, 14/37.

²⁰⁴ Eliade, Mircea, *Kutsal Mimari ve Sembolizm*, çev. Havva Köser, İstanbul 2000, s. 145.

²⁰⁵ Eliade, *Kutsal Mimari ve Sembolizm*, 145.

²⁰⁶ Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1991, s. 44.

kaybedenlerden olursunuz”²⁰⁷ diyerek kutsal mekân tecellisinin varoluşuna işaret etmiştir. Kur’ân dilinde kutsal mekân tezahürünün mümin insan için kutsal olana ulaşmanın yollarına dikkat çekilmiştir. Nitekim Yüce Allah mukaddes mekân konusunda bi-zatıhi tayinde bulunduğu gibi bir mekânın Yüce Allah’a mahsus kılınması ve bir yerde tecelli etmesi gibi durumlar mekânda mukaddes kavramının varoluşuna işaretir.

Yüce Allah Kerim kitabımızda benzerlerinden daha fazla değer atfettiği, mukaddes kıldığı mekânlar olduğunu buralara saygı gösterilmesinin gerekliliğini belirtmiştir. İslam telakkisinde bu mekânlar daha sonraları şiar bağlamında ele alınarak hürmet ve saygıya mazhar olmuşlardır. Konumuzun daha iyi izahatı açısından Kurân-ı Kerim’de geçen kutsal mekân türlerine yer vereceğiz.

a) Buk’a-i Mübareke

Sözlükte çevresindeki toprak parçalarından farklılık gösteren araziye buk’a denilmiştir.²⁰⁸ “Çoğulu bikâ olan buk’anın “yer, arazi parçası, ülke”, anlamına geldiği de ifade edilmiştir.²⁰⁹

Hz. Musa’nın Medyen dönüşünde ilahi vahye mazhar olduğu bir yerdir. Tuva Vadisi’ne vardığında ona hemen pabuçlarını çıkarması emredilmiş ve buna da bu yerin kutsal bir vadi olduğu gerekçe gösterilmişti. Daha sonra Firavun’a gidip peygamber olduğunu ona bildirmesi, İsrâiloğulları’nı Firavun’un zulmünden kurtarması istenmişti. “*Şüphesiz ben senin rabbim. Ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen, mukaddes vadi Tuva’dasın.*”²¹⁰ Ayet-i kerimede vahye muhatap olduğu vadiden söz edilirken için mukaddes kelimesi kullanılmış olduğu halde, Kasas Sûresi’nde ise aynı vadiden bahsedilirken “el-Buk’atu’l-Mübareke”²¹¹ tamlaması kullanılmıştır.

Tefsiri İbn-i Kesîr’de Tuva Vadisi’nin mukaddes oluşu ile alakalı getirilen yorumda Ali b. Ebu Tâlib, Ebu Zerr, Ebu Eyyûb ve Seleften birçokları pabuçlarının ölmüş eşek derisinden olduğunu söylerler. Bulduğu yere tazim için pabuçlarını çıkarmakla emir olunmuş olduğu da söylenir. Saîd b. Cübeyr der ki: Kişi nasıl

²⁰⁷ Mâide, 5/21.

²⁰⁸ Asım Efendi, Ebu’l-Kasım es-Seyyid Ahmed, *Kâmûs Tercemesi el-Okyanusu’l-Basit fi’t Tercemeti’l-Kamûsi’l-Muhît*, “buk’a”, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul h. 1305.

²⁰⁹ İspirli, Mehmet, “Buk’a”, DİA, VI, 386.

²¹⁰ Tâhâ, 20/12; yine bkz. Nâziât, 79/16-17.

²¹¹ Kasas, 28/30.

Kâbe'ye girmek istediği zaman pabuçlarını çıkarmakla emir olunursa aynı şekilde Hz. Musa'ya da pabuçlarını çıkarması emir olunmuştur. Mukaddes araziye pabuçsuz olarak, yalınayak basması için pabuçlarını çıkarması emir olunmuştur. Ayakkabıları ile basmanın mukaddes mekâna yakışmayacağı, buranın bereketine kavuşmak için yalın ayakla oraya temas etmesi gerektiği, huşu ve tevazu için, mukaddes vadiye hürmet ve tazim için ayakkabılarını çıkarması istenmiştir. Ali b. Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre; ayetteki "Tuva" kelimesi, vadinin ismidir. Bu kelimenin; ayaklarıyla yere basmanın emredilmesi anlamında olduğu da söylenmiştir. Şöyle de denilir: Zira orası iki kere mukaddes kılınmıştır. Tuva, kendisinde bereket olan şeydir ki böylece kutsallık tekrarlanmış oluyor.²¹²

Kurtubî Tefsiri'nde Tuva vadisine mukaddes denmesinin nedenini şu şekilde açıklamıştır: "*Çünkü sen kutsal vadi Tuva'dasın*" buyruğunda geçen "mukaddes" kutsal, tertemiz edilmiş demektir. el-Kuds da temizlik, taharet, tahir oluş anlamındadır. Mukaddes arz, tertemiz edilmiş anlamındadır. Bu ismin ona verilmiş sebebi yüce Allah'ın kâfirleri oradan çıkartmış olması ve müminlerle orayı imar etmiş olmasıdır.²¹³

Râzî ilgili ayeti: "Ayakkabılar dünya ve ahirete işarettir. Bu mukaddes vadide Allah'ın makamı ve izzetidir. Bu yüzden marifetullahı dalmak için masivâ gönüllerden atılmalıdır" şeklinde yorumlamıştır.²¹⁴

Tefsirlerdeki ifadelerden anlaşılacağı üzere Tûr-i Sinin ve eteklerinde yer alan Tuva Vadisi gibi yerler mukaddes mekânlardır. Onları benzerlerinden ayıran ilahi vasıfları vardır. Tûr-i Sinin dolayısıyla Tuva vadisi Hz. Musa'nın Yüce Allah'ın vahyine mazhar olduğu, zamanın ve mekânın başka boyuta geçtiği onunla konuştuğu, yerdir. Buraya temiz ve pak olmadan girilemez. Bereketin ve hayırların bolca yağdırıldığı mekânlardır. Buralarda Yüce Allah'ın mukaddes vasfı olan kuddûs sıfatı tecelli etmiştir. Bu sebeple müminler bu ve benzeri ilahi vahye nail olmuş, Yüce Allah'ın mukaddes şeklinde taltif eylediği mekânlara daha fazla önem vermeli, ona göre davranmalıdırlar.

Ayet-i kerimelerden anlaşıldığına göre Tuva vadisi vb. gibi yerler,

²¹² İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, X, 5199-5200.

²¹³ Kurtubî, *el-Câmi*, XI, 308-309.

²¹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXII/17.

peygamberlerin vahye nail olduğu bazı mekânlara kutsiyet atfedildiği anlaşılmaktadır. Burada Vadi'ye kutsallık atfettiren ilahi vahyin orada cereyan etmiş olmasıdır. Kullanımı geçen bu üç ayet-i kerimede aynı yeri ifade etmek üzere “mukaddes” ve “mübarek” kelimelerinin kullanılmış olması, bu iki kelimenin anlam bakımından birbirlerine çok yakın olduğunu göstermektedir. Bu itibarla Kutsal Tuva Vadisi, Yüce Allah'ın ilahi kelamına muhatap olunması sebebiyle ve verilecek mucize dolayısıyla mukaddes kılınmıştır denilebilir.

b) Arz-ı Mukaddes ve Mescid-i Aksa

Kudüs Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin kısaca semavi din muhataplarının kutsal saydıkları en meşhur şehirlerinden birisidir. Hz. Süleyman'ın inşa ettiği Beytu'l-Makdis'i içinde barındırması ve özellikle İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlere ve kendilerinin mücadelelerine sahne olması, Peygamber Efendimiz 'inde “*çevresi mübarek kılınan Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi*”²¹⁵ şeklinde gerçekleşen İsrâ ve Mi'rac hadisesi sebebiyle çok önemli bir konuma sahip olan mukaddes bir şehirdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Kudüs ismi zikredilmediği gibi İslami kaynaklarda da şehrin ismi olarak diğer adlara da rastlanmamaktadır. Müslümanlar şehre çeşitli isimler vermiş olup bunların başında “bereket, mübarek olmak” anlamına gelen Kuds yer almaktadır.²¹⁶ Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de Mescid-i Aksâ,²¹⁷ Arz-ı Mukaddese,²¹⁸ Mübevve-e Sıdk²¹⁹ gibi tabirlerle ya Kudüs'teki Beytu'l-Makdis'in²²⁰ veya genellikle söz konusu şehirde içinde bulunduğu Filistin topraklarının kastedildiği belirtilmiştir.²²¹

Kudüs ayrıca İsrâiloğulları kavmi ile kendilerine gönderilen peygamberlerin mücadelelerinin sonunda peygamberlerin kavmi ile yerleştirildiği bu topraklar mübarek topraklar şeklinde vasıflandırılmıştır. Hiç şüphesiz ki Allah İsrâiloğulları'na çokça nimetler vermiştir. Fakat onlar tarih boyunca peygamberlerini yalanlamış,

²¹⁵ İsrâ, 17/1.

²¹⁶ Harman, Ömer Faruk, “Kudüs”, *DİA*, XXVI, 324.

²¹⁷ Bkz. İsrâ, 17/1.

²¹⁸ Bkz. Mâide, 5/21.

²¹⁹ Bkz. Yûnus, 10/93

²²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 257-258.

²²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XI, 196-197.

verilen nimetlere nankörlük etmişlerdir. Hz. Süleyman'ın mahiyetine verilen rüzgârın estiği yer²²² mübarek topraklar şeklinde nitelenmiştir. İsrâiloğulları' na “*Ey kavmim Allah'ın size vatan olarak yazdığı mukaddes toprağa girin*” ayeti ile İsrâiloğulları'nın Firavun 'un zulmünden kurtulduktan sonra Hz. Musa vesilesiyle vadedilen topraklara girmeleri istenmiş ve Allah'ın onları güzel bir yurda yerleştirdiği ve temiz rızıklar verildiği belirtilmiştir.²²³ Fakat daha sonraları İsrâiloğulları'nın yerin doğu ve batı taraflarına mirasçı kılındıkları ifade edilerek, hak yoldan saparak verdikleri sözde durmadıkları ve mukaddes topraklarda mirasçı olma vasfını kayb ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bir diğer zalim hükümdar olan Nemrut'un zulmünden Hz. İbrahim ve Lût (a.s.)'un kurtularak bereketli, mübarek topraklara yerleştirildikleri belirtilmiştir. “*Hem İbrahim'i, hem Lût'u âlemler için mübarek kıldığımız ülkeye (ulaştırıp) kurtardık.*”²²⁴

İslamiyet'te Hz. Peygamberin Mi'rac hadisesinde Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya yürütüldüğü hadisede burasının ve çevresinin mübarek kılındığı belirtilmektedir. Mescid-i Aksâ sebebiyle Kudüs Hz. İsa'ya kadar pek çok peygamberin yaşamına sahne olmuş, burada vefat etmişler ve buraya defnedilmişlerdir. Mi'rac hadisesinde Peygamber Efendimizin'de mucizevi bir şekilde buraya getirilmesinin ve daha sonra Müslümanlar için Mescid-i Aksâ'nın bir süre kible olması da Müslümanlar için önemli olduğunun bir başka ifadesidir.

Kur'ân-ı Kerîm 'Hz. Musa'nın İsrailoğullarına şu şekilde emrettiği ifade edilmiştir: “*Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz.*”²²⁵ Ayet-i Kerime'de belirtilen mukaddes toprak Elmalı Tefsiri'nde şu şekilde izah edilmiştir:

Arz-ı Mukaddese (Mukaddes yer); Temiz ve mübarek yer demektir ki, Kudüs'te “Beyt-i Makdis'in bulunduğu yerdir. Vaktiyle birçok peygamberin oturduğu yer olduğundan böyle isim verilmiştir. Bir rivayete göre İbrahim Aleyhisselam Lübnan dağına çıktığı zaman Allah Teâlâ: “*Bak, gözün nereye kadar yetişirse orası mukaddestir ve gelecek nesline mirastır*” buyurmuş. Bunun tayin ve

---

²²² Bkz. Enbiyâ, 21/81.

²²³ Bkz. Yûnus, 10/93.

²²⁴ Enbiyâ, 21/71.

²²⁵ Mâide, 5/21.

takdirinde “Tûr” yani dağ ve havalisi denilmiş. Dımeşk, Filistin ve Ürdün'ün bir kısmı denilmiş, Şam toprağı da denilmiştir. Hz. Musa Mısır'dan, çıktıktan sonra Şam arazisinde yerleşme vaat edildiğı ve İsrâiloğulları'nın buna “Arz-ı mev'ûd = vaat olunan arz” dedikleri de söylenmiştir.²²⁶

Taberî tefsirinde ayette zikredilen mukaddes yerden maksadın rivayetlerde Mücahit ve Abdullah b. Abbas'a göre, Tûr dağı ve çevresi, Katade'ye göre Şam toprakları, İbn-i Zeyd, Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğere bir görüşe göre “Eriha” şehridir. Mücahit'ten nakledilen başka bir görüşe göre burada zikredilen mukaddes yerden maksat, Şam, Filistin ve Ürdün'ün bir bölümüdür. Mukaddes kelimesinin manası ise “pak ve mübarek” demektir.

Taberî, burada zikredilen mukaddes yerin, Fırat nehri ile Ariş kasabası arasında bir yer olduğı hususunda görüş birliğı bulunmasına rağmen buranın bu iki sınır arasında tam olarak neresi olduğına dair kesin bir delil bulunmadığından bu mukaddes yerin neresi olduğunu kesin olarak söylemenin doğru olmadığını zikretmiştir.²²⁷

Ayet-i Kerime'de geçen mukaddes topraktan kastın genel kanıya göre İsrâiloğulları'nın Mısır esaretinden kurtulduktan sonra yerleşmeleri istenen Filistin toprakları olduğı görülmektedir. Gerçekte arz-ı mev'ud, Allah'ın Hz. İbrahîm'e ve onun soyundan gelenlere vermeyi vadettiğı yer için kullanılmış olan bir terimdir. Ayetten, herhangi bir yere olduğı gibi herhangi bir bölgeye de kutsallık atfedildiğı anlaşılmıştır.

Müfessirler arasında ayetlerde geçen mübarek ve bereketli yerlerin tam olarak neresi olduğı konusu ihtilafli olmakla beraber genel kanı bu toprakların birçok peygambere yurt olmuş Filistin topraklarındaki Kudüs olduğudur. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “içinde âlemler için bereketler kıldığımız yere ulaştırdık”²²⁸ ve “çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şanı yücedir”²²⁹ ayetlerinde mübarek, bereketli toprakların nereleri olduğunu net olarak belirtmemiştir. Zemahşerî A'râf 137. Ayetindeki doğu tarafı ile Şam diyarı

²²⁶ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 2008, III, 351.

²²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, III, 257-258.

²²⁸ Enbiyâ, 21/71.

²²⁹ İsrâ, 17/1.

yani Filistin ve Suriye, batı tarafı ile de Mısır'ın kastedilmiş olabileceğini söylemiştir.²³⁰ Fakat ekserisi buranın Kudüs toprakları yani Filistin olduğu görüşündedir. Nitekim İsrâ Sûresi'nde “çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya yürütüldü” ifadesinde geçen yerin Mescid-i Aksâ'nın Filistin merkezi olan Kudüs'te bulunması bu mübarek yerlerin Filistin'de Kudüs olduğunu güçlendirmiştir.

Netice itibariyle Mescid-i Aksâ vesilesiyle Kudüs kendisinde birçok maddi ve manevi hadiselerin geçtiği, kutsiyete mazhar olmuş bir mekândır. Özellikle Müslüman âlemi için bir bellek, imge olması bakımından Hz. Peygamberim Mi'rac hadisesine mazhar olmuştur. Kendisinde bereketli ve mübarek bir yer olarak Beytu'l-Makdîsi bulundurması bunun sonucunda bir müddet Müslümanlara kible gâh olması sebebiyle önemli bir yere haizdir. Yine Hz. İsa'ya kadar birçok peygambere ev sahipliği yapması, burada vahiyle muhatap olmaları, tebliğ ve irşat vazifesini yerine getirmeleri ve tevhîd akidesinin temel gayesine binaen dünya ve ahiret saadetini gösteren dinlerin beşiği olması sebebiyle yüce bir fazilete nail olmuş mukaddes bir şehirdir. Bu sebeple yalnızca Müslümanlar açısından değil bütün semavi dinler içinde burası mukaddes sayılmış bir bölgedir.

Allah Teâlâ'nın yaşayanlar için çevresini bereketli kılması, toprağını münbit ve verimli kılması, çeşitli ve bol rızıklar çıkartması, etrafını nehir, ağaç, çiçek ve meyvelerle donatmış olması ve diğer başka menfaatler, Kudüs şehrinin dünyevi bereketini teşkil etmektedir.

c) Kâbe

Müslümanlar için kutsiyet bakımından çok önemli bir yeri haiz olan Mekke'de bulunan Kâbe, Yüce Allah tarafından da en kutsal şehir ve mekân kılınmıştır. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Kâbe hakkında “Allah Kâbe'yi, o saygıya layık evi bütün insanlık için işlerini yürüttüğü merkez kıldı...”²³¹ denilmektedir. İslam inancını benimsemiş kimse için dini vecibe ve tecrübesini yansıtması bakımından Kâbe, Allah'ın tecelli ettiği en merkezi mekân olarak karşımıza

²³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucuhi't-Tevil*, Beyrut ts. II, 87.

²³¹ Mâide 5/97.

çıkılmaktadır.

Yüce Allah özel olarak zikrettiği Mekke'den kendisinde mukaddes mekân Kâbe'yi bulundurması, içerisinde birçok kutsal hadiselerin geçmesi ve mübarek bir belde sayılması sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'de farklı isimlerle bahsetmektedir. Mekke'nin²³² yanında, yeryüzünde bütün yerleşim bölgelerinin merkezi, Müslümanların kıblesi manasında "Ummu'l-Kurâ",²³³ "Bekke",²³⁴ "el-beledü'l-emîn",²³⁵ ve "meâd"²³⁶ gibi isimler kullanılmıştır. Allah Teâlâ Mekke'ye dünyada başka hiçbir mekâna nasip olmayacak bir kutsiyet izafe etmiştir. Her yıl milyonlarca Müslüman bu kutsal şehri ziyaret etmekte, İslam'da farz olan Hac ibadetini bu kutsal şehirde yapmaktadır.

Müslümanların kıblesi olan Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın evi olarak zikredilen Kâbe'nin de içinde bulunduğu Mekke ve çevresi her türlü tecavüzdten korunmuş, emin bir belde ve insanların manen huzura erdiği bir bölge olarak dikkati çekmektedir. Kâbe dolayısıyla Mekke şehrinin yer aldığı alan, içinde günah işlemekten sakınılan yer, mukaddes alan, saygınlığı korunan anlamına gelen "Harem" ismiyle anılmaktadır.²³⁷

İslam âlemi için eşsiz bir kıymete sahip olan Kâbe hakkında Yüce Allah yeryüzünde kurulan ilk mabet olması hasebiyle kerim kitabımızda şu şekilde zikretmektedir.

*"Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir."*²³⁸

Ayet-i Kerime Kâbe'nin mübarek ve kutsal bir mekân olduğunun kendinden başka diğer mekânlara karşı fazilet ve değerini açıkça ifade etmektedir. Kâbe Mescid-i Haram'ın tam ortasındadır dolayısıyla Harem deneni çevresi de Mescid-i Haram diye adlandırılmaktadır. Ayet-i Kerime'nin nüzul sebebine bakıldığında da Kâbe'nin Müslümanlar için kiblegâh olmasıyla alakalı olduğunu görmekteyiz.

---

²³² Bkz. Feth, 48/24.

²³³ Bkz. En'âm, 6/92.

²³⁴ Bkz. Âl-i İmrân, 3/96.

²³⁵ Bkz. Tîn, 95/3.

²³⁶ Bkz. Kasas, 28/85.

²³⁷ Bkz. Ankebût, 29/67; Mâide, 5/97.

²³⁸ Âl-i İmrân, 3/96.

Yahudiler daha önceleri Müslümanların Kudüs'teki Mescid-i Aksâ 'ya yönelerek namaz kıldıkları halde daha sonra Kâbe'ye yönelerek namazlarını eda etmelerini içlerine sindirememişlerdi. Bu durumdan hoşnut olmamışlar her fırsatta Mescid-i Aksâ'nın Kâbe'den üstün olduğunu belirtiyorlardı. Müslümanlar da bunun aksine Kâbe'nin daha faziletli ve üstün olduğunu söylemekteydiler. Ayet-i Kerime Müslümanları haklı çıkararak Yahudilerin ileri sürmüş oldukları iddiaya karşı çıkmış, Kâbe'nin yeryüzünde ibadet için inşa edilen ilk mescit olduğuna, tevhit inancının ilklerini yansıttığına dikkat çekmiştir. İsrâiloğulları arasından gelmiş peygamberlerinde atası sayılan "ebu'l enbiya" Hz. İbrahim (a.s.)'in mübarek makamının burada bulunduğu; dolayısıyla kible olmaya daha layık olduğuna işaret etmiş oldu.²³⁹ Yeryüzünde inşa edilen ilk ev olması hasebiyle Kâbe hakkında Yüce Allah bereketli-mübarek bir mekân olarak nitelenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'de "Allah'a yemin olsun ki yeryüzünde Allah'ın en hayırlı, en sevgili toprağı Mekke (Kâbe)'dir. Şayet ben oradan çıkarılmamış olsaydım asla çıkmazdım" buyurmuştur.²⁴⁰

Yine İbn Ebu Hatim diyor ki: Bir adam kalktı ve Hz. Ali'ye sordu: Bana Kâbe'den haber verebilir misin? O, yeryüzünde ilk kurulan ev midir? dedi.

Hz. Ali: Hayır, dedi. Fakat içine bereket konan ilk evdir. İbrahim'in makamıdır. O'na giren emniyette olur, şeklinde karşılık verdi.²⁴¹

Hz. Ali'nin ifadesiyle anlaşıldığı üzere, bereket vesilesiyle ilk ev olan Kâbe, faziletli ve emniyetli bir ibadet yeridir.

Kâbe dolayısıyla Mekke'nin kutsiyetine binaen İbrahîm Sûresi'nde de Hz. İbrahîm'in eşi ve çocuklarından bazısını "Namaz dosdoğru kılmaları için"²⁴² kutsal ev Kâbe'nin bulunduğu vadiye yerleştirdiği belirtilmiştir. Buradaki namaz kılmaları için yerleştirmesinden kastın fazilet ve hürmete en layık yer sebebiyle yerleştirdim şeklindedir.

Müfessirler Âl-i İmrân Sûresi'nde geçen Ayet-i Kerimeyi izah ederken, Beytullah'ın çok hayırlı ve menfaatli bir yer olduğunu ifade etmektedirler. Mescid-i

²³⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, IV, 280.

²⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 1306-1307.

²⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 1306-1307.

²⁴² Bkz. İbrahîm, 14/37.

Haram 'da, insanların tahmin edemeyeceği maddi ve manevi bereketler mevcuttur. Allah Kâbe ve çevresini “bereket kaynağı” kılmış, fazilet bakımından diğer mabetlere üstün kılmıştır. Burada yapılan ibadetlerin sevabının, diğer mescitlerde yapılan ibadetlerin sevabından kat kat fazla olduğunu, diğer yandan ibadetler sayesinde günahların affının bol olduğunu ve daha pek çok menfaatlerin bulunduğunu beyan için Kâbe ve çevresini mübarek kılmıştır. Kâbe'yi ziyarete gelenler her seferinde artmakta, bu kutsal bölge dünyanın her bir yanından ziyaretçileriyle dolup taşmaktadır. Beytullah'ın bereketi orada hacceden, namaz kılan, tavaf eden, Kur'an okuyan ve diğer ibadetlerini eda eden müminlerin geçmiş günahlarının kefareti, üstelik yaptıkları güzel amellerinin de bol bol sevabına ve bu yolla yüce Allah'ın cennetine vesile olmaktadır.²⁴³ Kâbe'nin kutsal ve mübarek olması bu sebeplerden kaynaklanmaktadır.

İslam âleminin kiblegahı olan Kâbe'nin, Hz. Hacer validemizin oğlu İsmail'e su arayıp bulmasını ifade eden zezem suyunun, Haceru'l Esved'in, Makam-ı İbrahîm'in burada bulunması, Hz. Peygamber'in burada doğması ve Mekke hakkında söylediği hadisleri, ilahi vahiy ile ilk olarak burada muhatap olması Mekke şehrinin mübarek olduğunu, bereketlerle donatıldığını, kutlu bir şehir olduğunun açık delillerindedir.

Hz. İbrahîm (a.s.)'in de bu mukaddes şehir için özel bir duası vardır. İbrahim (a.s.) oğlu İsmail ve hanımı Hacer ile Kâbe yakınlarına bir yere yerleştirmişti. *“Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.”*²⁴⁴ O zamanlar için Mekke kurak, su ihtiyacı olan, tarıma elverişli bir toprağı olmayan, çorak bir memleketti. Hz. İbrahîm orasının çok bereketli olmasını ve inanan kimselerin bu bereketinden yararlanmasını, afet ve saldırılara karşı Mekke'nin emin bir belde olması için Allah'a bu duada bulunmuştu. Yüce Allah Hz. İbrahîm'in bu duasını kabul etmiş o günden bu güne Mekke bol bereket ve rızıkları olan, içinde insanların emin olduğu mübarek bir şehir

²⁴³ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 321-326; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII, 48; Kurtubî, *el-Câmi*, IV, 282- 287.

²⁴⁴ İbrahîm, 14/37.

olmuştur. Kâbe bir çöl havasıyla, ekin bitmeyen çorak bir vadide olmasına rağmen Yüce Allah'ın “Biz onları tarafımızdan bir rızık olarak, her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı, saygın ve güvenli bir yere yerleştirmedik mi?”²⁴⁵ ayetinde belirtildiği gibi bir berekete nail olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'in inanan kimselere sunduğu kutsal mekân tecellisi Kâbe ile şekillenmekte ve civarındaki harem bölgesi ve dolayısıyla Mekke şehrini de içine alarak genişleyerek Müslüman kimse için evrendeki kutsal mekân inşasını gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla Kâbe kâinatı yoktan var eden, her şeyin ebedi ve ezeli başlangıcı olan mutlak varlığı işaret eden bir semboldür. Mutlak varlık ve imanın nihai ilgisi olan kutsalı kendisinde gerçekleştirmektedir.

Sonuç olarak Allah Teâlâ bu mukaddes şehri ve içerisinde bulundurduğu Kâbe'yi sayılan maddi ve manevi bereketlerinden, mübarek ve kutsal bir şehir haline getirmiştir. Kendisinde apaçık deliller bulunmasıyla mübarek ve kutsal bir şehir olması desteklenmiştir.

2. Zamanda Kutsal'ın Tecellisi

Kur'ân ifadesiyle kutsalın tecellisi açısından bazı zamanların da diğer zamanlara göre ön plana çıktığı, benzerlerinden ayrıldığı görülmektedir. Bazı zamanlar içinde gerçekleşen hadiseler sebebiyle kutsalın kendisinde tecelli etmesi hasebiyle sıradan zamanlardan ayrılmakta ve kendisine kutsallık izafe edilmektedir.

Kutsal zaman fasılaların olduğu bir zamandır. İnsan kendini zamandan bağımsız düşünemez ve zaman insanın en temel kavramlarından biridir. Dünyanın ve zamanın bir başlangıcı vardır. Aynı şekilde bir de sonu olacaktır. Bu doğrusal düzlemde gelişen zaman anlayışına göre olaylar sadece bir kez gerçekleşir. Kutsal zaman bizzat doğası gereği tersine dönebilir, bulunduğu yönde, şimdi haline getirilmiş bir ilksel zamandır.²⁴⁶ Bu bağlamda kutsal zaman mefhumu içerisinde yer alan belirli günler, geceler, belirli zamanlar, hatta ayların kutsallığının temelinde başlangıçta meydana gelmiş olan kutsiyete mazhar olmuş bir hadisenin yeniden yaşanması ve yeniden o hissiyatın yaşatılması yatmaktadır. Tekrarlanan her özel zamanda bu kutsal an, başlangıçta olduğu gibi yinelenmektedir. Kutsal'ın tecelli

²⁴⁵ Kasas, 28/57.

²⁴⁶ Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, s.48.

ettiği zaman diğer zamanlardan ayrılarak mümin kimselerin zamansal varoluşunu yeniden ortaya çıkaran bir hadiseye sahip olur.

Varlık ve gerçekliğin en yüksek manada gerçekleştiği bu mukaddes anlara yakın olmak ve bu zamanları yeniden yaşama arzusu kişinin varlık ve gerçeklik aşkının bir tezahürüdür. Dindar insan, bu kutsal zamanlarda tahrip edilemez bir zamana gitme ihtiyacı duyar. Dindar insan için gerçeklerin ve bizatihi hayatın kökeni dinseldir.²⁴⁷ Böylece kutsal zamanlar, geceler ya da günler hayatın kutsal boyutunu tam anlamıyla yeniden ortaya çıkarırlar. Kutsal zaman deneyimi kirlenme ve tahribatı yok etme imkânı vermektedir. Günahlarından ve kötülüklerden kutsal zamanlar aracılığıyla arınan insan hayatına yeniden doğmuş gibi devam etmektedir. Varlığın ve gerçekliğin zirveye ulaştığı bu kutsal zamanlarda yapılan dua, ameller vasıtasıyla kişi kutsala hayati bir değer vererek böylece ona gerçek bir varlık nedeni, boyutu ve amacı kazandırır.

Kur'ân-ı Kerîm'de belirli ibadetlerin zamanla ilişkilendirilmeleri, ibadet esnasında manevi şuurun, ihlas, huşu ve huzurun temin edilmesi ve bu özelliklerin kazanılması için ortamın müsait hale getirilmesi lüzumundan dolayıdır. Burada önemli olan ibadet esnasında ubudiyet ortamının hazırlanmasıdır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de Allah aylardan Ramazan Ayı'nı,²⁴⁸ gecelerden Kadir Gecesi'ni,²⁴⁹ günlerden Cuma Günü'nü²⁵⁰ ve günün saatlerinden de Seher Vakti'ni,²⁵¹ farklı kılmıştır. Nitekim Taberî Tefsiri'nde Cuma gününe dair "Allah Teâlâ'nın, yedi kat gökleri ve yerin yaratılmasını Cuma gününde tamamladığı, Âdem (a.s.) bu günde yaratıldığı, bu günde cennete konduğu ve bu günde cennetten çıkarıldığı belirtilmiştir. Kıyamet bu günde kopacaktır. Cuma gününde öyle bir saat vardır ki, mümin bir kul o saatte Allahtan bir hayır dilediği vakitte Allah o dilediğini ona mutlaka verir,"²⁵² denilmiştir. Yine Seher Vakti 'ne dair tefsirlerde bu vakti farklı

---

²⁴⁷ Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, s.68.

²⁴⁸ Bkz. Bakara, 2/185.

²⁴⁹ Bkz. Kadr, 97/15.

²⁵⁰ Bkz. Cum'a, 62/9.

²⁵¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/17; Zâriyât, 51/18.

²⁵² Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, VIII, 282-283.

kılan husus olarak “Bir kısım âlimler, seher vaktinde cennet kapılarının açılacağını söylemişlerdir.”²⁵³

Bu zamanların gösterdiği belirli sürelerde bazı ibadetlerin gerçekleştirilmesiyle kulluk şuuru oluşturulur ve kutsal zaman tecelli eder. Kutsal’ın tecelli etmesine sebep olan bu zamanlar artık olağan zamanlardan ayrılarak kutsal zaman halini alarak zaman mefhumunun ötesinde bir gerçekliği yansıtırlar.

a) Mübarek Gece

Kutsiyet açısından bazı zaman ve mekânların diğer benzerlerine nazaran fazilet ve değerinin üstün olduğu haller mevcuttur. İnsanları af ve mağfirete, berekete vesile edecek zamanda Kur’an-ı Kerim’de apaçık bir şekilde belirtilmiştir. Açık bir ifadeyle Kadir Gecesi’nin bin aydan daha hayırlı olduğu bildirilmiştir.

Kerim kitabımız Kur’ân insanlar için bir hayat rehberidir. Yüce Allah indirdiği bu son ve eşsiz kitabı üzerine Kur’ân-ı Kerim’de birçok yerde kalem etmiştir. Sonra Kur’ân’ın kutsallığına binaen saygı ve hürmet gösterilmesi için kendisi gibi mübarek bir gecede indirildiğini açıklamıştır.

Duhân Sûresi’nde “*Apaçık olan Kitaba andolsun ki, biz onu (Kur’ân’ı) mübarek bir gecede indirdik...*”²⁵⁴ buyurulmak sûretiyle Kur’ân’ın indirilmiş olduğu gecedan bahsedilirken o gece için de “mübarek gece” ifadesi kullanılmıştır. Bu ayette geçen “mübarek gece” den maksadın Kadir gecesi veya Berat gecesi olduğuna dair rivayetler vardır. Zira Taberî Tefsiri’nde Ayette zikredilen ve Kur’ân-ı Kerim’in indirildiği beyan edilen “Gece” den maksat, “Kadir gecesidir.” Katade ve İbn-i Zeyd bu görüştedirler. Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. Zira bu husus başka ayetlerde de belirtilmiştir. “*Şüphesiz biz Kur’ân’ı Kadir Gecesi’nde indirdik.*”²⁵⁵ İkrime ve Osman b. Muhammed b. el-Muğire ise burada zikredilen mübarek gecedan maksadın “Şaban ayının yarısındaki gece” olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşün zayıf bir görüş olduğu beyan edilmiştir.²⁵⁶

Ramazan Ayı’nın bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesi’ni içerisinde barındırması en üstün özelliğidir. Kadir Gecesi’nin mübarek olması bu gecede

²⁵³ Bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, VII, 553.

²⁵⁴ Duhân, 44/2-3.

²⁵⁵ Kadr, 97/1.

²⁵⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, VII, 353-354.

günahların affolunması ve bu gecede yapılan iyiliklere karşılık sevapların çoğalmasıyla ilgilidir.²⁵⁷

Zamanların fazilet ve üstünlük açısından en değerlisi hiç şüphesiz ki Ramazan Ayı'dır. Nitekim kendisinde Kadir Gecesi gibi mübarek bir gece ve zaman mevcuttur. Bu açıdan diğer zamanlara nazaran daha çok kıymet ve değere sahiptir. Kur'an-ı Kerim'in indirilip övgüyle bahsedilen bu aydan başka hiçbir zaman veya gün kutsallığına binaen ismi açıkça zikredilmiş bir ay yoktur.²⁵⁸

Kurtubî Kur'ân'ın indirildiği geceye bu ismin verilmiş sebebinin, bu gecede yapılan itaatlerin pek büyük bir kadri ve pek çok sevap ve mükâfatı olduğunu, bu gecede Allah'ın kullarına tahmin edilmeyecek miktarda bereket sevap ve hayırlar indirdiğini söylemiştir.²⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e Kadir gecesinde indirilmiş olduğunu belirten ayet göz önüne alındığında İslam âlimlerinin çoğunluğunun da, burada Kadir gecesine işaret edildiği rivayetini daha kuvvetli bulmuş oldukları görülmektedir.

Örnek olarak Kur'ân-ı Kerîm' de Kadir Gecesi gibi mukaddes bir zamandan bahsedilmekte ve o gece için “*bin aydan daha hayırlı bir gece*”²⁶⁰ olduğu, “*Kurân'ın o gece indirildiği*”,²⁶¹ “*meleklerin ve Ruh'un bu gecede indiği*”²⁶² belirtilmektedir. Müslümanlar her Kadir Gecesi o gece vuku bulan zamana geri dönerek o zamanlar bütünleşirler ve o geceyi olağan zamandan çıkararak kutsal zamana girmiş ve o gecenin maneviyatı ile bütünleşmiş olurlar.

b) Eşhuru'l-Hurum

Savaşmanın haram olarak kabul edildiği dört kutsal aya haram aylar denilmektedir.²⁶³ Cahiliye dönemi Arapları, kameri hesaba göre tespit ettikleri “Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Receb'den” meydana gelen ayları “*dört haram ay*”

²⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsiru Kur'âni'l-Azim*, XV, 8530-8532.

²⁵⁸ Bkz. Bakara, 2/185.

²⁵⁹ Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, XIX, s.234.

²⁶⁰ Bkz. Kadr, 97/3.

²⁶¹ Bkz. Kadr, 97/1.

²⁶² Bkz. Kadr, 97/4.

²⁶³ Algül, Hüseyin, “*Haram Aylar*”, DİA, XVI, s.104.

(eşhurun erbaatun hurum) şeklinde isimlendirmektedirler. Bu aylardan Muharrem birinci, Receb yedinci, Zilkade on birinci ve Zilhicce on ikinci aydır.²⁶⁴

Haram aylar tabiri Kur'an-ı Kerim'de iki ayette "el-eşhuru'l-hurum"²⁶⁵ şeklinde çoğul olarak, dört ayette de "eş-şehru'l-harâm"²⁶⁶ şekliyle tekil haliyle geçmektedir. Cessâs'tan gelen bir rivayete göre Tevbe Suresi'nin ikinci Ayeti kerimesinde zikredilen "erbaatu eşhur" (dört ay) ifadesiyle de haram ayların kastedildiği ifade edilmiştir.²⁶⁷

İfade edilen dört ayın haram aylar olarak adlandırılması bu aylarda savaşmanın haram olması, işlenen günah veya sevaplara diğer zamanlarda yerine getirilenlerden daha fazla mükâfat veya ceza verilmesi dolayısıyladır. Böylece yılın diğer aylarından farklı bir önem ve saygınlığa sahip bulunmaları sonucunu ortaya çıkarmaktadır.²⁶⁸ Hz. Peygamber veda haccında bu ayların haram olduğunu bildirmiştir.²⁶⁹ Araplar bu ayları cahiliyye devrinde yüce ve haram sayar ve bu aylarda savaşmayı kabul etmezlerdi.²⁷⁰ Bu kabul Hz. İbrahim dönemine kadar dayanmaktaydı. Hz İbrahim insanların hac için rahat yolculuk etmeleri ve hac görevlerini ifa edebilmeleri için dört ayın haram kılınmasını istemişti.²⁷¹

Kur'an-ı Kerim'de haram aylar ile alakalı şöyle buyrulmaktadır: "*Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram olan aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyiniz. Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.*"²⁷²

Bu ayetten, haram aylarda Müslümanlara karşı girişilen bir savaşa karşılık verebilecekleri hükme bağlanırken bir başka ayette de haram aylardaki barışın karşılıklı olduğu, şayet Müslümanların saldırıya uğradıkları halde aynı şekilde

²⁶⁴ Algül, Hüseyin, "Haram Aylar", DİA, XVI, s.104.

²⁶⁵ Bkz. Tevbe 9/5, 36.

²⁶⁶ Bkz. Bakara 2/194, 217; Mâide 5/2, 97.

²⁶⁷ Cessas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkamu'l-Kur'an*, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, III, s.117.

²⁶⁸ Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, s.117.

²⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XI, 440.

²⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XI, 440.

²⁷¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 42.

²⁷² Tevbe, 9/36.

hareket edebilecekleri bildirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de haram aylarda savaşmanın büyük günah olduğu anlaşıldığı gibi insanları Allah yolundan çevirmenin, Allah'a şirk koşmanın, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmanın ve halkını oradan çıkarmanın Allah katında daha büyük günah olduğu da ifade edilmiştir.²⁷³

Cahiliye döneminde Araplar'ın bir kısmı geçimlerini yağma, soygunculuk, çapulculuk ve benzeri yollarla sağladığı gibi, kabileler arasında iç savaşlar ve kan davaları da eksik olmuyordu. Bundan dolayı haram ayların nişanelerine uymakta zorlanıyorlardı. Ayrıca kameri takvim sebebiyle aylar bir önceki yıla göre on bir gün daha erken geldiği için değişik mevsimlere rastlayan hac ibadetini Zilhicce'nin belirlenmiş günlerinde değil kendilerince uygun buldukları havanın mutedil ve ticari ortamın müsait olduğu diğer gün veya aylarda yapmak istiyorlardı. Bunu sağlayabilmek için de her altı ayda bir hafta olmak üzere, iki yılda bir ay kazanmaya çalışarak o yılı on üç aya çıkarıyorlar, haram aylardan üçünün artarda gelmesini önlemek amacıyla da söz konusu dört haftayı ikinci yılın sonuna ekleyip o yılı on üç ay olarak kabul ediyorlardı. Böylece Muharrem ayı Safer'in yerine kaydırılmış, bu durumda da bütün aylar bulunmaları gereken yerden bir ay geriye atılarak haram ayların yerleri değiştirilmiş oluyordu.²⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'de, Cahiliye devri Araplarının bu işlemleri zem edilmekte, kâinatın yaratılışından itibaren mevcut olan on iki ayın yerlerinin aynen muhafaza edilmesi gerektiği ifade edilerek yapılan bu uygulamaların haddi aşmak, küfürde ileri gitmek olduğu ifade edilmekte ve Allah'ın helal kıldığını haram, haram kıldığını helal saymaktan sakınılması gerektiği vurgulanmaktadır.²⁷⁵

Dört ayın haram olarak kabul edilip onlara gereken önemin verilmesi, bu aylarda işlenen günahların zulüm olarak değerlendirilmesi, bu ayların dinen kutsal kabul edildiklerine, ayrı bir şerefe sahip olduklarına işaret etmektedir. Ayette geçen "Allah'ın kitabında" ifadesinin, "Allah'ın ortaya koyduğu, hükmünü gerekli kıldığı, kendisinde hikmet gördüğü"²⁷⁶ anlamlarında izah edilmesi de bunu desteklemektedir.

---

²⁷³ Bkz. Bakara, 2/217.

²⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 43.

²⁷⁵ Bkz. Tevbe 9/37.

²⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 41.

Haram aylarda işlenen günah daha ağır, sevap da daha büyüktür. Bu ayların diğer aylardan ayrı tutulması kutsal olduklarını göstermekle birlikte, müminlerin bunun neticesi olarak daha fazla ibadetle meşgul olmaları da talep edilmektedir.²⁷⁷

Sonuç itibarı ile Hz. İbrahim döneminden beri süregelen haram ayların, bi-zatihi kutsal olmayıp hürmet edilmesi gereken aylardan olup Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına binaen yerine getirilmesi için saygılı olduğu ifade edilebilir. Bu ayların içerisinde yer alan hac ayları, hac menasikinin yerine getirilmesi, Kâbe'nin ziyaret edilmesi gibi Allah'ın bir emri olarak ifa edilmesi gereken Yüce Allah'ın nişanelerinden olan aylardır. Bu da bu ayların mümtaz ve özel bir mahiyete sahip olduklarını göstermektedir.

c) Ramazan Ayı

Ramazan kelimesi r-m-d kökünden türemiştir. Yaz sonu, güz başlangıcında yağıp havadaki tozu temizleyen yağmur anlamındaki ramda kelimesinden alındığı ifade edilmekte; öte yandan güneşin şiddetli hararetinden taşların yanıp kızarması anlamına gelen ramad kökünden geldiği belirtilmekte; kılıcın veya ok demirini inceltmek keskinleştirmek için iki yalabık taşın arasına koyup dövmek anlamındaki ramd kökünden türetildiği de söylenmektedir.²⁷⁸

Ramazan ayı Kur'ân-ı Kerîm'de en fazla vurgu yapılan aydır. İslam'ın temel esaslarından olan oruç ibadetinin bu ayda tutulması ve Kur'ân'ın ifadesiyle bin aydan daha hayırlı olan “Kadir Gecesi” bu ayın içerisinde yer almaktadır. Hem oruç ibadeti hem de Kur'ân'ın inmeye başladığı “Kadir Gecesi” hem de yapılan iyiliklere diğer aylara nazaran kat kat sevap yazılması bu ayın mübarek oluşuna sebep teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de diğer aylardan üstün kılınmış olan ramazan ayı hakkında şöyle buyrulmuştur: “*O sayılı günler, Ramazan ayıdır. O Ramazan ayı ki insanlığa rehber olan, onları doğru yola götüren ve hakkı batıldan ayıran, en açık ve parlak delilleri ihtiva eden Kur'ân o ayda indirildi. Artık kim sizden Ramazan ayının hilalini görürse, o gün oruca başlasın.*”²⁷⁹

²⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XI, 444-445; Kurtubî, *el-Câmi*, X, 199.

²⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 518-519.

²⁷⁹ Bakara 2/185.

Gerek Kur'an ayetlerinden gerekse hadislerden bazı zaman dilimlerinin kutsalın tecellisi²⁸⁰ açısından seçkinleştiği ve diğer zaman dilimlerinden farklılaştığı görülmektedir. Kullar açısından da farklılaşan bu zaman dilimleri, manevi olarak Allah'a yakınlaşma vesilesi olması açısından önemli zamanlardandır.

Beş vakit namazın bu ayda daha bir huşu ile kılınması, duaların yoğunlaşması, teravihler, zikir ve tesbihler, fitreler, sadakalarla Müslümanlar arasında; birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularının en yoğun bir biçimde yaşanması bu ayı diğer aylardan ayırarak farklılığa bürümektedir. Oruç ayı olarak ramazanın seçilmesi, bu aydaki ibadetlerin karşılıklarının diğerlerinden kat kat fazla olması,²⁸¹ gibi örnekler bu ayın saygın ve mukaddes oluşunu göstermektedir.

Ramazan ayı birçok ibadeti bünyesinde barındıran ve diğer aylardan seçkinleşerek mübarek olarak ifade edilebilecek bir aydır. İnsanlar için hidayet rehberi²⁸² olan Kur'an'ın bu ayda inmeye başlaması, bin aydan daha hayırlı olan mübarek bir geceyi²⁸³ bünyesinde barındırması, kulları Allah'a yaklaştıran oruç ibadetinin bu ayda olması bu ayın kutsallığına delalet eder. Ramazan ayı kendisi aracılığıyla günahlardan temizlenen, Allah'a itaatsizlikten uzak durulan bir ay olduğu için mukaddes, Allah'ın bu ay sebebiyle maddi manevi hayırları fazlasıyla bahşetmesi dolayısıyla mübarek olarak nitelendirilmektedir.²⁸⁴

Son tahlilde, Kur'an'ın indirildiği, farz orucun emredildiği seçilmiş özel bir zaman olması itibarıyla Ramazan mukaddes bir aydır. Allah'ın mağfiret ve bereketinin yağdığı diğer zamanlardan daha değerli ve hürmete layık bir aydır.

d) Mi'rac Gecesi

Sözlükte “yukarı çıkmak, yükselmek” manasındaki uruc kökünden türeyen miraç kelimesi, “yukarı çıkma aracı, merdiven” anlamlarına gelen ism-i alettir²⁸⁵ Receb ayının yirmi yedinci gecesi olarak gerçekleşen bir hadise olan Mi'rac gecesi,

²⁸⁰ Yavuz, Ömer Faruk, “Kur'an'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, X/2–2006, 402.

²⁸¹ Tirmizi, Daavat 61.

²⁸² Bakara, 2/185.

²⁸³ Kadr, 97/1-3.

²⁸⁴ Güneş, İslam Düşüncesinde Kutsallık, s.104.

²⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, a-r-c mad.

Hız. Peygamberin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da Yüce Allah'ın huzuruna yaptığı yolculuğu ifade etmektedir.

İsra vakası aynı isimle zikredilen İsrâ suresinin birinci ayetinde ifade edilirken Mi'rac hadisesinden bu ayette bahsedilmemektedir. Mi'rac hadisesinden Necm suresinin 1-18 ayetlerinde şu şekilde bahsedilmektedir;

“Battığı zaman ki yıldızla andolsun. Arkadaşınız (Muhammed) sapıtmadı ve azmadı da. O hevasına göre konuşmaz. O'nun konuştuğu muhakkak vahye dayanır. O'na üstün bir gücü olan (Cebrail) öğretti. (Cebrail) güzel görünüşlüdür. Ve o en yüksek ufukta iken (asıl şekliyle) doğruldu. Sonra yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. Derken araları yayın iki ucu kadar veya daha az kaldı. O (Allah)' da kuluna vahy etmek istediğini vahyetti. Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı. O'nun gördükleri hakkında mücadele mi ediyorsun? Ve (Muhammed) O'nu Sidretü'l-Münteha'nın yanında bir kez daha gördü ki, el-Me'va cenneti de onun yanındadır. O anda Sidre'yi kaplayan kaplamıştı. (Peygamberin) gözü ne kaydı ne de şaştı. Muhakkak ki O Rabbinin delillerinden bir kısmını gördü.”²⁸⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de bir sureye ismini veren Meâric Suresi'nde geçen “meâric” kelimesi hakkında “meleklerin yükseldiği gökler, Allah'ın mahlûkata lütfettiği nimetlerin mertebeleri, cennetteki dereceler, manevi ve ruhani mertebeler gibi açıklamalar getirilmiştir.²⁸⁷ Yine meârici mecazî anlamda İnsanı Allah'ın varlığını kavramaya ve O'nunla manevi yakınlık kurmaya götüren yollar olarak yorumlayan müfessirler de olmuştur.²⁸⁸

Hadis kaynaklarında uzun uzadıya anlatılan Mi'rac gecesi hakkında önemli hadiselerin gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bunlardan beş vakit namazın farz kılınması, Yüce Allah'a şirk koşulmadığı sürece ümmetinin bağışlanacağı müjdesi sayılabilir.²⁸⁹

Netice itibarı ile Mi'rac hadisesi önemli ve mübarek bir zaman içerisinde vuku bulmuştur. Bu gecenin tarihin bir döneminde gerçekleştiği ve tekrar edilebilir

²⁸⁶ Necm, 53/1-18.

²⁸⁷ Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, XIII, 5352.

²⁸⁸ Âlûsî, Ebussena Şehabeddin Mahmud b. Abdullah, *Rûhu'l-Meâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabi, Beyrut Lübnan, t.s., XXIX,56.

²⁸⁹ Muslim, İman 279.

bir hadise olmadığı vakıadır. Mirac gecesi içinde gerçekleşen İsrâ ve Mirac hadiseleri dolayısıyla seçkin ve mübarek bir gece olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bugünkü şekliyle kutlamaların gerek Hz. Peygamber gerekse sahabe döneminde olmadığı da görülmektedir.²⁹⁰

3. Nesnede Kutsal

Kur'ân ayetleri incelendiğinde İslam telakkisinde hiçbir nesneye kutsiyet izafe edilmediğini görebilmekteyiz. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Kur'ân kutsalları bağlamında kutsalın alanı ya her türlü noksandan uzak, mutlak manada kemal sahibi, yaratılmışların tasvir ve tasavvuruna sığmayan Kuddûs sıfatıyla muttasıf olan Allah'tır. Veya nisbî kutsallar olarak adlandırdığımız ilahi kudrete nispet edilerek en geniş manada kutsalın kendisinde tecelli ettiği, böylece artık kutsal vasfına bürünen zaman veya mekân kutsiyetle izafe olunur.

İslam literatüründe kutsal nesneye kutsiyet vurgusu özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabe arasında ona duyulan aşırı sevgi ve hürmet, peygamberden kalan eşyaya daha fazla rağbet göstermelerine neden olmuştur. Hatta öyle bir hal almıştır ki Muaviye (r.a) 'den sonra Hz. Peygamber'in eşyasına sahip olmak hükümdarlar için hâkimiyetlerine meşruiyet ve hilâfet için bir sembol haline gelmiştir. “Asâ, Hz. Peygamber'e mahsus minberle birlikte Müslümanlar arasında hilâfet sembolü olarak özel bir ilgi görmüş ve ikisine birden “ûdeyn” adı verilmiştir.”²⁹¹

Peygamber Efendimizden geriye kalan eşyalar İslam dünyasında kutsiyet makamına yükseltilerek büyük bir hürmet ve saygı ile korunmuş ve hatta bu eşyalara sahip olabilmek için büyük servetler harcandığı da vakıadır. Bu eşyalar arasında en fazla rağbet göreni sakal-ı şeriflerdir. Günümüzde dahi ülkemizin de içinde bulunduğu birçok İslam dünyasında bir kutsal ifadesi olarak camilerde ve halka açık yerlerde yılın belirli dönemlerinde halka gösterilmekte, umumi bir merasim haline getirilmektedir.

Günümüz insanının Kur'ân kutsallarının sınırlarını aşarak kutsal nesne ve türbeler konusunda da yanılgıya düştüklerini bu konularda da aşırıya gittiklerini

²⁹⁰ Bozkurt, Nebi, “*Kandil*”, DİA, XXIV, 300-301.

²⁹¹ Köprülü, M. Fuad, “*Asa*”, DİA, III, 451.

söylemek mümkündür. Çok sevilen saygı gösterilen insanların kabirlerine karşı gösterilen saygı ve hürmet nişanesi, buraların birer mabet olduğu algısına neden olmamalıdır. İbadet ve tazim ayrımını yapamayanlar buralara kutsallık izafe ederek İslam'da yeri olmayan adetleri sergilemiş olurlar.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra özellikle Hız. Ömer döneminde İslam sınırlarının genişlemesiyle yeni kültür ve medeniyetlerle, yeni dinlerle karşılaşmaları neticesinde, İslam Âlemi geçmişte var olan kültürlerini yaşatma eğiliminde olmuştur. İslam'da olmayan şeylere kutsiyet vermişler, atalarının mezarlarına aşırı derecede bağlanmışlardır. Hâlbuki bu gibi uygulamalar her devrin uleması tarafından eleştirilmiş, bu gibi uygulamaların yanlış olduğu beyan edilmiştir. Nitekim hicretin altıncı yılında yapılan Hudeybiye Antlaşması'ndan önce Müslümanların Hız. Peygambere ettikleri biatın gerçekleştiği, Allah'ın hoşnutluğuna layık olmuş ağaç,²⁹² Hız. Peygamberin vefatından sonra Hız. Ömer tarafından zamanla kutsallaştırılacağı kaygısıyla kestirilmiştir. "Rıdvân Biatı'nda hazır bulunan Müseyyeb b. Hazn'ın ifadesine göre, biata iştirak eden sahabeler bir yıl sonraki ziyaretleri sırasında yerini unuttukları için ağacı bulamamışlardır. Ancak müteakip yıllarda şeceretü'r-rıdvân veya onun yerine başka bir ağaç ziyaret edilerek altında namaz kılınmaya başlanmış, durumu öğrenen Halife Ömer, zamanla kutsallaştırılacağı kaygısıyla bu ağacı kestirmiştir."²⁹³

Yine Hız. Ömer'in Haceru'l-Esved taşı için "Allah'a andolsun ki senin zarar veya fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum; eğer Rasulullah'ı seni istilam ediyor görmeseydim ben de seni istilam etmezdim"²⁹⁴ dediği bilinmektedir. İnsanların putlara tapmaktan yeni kurtuldukları bir dönemde Hız. Ömer'in Haceru'l-Esved' i istilamı putperestlikle karıştırmalarını önlemek için ona saygı göstermenin ve kutsiyet makamına yüceltmenin, mahiyet ve gaye bakımından birbirinden farklı şeyler olduğunu anlatmak için bu sözü söylemiş olmalıdır denilmiştir.²⁹⁵

---

²⁹² Bkz. Feth, 48/18.

²⁹³ Doğrul, Ömer Rıza, *İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, İstanbul 1928, I, 120-121.

²⁹⁴ Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latîfî, *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercümesi ve Şerhi*, çev. Kamil Miras, D.İ.B Yay., Ankara 1978, VI, 107.

²⁹⁵ Taberî, Muhibbuddîn, *el-Kırâ' li-Kâsidi Ummi'l-Kura*, nşr. Mustafa es-Sekkâ, Kahire 1970, s.278-296.

a) Şecere-i Mübareke

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı ağaç ve meyvelerden bahsederken onlar içinde "mübarek" lafzı kullanılmış ve üzerlerine yemin edilmiştir. Nûr Suresi'nde zeytin ağacından bahsederken "mübarek ağaç"²⁹⁶ şeklinde geçmektedir. Keza Tîn Sûresi'nde de zeytin ve incirden yeminle söz edilerek²⁹⁷ bu ağaçların ve meyvelerinin önemine dikkat çekilmiştir. Yalnız burada anlaşılması gereken kelimenin ilk anlamında, bereketli veya mübarek olarak hayır ve faydası daim olan manasında algılanmasıdır. Aksi halde ağaca kutsiyet izafe edilmiş olur.

Taberî Nûr Sûresi'nde geçen zeytin için mübarek bir ağaçtır ifadesini tefsirinde; Kandilin, ışığını, ne doğuda ne de batıda mübarek bir ağacın yağından aldığı ifade edilmektedir. Bundan maksat ise, Kur'ân'ın, Allah katından olduğunun beyanıdır. Yine o mübarek ağacın yağına ateş dokunmasa dahi tutuşup aydınlatacak gibi olduğu ifade edilmektedir. Bundan maksat ise, Kur'ân'ın nurunun, âlemde düşünen ve düşünmeyen her şeyi aydınlatmasıdır. Mübarek ağacın yağının, nur üstüne nur olduğu beyan edilmektedir. Bundan maksat, Kur'ân'ın, Allah'ın varlığına delalet eden diğer bütün kâinata ilaveten bir nur olduğudur.²⁹⁸

Kurtubî Tefsiri'nde ise bu ayet-i kerime şu şekilde tefsir edilmiştir: Zeytin meyveler arasında en bereketli ve verimli olan bir ağaçtır, nar da bu şekildedir. Denildiğine göre, dallarının aşağıdan yukarıya doğru yaprak vermesi de bu iki ağacın bereketlerindedir. Dünyada yeşermiş ilk ağaç odur, yine Tufandan sonra yeşeren ilk ağaç odur. Peygamberlerin konakladıkları yerlerde ve Arz-ı Mukaddese'de yetişir. Yetmiş peygamber o ağacın mübarek olması için dua etmiştir. İbrahim ve Muhammed (salât ve selâm onlara) onlardandır. Peygamber (sav); "Allah'ım sen bize zeytinyağını ve zeytini mübarek kıl" diye buyurmuş ve bunu iki defa tekrarlamıştır. Katâde'den gelen bir rivayette Tûr'un, Dımaşk'ın üzerinde yer aldığı dağ, Zeytûn'un Kudüs'ün üzerinde yer aldığı dağ olduğu da belirtilmektedir.²⁹⁹

Bazı müdessirlere göre Tîn ve Zeytûn'dan kastın bunların bilinen meyveler olmayacağı ilahi vahye mazhar olan peygamberlere indirilen vahyin inzal edildiği iki

²⁹⁶ Nûr, 24/35.

²⁹⁷ Tîn, 95/1.

²⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, VI, 147-149.

²⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, XII, 398-410.

dağın ismi olduğu da belirtilmektedir. Nitekim bir görüşe göre bunların ismi Şam'da Turu Tinâ ve Turu Zeytâ'dır.³⁰⁰

Netice olarak Tîn ve Zeytûn'dan kastın bazı müfessirlere göre meyvelerden İncir ve Zeytin olduğu, bazılarına göre ise bilinen meyveler olmayıp vahye muhatap olan peygamberlerin bu vahiy ile muhatap oldukları yerlerin kastedildiği anlaşılabilir. Meyvelerin kastedildiği görüşe göre bu ağaçlara hususiyet kazandıran, onların bereketli bir ağaç oluşu, verimli ve meyvelerinin de çok faydalı olmasındandır. Ağaç ve meyvelere önem kazandıran bir başka hususta, mübarek olmanın ve kutsalın kendilerinde tecelli etmiş olmasıdır.

b) Su

İnsanın hayat serüveninde vazgeçilmeyen bir yere ve öneme haiz olan su evrendeki bütün canlıların yaşaması içinde olmazsa olmaz olan Allah'ın bir lütfu ve ihsanıdır. Yüce Allah suyu canlıların hayatlarını sürdürmeleri için temel besin kaynağı olarak kılmıştır. Öyle ki insanın daha dünyaya gelmeden bir su formuna kavuşarak vücut bulduğu Kur'ân-ı Kerîm'de beyan edilmiştir. *“Allah, bütün canlıları sudan yarattı. İşte bunlardan bir kısmı karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimisi dört ayak üzerinde yürür. Allah, dilediğini yaratır. Çünkü Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”*³⁰¹ Bazı ayetlerde de bütün canlıların ve insanların sudan yaratıldığı da ifade edilmiştir. *“İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?”*³⁰²

Kur'ân-ı Kerîm'de suyun belirli formlarda yeryüzüne indirildiği Allah'ın kullarına bir lütfu ve bütün mahlûkat için bir nimetinin olduğu ilahi kudretin rolü ve bu nimetten yoksun bırakılması halinde mahlûkatın çaresizlik içine düşeceği bu duruma düşmemek için üzerinde ibretle tefekkür edilmesi, verilen bu nimet için şükredilmesi istenmektedir.³⁰³ Kur'ân'da zikredilen çeşitli şekillerde insanların nimetine sunulan su, içerisinde geçtiği bütün ayetlerde Allah'ın değerini ifade için

³⁰⁰ Seâlibî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1997, V/606.

³⁰¹ Nûr, 24/45.

³⁰² Enbiyâ, 21/30; yine bkz. Furkân, 25/54.

³⁰³ Bkz. Kehf, 18/41; Mu'minûn, 23/18-19; Ankebût, 29/63; Mülk, 67/30.

insanlara ve bütün mahlûkata ihsan ettiği nimetler açısından beyan edilmiştir.

Yüce Allah bazı mekân, zaman, şahsiyetlere kutsiyet veya mübarek vasfi izafe ettiği gibi su veya yağmur nimetini de mübarek şeklinde vasıflandırmıştır. Bir ayette ahirette cezaya düçar olanlara içirilecek sıvı için niteleme ile beraber kullanılmıştır.³⁰⁴ Ayrıca suyun bereketine binaen deniz,³⁰⁵ nehir,³⁰⁶ yağmur³⁰⁷ ve pınar suyu³⁰⁸ gibi çeşitli formlarından yaygın olarak bahsedilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de suyun mübarek olduğuna dair birçok Ayet-i Kerime mevcuttur. Bu itibarla su mukaddes olarak addedilmiş insanlık için yaşam formunun olmazsa olmazı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaf Sûresi'nde de mübarek su şeklinde belirtilerek suyun yeryüzünü inşa ve ihya etmekteki önemi vurgulanmış ve yüce Allah'ın kudret elinin bir sebebi olarak gösterilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in ölü kalpleri diriltten bir mucize olduğundan hareketle suyun da mübarek olduğuna binaen ölü toprağa hayat verdiği işaret edilmiştir.

“Gökten de bereketli bir su indirip onunla kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek taneler (ekinler), birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir.”³⁰⁹

4. Üstün Yaratılıştaki Varlıklar

Yüce Allah Kur'an-ı Kerîm'de yarattıkları içerisinde özel bir anlam ve vazife verdiği melekleri ve peygamberleri vardır. Üstün yaratılıştaki varlıklar olarak bu vazifeleri sebebiyle mübarek olarak addedilen peygamberler ve melekleri mahlûkun sahip olabileceği özel bir ayrıcalığı ifade etmesi bakımından mukayyed olarak kudsiyetle izafe olunmuşlardır.

---

³⁰⁴ Bkz. İbrâhîm, 14/16.

³⁰⁵ Bkz. Nahl, 16/14; Fâtır, 35/12.

³⁰⁶ Bkz. En'âm, 6/6; Rad, 13/3.

³⁰⁷ Bkz. Nûr, 24/43; Rûm, 30/48.

³⁰⁸ Bkz. Bakara, 2/60; Yasin, 36/34.

³⁰⁹ Kâf, 50/9-11.

a) Melekler ve Rûhu'l-Kuds

Melek kelimesi Kur'an'da on üç kez müfred olarak, iki kez tesniye olarak "melekeyn" şeklinde ve yetmiş üç yerde çoğul olarak zikredilmektedir.³¹⁰

Kur'an'da imanın esaslarından biri olarak, meleklerle iman gösterilmektedir.³¹¹ Ayette "Ey İnananlar! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitap'a ve daha önce indirdiği Kitap'a inanmakta sebat gösterin. Kim Allah'tı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa sapmıştır"³¹² buyrulurken Allah'a peygamberlere, kitaplara iman zikredilmiş, meleklerle inanmanın iman şartı olarak beyan edilmiştir.

Kur'an'da meleklerden bahsederken içlerinden elçilerin de seçildiğini ifade ile rusul kelimesi ile de zikredilmiştir. "Allah meleklerden ve insanlardan peygamberler seçer. Doğrusu Allah işitir ve görür."³¹³

Melekler "kudretli ve süratli",³¹⁴ "Allah'ı tesbih",³¹⁵ "ibadet ve itaat eden",³¹⁶ "Allah korkusundan titreyen",³¹⁷ "Allah katında değerli ve ona yakın duran"³¹⁸ ve "kanatlı"³¹⁹ varlıklardır.

Meleklerin "müminlere dua etmek",³²⁰ "vahiy getirmek",³²¹ "müminlere istiğfarda bulunmak",³²² "kâfirlere azab indirmek",³²³ "ahid sandığını taşımak",³²⁴ "müminlere yardım etmek",³²⁵ "kulları hayra teşvik etmek"³²⁶ gibi vazifeleri yaptıkları bildirilmektedir. Kıyamet gününde "meleklerin ellerinde amel defterleriyle

³¹⁰ Bkz. Abdülbaki, *Mucemu'l-Mufehres*, "m-l-k mad."

³¹¹ Bkz. Bakara, 2/285.

³¹² Nisâ, 4/136.

³¹³ Hac, 22/75.

³¹⁴ Bkz. Meâric, 70/3-4.

³¹⁵ Bkz. Enbiyâ 21/20; Sâffât 37/165-166.

³¹⁶ Bkz. Tahrîm 66/6.

³¹⁷ Bkz. Enbiyâ 21/28.

³¹⁸ Bkz. Sâffât 37/1-4; Abese 80/15-16.

³¹⁹ Bkz. Fâtır 35/1.

³²⁰ Bkz. Ahzâb 33/43.

³²¹ Bkz. Bakara 2/97.

³²² Bkz. Şuarâ 42/5; Mü'min 40/7-9.

³²³ Bkz. Hûd, 11/76-81.

³²⁴ Bkz. Bkz. Bakara, 2/248.

³²⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/124-125; Enfâl, 8/9-12; Ahzâb, 33/9.

³²⁶ Bkz. Mucâdele, 58/22.

indirilecekleri”,³²⁷ “saf halinde ayakta duracakları”,³²⁸ “arşı yüklenecekleri”³²⁹ Kur’an’da zikredilen meleklerle alakalı diğer hususlardır.

Kur’an’da “Rûh”,³³⁰ “Rûhu’l-Emin”,³³¹ “Kuvvet Sahibi”,³³² “Kerim Elçi”³³³ olarak kendisinden bahsedilen Cebrail mukaddes sıfatıyla nitelenen melektir. Kur’ân-ı Kerîm’de kutsal anlamında Cebrail (a.s) için kullanılmış olan bir diğer ifade de, “Rûhu’l-Kuds” tanımlamasıdır.³³⁴ Ayet-i Kerime’de “Şüphesiz ki Musa’ya kitabı verdik ve ondan sonra her biri ardınca Peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa’ya da açık mucizeler verdik. Ve onu Rûhu’l-Kuds ile teyid ettik” buyrulmaktadır.³³⁵

Taberî, “Rûhu’l-Kuds’ten maksadın Cebrail olduğunu söyleyen görüşün daha isabetli olduğunu ifade etmektedir. Zira bu ayet-i kerimede Allah Teâlâ’nın, hem İsa’yı Rûhu’l-Kuds ile desteklediği hem de ona, kitap ve hikmeti öğrettiği zikredilmiştir. Bu ayette, onu Allah Teâlâ Rûhu’l-Kuds’le teyid ettiğini belirtiyor. Eğer onu teyid ettiği ruh, İncil olsaydı bu takdirde “Seni Rûhu’l-Kuds’le desteklemiştim, sana kitabı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretmiştim” buyurmazdı. Çünkü ikinci ifade manasız bir tekrar olurdu ki, Allah, kullarına faydalı olmayacak bir şekilde hitap etmekten münezzehtir. Ayette zikredilen “Rûhu’l-Kuds’ten maksat Dehhak’ın Abdullah b. Abbastan naklettiğine göre ise, Hz. İsa’nın kendisini zikrederek ölüleri dirilttiği bir isimdir.”³³⁶

Bu ayetin tefsirinde İbn-i Kesîr gelen rivayetleri zikrettikten sonra şunu ifade eder: Ben derim ki; buradaki Rûh’un Cebrail olduğunun delili ayetin baş tarafında geçen ifadelerdir. Hamd, Allah’a mahsustur.”³³⁷

Her ne kadar meal ve tefsirlerde bu kavramla genel manada Cebrail’in (as) kastedilmiş olduğu belirtilmiş olsa da, Cebrail’in (as) doğrudan zikredilmemiş olması

³²⁷ Bkz. Furkân, 25/25

³²⁸ Bkz. Nebe, 78/38

³²⁹ Bkz. Hakka, 69/17.

³³⁰ Bkz. Meryem, 19/17.

³³¹ Bkz. Şuarâ, 29/193

³³² Bkz. Necm, 53/5

³³³ Bkz. Tekvîr, 81/19.

³³⁴ Bkz. Bakara, 2/87; Mâide, 5/110; Nahl, 16/102.

³³⁵ Bakara, 2/87.

³³⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, I, 264-265.

³³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-Azim*, II, 411-413.

Cebraîl (as) gibi bir kısım nurani varlıklara da kutsallık atfedilebileceğini hatıra getirebileceği düşünülmektedir. Hz. İsa'dan bahseden bazı ayet-i kerimelerde özellikle Rûhu'l-Kuds kavramının kullanılmış olması dikkat çekicidir. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm'in diğer ayetlerinde Cebraîl'in (as) ismi açıkça zikredilmiştir.³³⁸

Yukarıda anlatılardan anlaşılacağı üzere seçkin bir melek olan son derece temiz kılınan, şerefli ve kuvvetli özel bir yaratılışa sahip olan Cebraîl (a.s.) kutsalın kendisinde tecelli ettiği melektir. Yüce Allah kendi özel sıfatı olan Kuds' ü (*Kuddus*) Cibril'e izafe ederek, ona izafi manada bir kutsallık nispet etmiştir. Bu onu Allah'ın en yakın ve seçkin elçilerinden olduğunu beyan ederek meleklikten ulûhiyyete yüceltecek bir vasıf değildir. Zira müşriklerin temelinde Allah'ın peygamberinin, insanları kendine ibadet etmeye, meleklerin Tanrı olduğuna inandırmaya,³³⁹ böylece melekleri ubudiyet makamına yüceltmenin mümkün olmadığı açık olarak ifade edilmektedir.³⁴⁰

b) Nübüvvet

Kuran ifadesiyle nübüvvet makamı için kullanılan kelimeler resul ve nebidir. N-b-e kökünden türeyen ve sonu hemzeli olan görüş nebi kelimesinin “büyük fayda sağlayan haber ve kendisi ile kesin ilim veya zannı gâlib hâsıl olan çok faydalı haber” anlamına gelmektedir.³⁴¹ Kelimenin hemzesiz olarak n-b-v kökünün ise “yerden yüksek olma, yaratıklar arasında en şerefli kişi” anlamına geldiği belirtilmektedir.³⁴² Buna göre nebi ifadesi yaratılanlar arasında en yüce makama sahip olduğundan yaratılanların en şerefliisidir. Nübüvvet makamı, mutlak kutsal olana izafiyetle sonuç ve kaynağı ciheti ile üstünlük ifade eder. Zira kaynağı mutlak manada kutsal olan Allah'tır. Bu açıdan nebi Yüce Allah tarafından vahiy ile muhatap olan ve bunları yaratılanlara ileten kimsedir.

Kuran ifadesiyle nübüvveti ifade eden resul kelimesi ise Arapçada r-s-l kökünden türemiş olup “gönderenin emri üzerine elçilik görevini yerine getirmek

³³⁸ Bkz. Bakara, 2/97; Tahrîm, 66/4.

³³⁹ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, V, 534.

³⁴⁰ Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*, III, 208.

³⁴¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, “n-b-e” mad; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “n-b-e” mad.

³⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “n-b-e” mad.

için bir şeyi teslim etmek veya almak üzere bir yere gönderilen kimse”³⁴³ anlamına gelmektedir. R-s-l kökünden türeyen irsal kelimesi ise “yönelmek, göndermek” anlamını içermektedir. Bu yüzden resul kelimesinin mürsel ile aynı anlama geldiği ifade edilmektedir.³⁴⁴ Kuran-ı Kerim’de peygamberler için hem resul hem de mürsel kelimesi kullanılmıştır.³⁴⁵ Zira Kuran’da Hz. Muhammed için hem nebi hem resul kelimeleri³⁴⁶ ile hitap edilmekte, aynı şekilde Hz. İsmail için de resul ve nebi kelimeleri³⁴⁷ kullanılmaktadır. Bu da iki kelimenin eş anlamlı veya yakın anlamlı kelimeler olarak kullanıldığını göstermektedir.

Allah insanlığa hidayet rehberi olarak gönderdiği peygamberlerinin melek olmadıklarını vurgulayarak³⁴⁸ onları akıl nimetini lütfettiği topluluğun cinsinden göndermiştir.³⁴⁹ Bunu yapmaktaki kasıt ve amaçlardan biri peygamberler ve hitap ettiği insanların iletişim kurabilmesi ve anlaşabilmesidir. “*Kendilerine apaçık anlatabilsin diye, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik. Allah dilediğini saptırır ve dilediğini de doğru yola eriştirir; güçlü olan, Hakîm olan O'dur*”³⁵⁰ ayeti bu ifadeyi açıklamaktadır. Peygamberler içerisinde buldukları toplumların, eşyanın hakikat ve anlamını kavrama, kudret ve yeteneklerini en iyi bilen seçkin kimseler olmaları sebebiyle vahyin içerdiği emir ve yasakların, insanların hayat tecrübesinde herhangi bir karmaşa, kuşku ve karışıklığa meydan vermeyecek şekilde muhataplarına iletmek için insanlardan seçilmeleri sonucunu doğurmuştur. Yaratılışın bir tezahürü olarak yaratılan varlık kendi cinsine yönelir. Bu yüzden Yüce Allah peygamberlerini görevlerini daha iyi yerine getirebilmeleri, çok daha fayda ifa etmeleri ve bu sebeple gönderildikleri toplum tarafından daha fazla saygı görebilmeleri, davetini şüphe duymadan kabul edebilmeleri için insanlardan göndermiştir.

Peygamberler, tevhîd temelinde Allah’ı gerçek İlah bilerek, O’na ubudiyet noktasında gönderildikleri topluma örnek olan şahsiyetlerdir. Vahyin muhatabı olan,

³⁴³ İsfahânî, el-Müfredât, “r-s-l” mad.

³⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, “r-s-l” mad.

³⁴⁵ Bkz. A’râf, 7/6; Hûd, 11/69; Ankebût, 29/31; Hakka, 69/40; Mürselât, 77/1; Tekvîr, 81/19.

³⁴⁶ Bkz. Enfâl, 8/64; A’râf, 7/157-158.

³⁴⁷ Bkz. Meryem, 19/51,54.

³⁴⁸ Bkz. En’âm, 6/49-50; Hûd, 11/30-32; İsrâ, 17/95.

³⁴⁹ Bkz. İsrâ, 17/95.

³⁵⁰ İbrahîm, 14/4; ayrıca bkz. Nahl, 16/102-103

insanlara dünya ve ahiret saadetinin yolunu açıklamak ve insanların hayatını vahyin temeli doğrultusunda ihya etmek için tebliğ³⁵¹ vazifesi ile görevlendirilmiş olan peygamberler, hayat merhalesinde başıboş bir şekilde bırakılmamış insana huzur ve mutluluğa giden yolu izah etmek³⁵² için Allah tarafından gönderilmiş ve insanlığa kurtuluş reçetesini teşri³⁵³ etmişlerdir.

Peygamberler Yüce Allah tarafından vahiy almakla muhatap kılınmış, fakat beşer makamından istisna edilmemişlerdir. Allah'ın insanlar içerisinde bazılarını nübüvvet makamına kaim kılması onlara beşer vasıflarının üstünde bir sıfat ve onlara mutlak kutsallık makamı kazandırmaz. Tebliğ ve tebyin ettikleri dini yaşama bakımından insanlarla bir tutulmuşlar, bütün insanlar gibi Allah'ın emir ve yasakları ile muhatap kılınmışlardır.³⁵⁴ Yahudiler Uzeyr'e, Hıristiyanlar da Hz. İsa'ya uluhiyyet vasıfları yüklemişler bu inançları sebebiyle Kur'ân-ı Kerim'de yerilmiş ve küfre düştükleri ifade edilmiştir.³⁵⁵ *“Yahudiler, “Üzeyr Allah'ın oğludur” dediler; Hıristiyanlar, “Mesih Allah'ın oğludur” dediler. Bu, daha önce inkâr edenlerin sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri sözdür. Allah onları yok etsin, nasıl da uyduruyorlar!”*³⁵⁶ Kuran-ı Kerim nübüvvet makamına getirilen peygamberler için Hz. İsa'nın özelinde bütün peygamberler için kulluğun ötesinde uluhiyyet makamı ile anılmasını ve insanüstü bir varlık olarak görülmesini reddetmektedir. Nitekim Hz. İsa'nın ilahlaştırılması ve bu iddiada olanların durumunu kerim kitabımız şu şekilde ifade etmektedir: *“Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih'dir” diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır. De ki: Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah'a kim bir şey yapabilecektir (O'na kim bir şeyle engel olabilecektir)! Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam manasıyla kadirdir.”*³⁵⁷

Âl-i İmrân Sûresi'nde âlemlere üstün kılındığı belirtilen, seçkin ailelerden

---

³⁵¹ Bkz. Mâide, 5/67.

³⁵² Bkz, Nahl, 16/44.

³⁵³ Bkz. A'râf, 7/157.

³⁵⁴ Bkz. A'râf, 7/6-10.

³⁵⁵ Bkz. Tevbe, 9/30-31; Mâide, 5/17-72.

³⁵⁶ Tevbe, 9/30.

³⁵⁷ Mâide, 5/17.

birisi olan Hz. İsa'nın annesi olan Meryem'in mensubiyetinde olduğu İmran ailesinin de Kur'an'da seçilmiş ve mübarek olduğu belirtilmiştir. “Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahîm ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³⁵⁸ Aynı nesepten gelen Hz. İsa da Kur'an-ı Kerim'de birçok üstün özelliklerinden bahsedilerek ilahi kudrete bir alamet olarak kılınmıştır. Hz. İsa doğumu ile müjdelenip, İsrâiloğulları'na peygamber olarak gönderildikten sonra “Rûhu'l-Kuds” ile desteklenmiştir. Bu ifade Kur'an-ı Kerim'de yalnızca Hz. İsa için kullanılmıştır.³⁵⁹

Hz. İsa, Allah tarafından rızıklandırılan, iffetli hali övülen Meryem'den babasız dünyaya gelmiş böylece anne ve oğul olarak beraberce ilahi kudretin alameti kılınmışlardır. “Allah, bir de iffetini sapasağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem'i de (inananlara) örnek gösterdi. O itaat edenlerdendi.”³⁶⁰

“Meryem oğlu Mesih sadece peygamberdir, ondan önce de peygamberler geçmiştir onun annesi dosdoğrudur, her ikisi de yemek yerlerdi. Onlara ayetleri nasıl açıkladığımıza bir bak, sonra da bak ki nasıl yüz çeviriyorlar!”³⁶¹ Ayeti de Hz. İsa'nın Allah'ın elçilerinden birisi olduğu, kendisinden önce birçok elçinin gelip geçtiği ifade edilmektedir. Hz. İsa kendisine yakıştırılan uluhiyyet sıfatını kabul etmeyerek Allah'ın kulu olduğunu ifade etmekte ve Allah'a şirk koşma günahından kendini beri kılmaktadır. Kuran'da bu durum “Allah, “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara Beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı olarak benimseyin dedin?” demişti de, “Hâşâ, hak olmayan sözü söylemek bana yaraşmaz; eğer söylemişsem, Şüphesiz Sen onu bilirsin; Sen, benim içimde olanı bilirsin; ben Senin içinde olanı bilmem; doğrusu görülmeyeni bilen ancak Sensin” demişti, “Ben onlara sadece “Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin” diye bana emrettiğini söyledim. Aralarında bulunduğum müddetçe onlar hakkında şahidim, beni aralarından aldığımda onları sen gözlüyordun. Sen her şeye şahitsin. Onlara azap edersen,

³⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/33- 34.

³⁵⁹ Bkz. Bakara, 2/87-253; Mâide, 5/110.

³⁶⁰ Tahrîm, 66/12.

³⁶¹ Mâide, 5/75.

doğrusu onlar Senin kullarıdır; onları bağışlarsan, Güçlü olan, Hakîm olan şüphesiz ancak Sensin. Allah, "Bu, doğrulara doğruluklarının fayda verdiği gündür; ebedi ve temelli kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetler onlarıdır. Allah onlardan hoşnut olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır, bu büyük kurtuluştur" dedi. Göklerin, yerin ve onlarda bulunanların hükümranlığı Allah'ındır, Allah her şeye Kadir'dir"³⁶² ayetleriyle açıklamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm ifadelerinden anlaşıldığı üzere Hz. İsa Allah'ın kuludur ve kulluğunun neticesi olarak ibadetten beri de değildir. Zira ibadet etmek ubudiyyetin en yüce şerefidir. Hz. İsa Allah'a kul olmakla övünmüştür. Onun ilk sözü olan *"Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı, nerede olursam olayım beni mübarek kıldı"*³⁶³ olmuştur.

Yukarıda anlatıldığı üzere Hz. İsa ne ilah olacak kadar kutsal ne de sıradan bir kul olacak kadar insanlarla aynıdır. O Allah tarafından içinde en üstün sıfatlara sahip olanlarından seçilmiş olan ulu'l-azm peygamberlerdendir. Yaratılış bakımından sıradan insanlardan farklı olarak bu onu özel kılsa da kul olma açısından sıradan insanlarla farkı yoktur.

Bütün peygamberler benzerlerinden beşer olma yönleri ile farkları olmasa da vahye mazhar olma cihetleri ile onlardan ayrılırlar. Vahiy ile muhatap olmalarının yanında zelleler işlemiş olmaları muhtemel olsa bile, onlar masumiyet zırhı ile kuşatılmışlardır. Peygamberlerin en önemli özelliklerinden biri olan ismet sıfatı onların maddi manevi tüm hatalardan, günahlardan uzak olmalarını ifade etmektedir.

Peygamberlerden bazıları bazılarının üstündür. *"İşte bu peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Onlardan Allah'ın kendilerine hitap ettiği, derecelerle yükselttikleri vardır. Meryem oğlu İsa'ya belgeler verdik, onu Ruhul Kudüs'le destekledik"*³⁶⁴ ve *"Göklerde ve yerde olan kimseleri Rabbin daha iyi bilir. And olsun ki peygamberleri birbirinden üstün kılmış ve Davud'a Zebur vermişizdir"*³⁶⁵ ayetleri peygamberlerin kimisinin kimisine üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Ayetlerden anlaşıldığı üzere peygamberlik vebidir, kesbi değildir.

---

³⁶² Mâide, 5/116-120.

³⁶³ Meryem, 19/30.

³⁶⁴ Bakara, 2/253.

³⁶⁵ İsrâ, 17/55.

Mutlak kutsalın bu konuda belirleyici olduğu görülmektedir.

Peygamberler vahiy alma yönleriyle diğer insanlardan ayrılırlar. Aynı zamanda ismet sıfatına binaen masum olan peygamberler diğer insanlara nasip olamayacak bu özellikleri ile ayrı bir konumda zikredilmektedirler. Ayrıca onlar, vahiy alırken her türlü şeytani müdahaleden muhafaza edilerek korunmuşlardır. Ayette “*De ki: “Ben sadece sizin gibi bir beşerim. Ancak şu farkla ki bana “sizin ilahınız tek ilahtır” diye vahyediliyor*”³⁶⁶ buyrulmaktadır. Ayette de zikredildiği üzere nübüvvet makamının beşer olma yönü ile diğerlerinden farklı bir yanının olmadığı, tek farkının Yüce Allah’ın tevhid temelinde birliğini insanlara tebliğ ve tebyîn etmek üzere kendisine vahyin gelmesidir.³⁶⁷

Peygamberler beşer olmanın özelliklerinden olan unutkanlıktan ahde sadık kalamamışlardır. “*Doğrusu Biz daha önce Âdem’e de vahiy ve emir vermiştik, ne var ki o ahdi unuttu, onda bir azim bulamadık*”³⁶⁸ ayeti Hz. Âdem’in işlediği zelleği hatırlatarak onun insani yönünü ortaya koymaktadır.

Yüce Allah yarattığı her topluma ve hitap ettiği bütün zamanlara peygamberleriyle hidayet yolunu göstermiş, Hz. Muhammed (s.a.s.)’e kadar bütün peygamberleri belirli bir kavme belirli bir zamana hitap etmek için göndermiştir. Fakat Hz. Muhammed (s.a.s.)’i son peygamber olarak bütün insanlığa bir hidayet rehberi olarak göndermiştir. Bu açıdan peygamberimize verilen en güzel rahmet ve bereket eseri belirli bir zaman dilimine veya kavme değil, bütün âlemlere, insanlara bir rahmet peygamberi olarak gönderilmiş olmasıdır. Peygamberimize kadar gönderilen peygamberler özel olarak kendi kavimlerine gönderilmişken, Hz. Peygamberin tün insanlığa, âlemlere gönderilmesi peygamberimizin faziletini beyan etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu durum şu şekilde açıklanmıştır: “*(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*”³⁶⁹

Hz. Muhammed beşeriyete hidayet rehberi olarak yeni bir ilahi kitap ve hükümlerle en son dinin muhatabı olarak gönderilmiştir. Getirdiği risâlet vefatından sonra bütün zamanlara faziletinin eseri olmuştur. Hz. Peygamber’in getirdiği son din

---

³⁶⁶ Kehf, 18/110.

³⁶⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI, 177.

³⁶⁸ Tâhâ, 20/115.

³⁶⁹ Enbiyâ; 21/107.

sebebiyle âlemlerdeki bütün mahlûkat berekete, fazilete, dünya ve ahiret saadetlerine ve huzurlarının teminine vesile olmuştur. O'nu tasdik edenler ebedi mükâfata ermiş, onu inkâr edenler de geçmiş kavimlerin aksine helak olmaktan kurtulmuş, şiddetli azaplardan affolunmuş, böylelikle yok olmaları Hz. Peygamber sayesinde bu dünyadan ahirete ertelenmiştir.³⁷⁰

Hız. Muhammed dünya hayatı bakımından da bir rahmet kaynağı idi. Çünkü kendi zamanında sahabeler onun rahmet ve bereketiyle birçok fenalıklardan, yağma ve savaşlardan kurtulmuş ve onun hürmetine sayısız zaferler elde etmişlerdir.³⁷¹

Açıklamalar bize göstermektedir ki Hz. Peygamber' in yalnızca Kur'an, vahiy, mucize yönü gibi ilahi açıdan desteklenen bir peygamber olmayıp, bunların yanında maddi açıdan fiillerinde de bereketleri hâsıl olan, kendisinden müşahede edilen olağanüstü birçok hayırları zuhur eden mübarek bir şahsiyettir. Bu açıdan Peygamber Efendimiz 'in âlemlere dünya ve ahiret hayatı için rahmet olması ve kendisinden bereketler hâsıl olması etken bir unsurdur.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın vahyettiği peygamberler anılırken, Hz. Nûh (a.s.) kavminin “son derece azgın ve zalim kimselerdi,”³⁷² “merhametsiz kimselerdendi,”³⁷³ olarak nitelendirilmişti. Nûh (a.s.) inkârcıların bu tavırlarına karşılık Allah'a iltica ederek inanmayanların helak olması için dua etti. “Nûh, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!”³⁷⁴ Nûh (a.s.) inkârcıların helakı sonrası Allah'a kendilerini bereketli, mübarek topraklara çıkarmasını dua etti. “Yine de ki: “Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur. Sen, konuk edenlerin en hayırlısısın.”³⁷⁵ Hz. Nûh'un berekete nail olması ilahi azap sonrası inananlar ile birlikte mübarek topraklara çıkmasıdır. Kâfirlerin helak olmalarından sonra Allah'ın emriyle sular çekildi ve kendisine iman edenlerle birlikte pek çok hayır bereketin olduğu topraklara çıktılar.³⁷⁶

³⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi*, XI, 583-584; İbn-i Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azim*, X, 5393-5397.

³⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXII, 200.

³⁷² Bkz. Necm, 53/52.

³⁷³ Bkz. A'râf, 7/64.

³⁷⁴ Nûh, 71/26.

³⁷⁵ Mu'minûn, 23/29.

³⁷⁶ Bkz. Hûd, 11/48.

Yüce Allah Hz. Nûh ve beraberindekilere “Bizden emniyet ve bereketlerle” inmelerini isteyerek kendilerinin endişeye kapılmamalarını, zira inecekleri mübarek topraklarda bütün rızıklarının kendilerine verileceği müjdelemiş oluyordu. Tefsirlerde Hz. Nûh (a.s.)’un ve yanındakilerinin indikleri Cudi dağı ve civarının tufan olayından sonra daha çok bereketli hale geldiği ifade edilmiştir. Çünkü selamet ve bereket içerek Allah’ın bu vaadi hayatı devam edip sürdürmekten ve arzu edilen şeyleri elde etmekten ibarettir.³⁷⁷

Hz. Nûh ve yanında bulunan müminler, “Allah’ın kendilerine saadeti tercih ettiği, daha annelerinin karnındayken mübarek kimselerdir ki insanların soyu bunlardan gelmiştir”³⁷⁸ şeklinde tefsir edilmiştir.

Yüce Allah peygamberleri içerisinde de Hz. İbrahim’i de kendine özel bir dost “Halilullah” şeklinde vasıflandırmıştır:

*“Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah’a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim’in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah, İbrahim’i dost edindi.”*³⁷⁹

Nisâ Sûresi’nde “Hz. İbrahim ve zürriyetinin peygamberlik ve ilahi kitaplarla muştulandığı”,³⁸⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de kendisinden bahsederken “Selam Olsun” nitelmesine sahip olması,³⁸¹ “peygamberlerin babası olması”, “Nemrut’un ateşinden esenlik ve selam ile kurtulması”,³⁸² “kavminin zulmünden kurtularak mübarek topraklara yerleştirilmesi”³⁸³ ve Allah’ın kendisine Halilullah/Allah’ın Dostu nitelmesi vasıflarına sahip olması İbrahim (a.s.)’in mübarek diğer bir ifade ile Allah tarafından takdis edilmiş olduğunun delilleridir.

Hz. İbrahim’in ve zürriyetinin mübarek olduğunun bir diğer delili de Allah Teâlâ’nın Âli İmrân Sûresi’nde insanlığın ataları sayılan Hz. Âdem ve Nûh (a.s.)’u fert olarak sayarken, İmran ailesiyle birlikte Hz. İbrahim’den de “İbrahim Ailesi” olarak bahsetmiş olmasıdır:

³⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XVIII, 6.

³⁷⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IIV, 185.

³⁷⁹ Nisâ, 4/125.

³⁸⁰ Nisâ, 4/54

³⁸¹ Sâffât, 37/ 109.

³⁸² Bkz. Enbiyâ, 21/ 69.

³⁸³ Bkz. Enbiyâ, 21/ 71.

“Şüphesiz Allah, Âdem’i, Nûh’u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³⁸⁴

Yüce Allah’ın Hz. İbrahim ve zürriyetinden mübarek ve kutlu olarak bahsetmesi, kendisinin sabır, itaat ve iman etmeleri sebebiyle bu faziletlere nail olduklarını gösterir. Binaenaleyh iki oğlu da kendisi gibi dünyevi ve uhrevi bereketlere nail olmuş, soyu çoğaltılarak mübarek, kutlu kılınmışlardır.³⁸⁵

Allah Teâlâ yeryüzüne gönderdiği peygamberleri vasıtasıyla insanları doğru yola ulaştırmak istemiştir. Yarattığı, akıl ve irade lütfettiği insanlara dünya ve ahiret hayatını kazanabilmeleri amacıyla niçin yaratıldığını ve kendisinden neler beklediğini bildirmek amacıyla peygamberlerini göndermiş ve belirli bir kavmin, belirli bir zamanın ihtiyacına sunmuştur. Kâinatın yüce yaratıcısı bir hidayet rehberi olarak gönderdiği peygamberlerini insanlar içerisinde en hayırlıları addetmiş ve onları insanların içinden seçmiştir. Hiç şüphesiz, peygamberler bir hidayet rehberi olarak hayatlarında insanlara en üstün bir ahlakı tavsiye etmişler ve kendileri de dünya ve ahiret yurdunun en hayırlıları en faziletli olarak üstün bir ahlaka ve yüce bir mübarek vasıflara sahip olmuşlardır.³⁸⁶

Netice itibariyle peygamberlerin bizatihi kutsal olan Yüce Allah tarafından vahiy aldıkları, bu sebeple vahyin kutsal olduğu fakat bunun peygamberleri kutsallık makamına iletmediği söylenebilir. Onlar da benzerleri gibi beşerdir. İnsanlardan farkları, vahiy almaları dolayısıyla masumiyete sahip olmalarıdır. Bunun dışında insanlar arasından seçilmiş olan kâmil şahıslardır. Onlar mübarek olmaları sebebiyle gittikleri yerler onlar sayesinde bereketlenmiştir. Onlar zelle işlediklerinde hemen tövbe edip Rabb’ine yönelen, O’ndan en çok korkan, seçkin insanlardır. Kur’an onlara verilecek kutsallığı sınırlamakta, tevhid esasının aksine onları ilahlaştırmaya götürme ihtimaline imkân vermemektedir.

³⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/33-34.

³⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, XIV, 538; İbn-i Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-Azim*, XII, 6818-6822.

³⁸⁶ Bkz. Nahl, 16/36; Kalem, 68/4; Bakara, 3/213.

5. İlahi Kitaplar ve Kur'ân-ı Kerîm

İslam inancına göre Yüce Allah insanı yarattıktan sonra dünya hayatında başıboş bırakmamış dünya ve ahiret huzur ve saadetine ulaştırmak için ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den itibaren hidayet yolunu gösteren peygamberler ve dolayısıyla kutsal kitaplar göndermiştir. Fakat muhatapları zaman içerisinde doğru yoldan ayrılmışlar kendilerine gönderilen kutsal kitapların tevhîd unsurunu ve ilahi kitap akidesini ihmal etmişlerdir. Bunun üzerine Allah, yeni kutsal kitaplar ve peygamberler göndermiş bu mesajlar son peygamber Hz. Muhammed'e kadar devam etmiştir. Bu kutsal kitaplar tahrif olmuş veya aslı halleri ile günümüze kadar gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de "ehli kitap"³⁸⁷ hitabıyla muhatap kılınan Hristiyan ve Yahudiler Yüce Allah'ın kendilerine peygamber ve kutsal kitap gönderdiği, bu sebeple kendileri "kutsal kitap bilgisine sahip olan"³⁸⁸ ve bunu hem hayatlarına aktarma, hem muhafaza etme hem de diğer toplum ve sonraki nesillere eksiksiz bir şekilde ulaştırma sorumluluğunu yüklenmiş milletlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm Tevrat ve İncil'i "musaddık"³⁸⁹ yani doğrulayıcı olarak niteler. Zira İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilen İsa'(a.s) nın bu anlamda şunu ifade ettiğini bildirir: *"Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyler helal kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."*³⁹⁰ Öyle ki bir diğer ayette buna ek olarak İncil'den bahsederken hidayet ve nur bulunan şekilde tavsif edilmiştir. *"O peygamberlerin izleri üzere Meryem oğlu İsa'yı, önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gönderdik. Ona içerisinde hidayet ve nur bulunan, önündeki Tevrat'ı doğrulayan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için doğru yola iletici ve bir öğüt olarak İncil'i indirdik."*³⁹¹

Bu ayetler göstermektedir ki Tevrat ve İncil'inde tevhîd esasına bağlı olarak İlahi kitaplar olarak birbirlerini doğrulayıcı ve temelinde aynı mesaj ve ilkeleri

³⁸⁷ Mâide, 5/15,19; Ankebût, 29/46,47.

³⁸⁸ Rad, 13/43.

³⁸⁹ Bkz. Âli İmrân, 3/50.

³⁹⁰ Âli İmrân, 3/ 48-50.

³⁹¹ Mâide, 5/46.

taşıyan kutsal kitaplar olduklarına ve bu kitapların da Yüce Allah'ın kelamı olduklarına dikkat çekilmektedir.³⁹²

Kur'ân Yüce Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla,³⁹³ mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fatiha Sûresi ile başlayıp Nas Sûresi ile biten, muhataplarının bir benzerini getirmekten aciz kaldığı,³⁹⁴ Arapça olarak nazil olmuş mu'ciz bir kelimadır. Dünya ve ahiret huzuruna iletmek amacıyla gönderilen Kur'ân şahsi ve toplumsal hayatta kişilerin din, can, akıl, nesil ve mal gibi temel prensiplerin yanında fazilet ve ahlak prensiplerini de içine alan bir hayat rehberidir. Kur'ân-ı Kerîm, asırlardır kitaplarda ve insanların zihninde muhafaza edilmiş, herhangi bir değişmeye maruz kalmamıştır. Bu sayede Kur'ân-ı Kerîm asırlar geçtiği halde Allah'ın inzal ettiği şekliyle herhangi bir noksan veya fazlalıktan, zayi olmaktan korunmuştur.³⁹⁵

İslam dininin ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'i insan hayatı için temel esasları içeren iman, ibadet, ahlak ve ahkâm konularını ele alan mübarek bir kitaptır. Kur'ân-ı Kerîm kendi ifadesiyle öğüt dolu bir kitap, hidayet, rahmet ve hikmet³⁹⁶ dolu bir kitap olduğunu, okuyanlar için müjdeleyici, şerefli ve mübarek bir kitap olduğundan bahseder. Kur'ân'ın ana konuları şu iki kavramda temerküz etmektedir: Allah ve İnsan. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, “kendini hidayet rehberi” olarak tanımlamakta; insan modelinin, hayat şeklinin, Kur'ân insanının ve kâmil (bütün) insanın gerçekleşmesinin nasıl olacağını göstermekte ve “Allah-Kur'ân-İnsan-Hayat-Tabiat-Evren” bütünlüğünün gerçekleştirilmesi için kurallar koymaktadır.³⁹⁷

Yüce Allah birçok Ayet-i Kerimede Kur'ân üzerine yemin ederek söze başlamaktadır.³⁹⁸ Bu açıdan da üzerine yemin edilenler içerisinde en kıymetli ve mukaddes bir kelimadır. Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân-ı Azîm ve benzeri tabirler ise

---

³⁹² Bkz. Bakara, 2/75.

³⁹³ Bkz. Şuarâ, 26/192-195.

³⁹⁴ Bkz. İsrâ, 17/88.

³⁹⁵ Bkz. Hicr, 15/9; Vâkıa, 56/78.

³⁹⁶ Bkz. Yûnus, 10/57; Sâd, 38/29.

³⁹⁷ Yılmaz, Hasan, “Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”, *Diyanet İlmî Dergi*, c.46, sy.4, s. 61-62.

³⁹⁸ Bkz. Yâsîn, 36/1-2.

Kur'ân'ın aşkın ve kutsal niteliklerine işaret eder.³⁹⁹

Yüce Allah ilk insan Hz. Âdem'den itibaren bütün insanlığa ilahi kitaplarıyla hitap etmiş, koyduğu kanunlarla inanan insanların hayatlarını tanzim etmiştir. Gönderdiği bütün kitaplarında rahmet ve hidayete ulaştırmak için saadet ve selamete giden yolları ilahi kitaplarında bildirmiştir. İnsanlar için bir kurtuluş vesilesi olan bu ilahi kitaplar zamanla insanlar tarafından tahrif edilmiş, içlerinden yalnızca Kur'ân-ı Kerîm nazil olduğu şekliyle hiç değişmeden günümüze kadar korunmuş ve kıyamete kadar da hükmü baki kalacaktır. İnsanların hidayet, şifa ve rahmet rehberi olarak en fazla huzur buldukları, dünya ve ahiret mutluluğuna giden yolların muhafaza edildiği, gönüllerimize huzuru nakşeden, dünyevi ve uhrevi hayır ve bereketlerin ortaya çıkmasına kaynak teşkil eden yegâne kitap Kur'ân-ı Kerîm'dir. İnanan kimse için Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın insanoğluna verdiği en büyük nimettir. Zira Yüce Kur'ân vasıtasıyla insanları cehaletin karanlıklarından çıkarıp ilmin nurlarına ulaştırır. Ona iman edip hayat rehberi edinenleri dünya ve ahirette mutlu ve huzurlu kılar.

Hz Muhammed'e verilen en büyük nimet, ilahi kelam Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu mu'ciz kelam kalpleri inşa ve ihya eder, inanan ve inanmayan kimselerde çok büyük olumlu etkiler meydana getirmiş, hidayetiyle ölü gönülleri kurtuluşa iletmiştir. Bu sebeple Kur'ân'a müsavi başka hiçbir kitap bulunmamaktadır. Bu çerçevede Kur'ân, muhataplarına kendisini müminin yolunu aydınlatan bir nur, doğruyu ve eğriyi gösteren kılavuz, kalplerdeki rahatsızlıkları gideren şifa, onlara ölüme kadar sürecek yürüyüşlerinde gerekecek hususları ana esaslarıyla açıklayan, aynı zamanda anlaşılır ve apaçık gerçeklik olarak sunmaktadır. Her şeyden önce Kur'ân kendisini Kur'ân'da apaçık ve açıklayan olarak takdim eder.⁴⁰⁰

İki cihanda huzur ve saadete kavuşmak isteyen Kur'ân-ı hayat rehberi yaparak, onun üzerinde çokça düşünmeli, getirdiği prensiplere uymalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan mükâfatını kat kat alır, hatta her harfini zikretmekle ayrı ayrı sevaba nail olur. O'nun hitabı yalnızca bir millete bir bölgeye değil bütün âlemlerdir. Bu yüzden kendi inşasıyla hayat bulan gönüller onun şerefi ile her geçen gün

³⁹⁹Yılmaz, Hasan, "Önemli Bazı İsim ve Sıfatları Çerçevesinde Kur'ân", *EKEV Akademi Dergisi*, 2007, sy 31, s. 90.

⁴⁰⁰Yılmaz, "Önemli Bazı İsim ve Sıfatları Çerçevesinde Kur'ân", s. 87.

artmaktadır. Bu ve bunun gibi daha birçok faydayı kendisinde topladığı için Yüce Allah bu ilahi kitabı “mübarek” şeklinde vasıflandırmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in birçok isim ve sıfatı vardır. Bunlardan bazıları ise ummu’l-kitap,⁴⁰¹ kitap,⁴⁰² mübarek, şifa,⁴⁰³ beyan, tenzil, furkan,⁴⁰⁴ zikir,⁴⁰⁵ ve kelimullahtır.⁴⁰⁶

Kur’ân-ı Kerîm’in mukaddes, mübarek bir kitap olduğu feyiz ve bereketiyle insanların hidayetine vesile olduğu birçok ayette doğrudan veya dolaylı olarak bildirilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in dört ayetinde doğrudan mübarek bir kitap olduğu beyan edilmiştir. “*Bu (Kur’ân), Ummu’l-kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Ahirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını hakıyla kılmaya devam ederler.*”⁴⁰⁷

Ayet-i Kerime’lerde Kur’ân-ı Kerîm için mübarek bir kitaptır nitelemesi iman ederek emirlerini yerine getirip, yasaklarından kaçınanların, Kur’ân üzerinde daima tefekkür ve tezekkür edenlerin dünya ve ahiret saadetine ve cennette ebedi olarak rızıklandırılmaları için bir müjde ve nitelemedir. Zira Taberî “Siz Müminler ona tabi olun. Onu rehber edinin kutsiyetini ihlal ederek başka hükümlerle amel etmekten kaçının ki merhamet olunasınız ve Allah’ın azabından kurtulasınız” demektedir.⁴⁰⁸

Kur’ân-ı Kerîm’in yaşayan ve inanan kimseler için bereket ve hidayetini saymakla bitiremeyiz. Kur’an ve Hz. Peygamber’in nakillerinden rivayetle daha birçok maddi ve manevi hikmet ve faziletleri vardır. Nitekim Zemahşerî şunu demektedir; “Yüce Kur’ân kendisinde birçok hayırları barındıran feyiz ve bereket, mutluluk ve huzur kaynağıdır. Hayrı bol, faydaları kesintisiz, rahmeti geniş ve etkisi daimdir.”⁴⁰⁹

Yüce Allah Peygamber Efendimiz’ e hitaben “*Biz Kur’ân’ı sana ancak insanlara ihtilaf ettikleri hususların gerçeğini açıklaman, için ve iman eden bir*

---

⁴⁰¹ Bkz. Zuhrûf, 43/4.

⁴⁰² Bkz. Kehf, 18/1.

⁴⁰³ Bkz. Yûnus, 10/57; İsrâ, 17/82.

⁴⁰⁴ Bkz. Furkân, 25/1.

⁴⁰⁵ Bkz. Hicr, 15/9.

⁴⁰⁶ Bkz. Tevbe, 9/6.

⁴⁰⁷ En’âm, 6/92; yine bkz. Sâd, 38/29; Enbiyâ, 21/50; En’âm, 6/155.

⁴⁰⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, III, 586.

⁴⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 27.

kavme hidayet rehberi ve kaynağı olsun diye indirdik”⁴¹⁰ buyrulmaktadır. Yüce Allah Kur’ân’ı peygamberimize indirmekle hak ve batılın arasını ayırmış, peygamberimiz vasıtasıyla insanların ihtilaf ettikleri zor meselelerin anlamlarını açıklamış ve iman edenlerin, emir ve yasaklarına uymak sûretiyle dünya ve ahirette Allah’ın gazabına uğramaktan kurtulacağını ve çeşitli nimetlerine kavuşacaklarını beyan etmiştir. Kur’an’da bütün helal ve haramların sınırı çizilmiş Yüce Allah kendisine ibadet edilmesini emretmiş, kendisine şirk koşulmasını yasaklamış, bütün inananların hayatlarını tanzim etmiş, iyiyi kötüden ayırmıştır. Bu yolla hak ile batıl birbirinden ayrılmıştır. Kur’ân’a hakkıyla uyan uyan kişi hiçbir zaman hiçbir zaman hidayet yolundan ayrılmaz kim ona uyar ve sahiplik yaparsa kurtuluşa erer. Kur’ân’ın Yüce Allah müminler için dalalete gidecek yollarda bir hidayet rehberi, karanlıklarını aydınlatan bir nur,⁴¹¹ kurtuluş ve huzura ileten bir rehber kılmıştır.

Yüce Allah Ummu’l-kitap olarak vasıflandırdığı Kur’ân-ı Kerîm’in bereket ve hayırlarının çok olduğunu, mübarek bir kitap olması bakımından da hayırlı, kutlu olduğunu beyan etmiştir. Kim ona sımsıkı bir şekilde sarılırsa yolundan şaşmaz, dünya ve ahirette büyük nimetlere nail olur. Kur’ân-ı Kerîm mübarek bir kitaptır. Zira onu okumak ve hayatında yaşamak pek çok lütuf ve ihsana, ummadığı yerden berekete ulaşmaya vesiledir. Hayır ve bereketi hiç eksilmeden devam eder, mübarek bir gecede indirilen bu ilahi kitap kıyamete kadar fazilet ve bereketiyle insanlar için yegane olarak kurtuluş vesilesi olmaya devam edecektir. Zira Kur’ân’ın bu fazilet ve bereketi inanan kimseler için dünya ve ahiret saadetini hâsıl edecek şekilde gerçekleşmektedir. Râzî, “*Ben birçok akli ve nakli ilimleri naklettim; fakat bu Kur’ân ilmine hizmet sayesinde tattığım mutluluğu, başka hiçbir ilme hizmetimde tatmadım*”⁴¹² demektedir. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere Kur’ân bütün ilimlerin fazilet, bereket, hayır bakımından en üstünü, dünya ve ahiret huzuruna ulaştıracak en önemli vasıtaadır.

Yüce Allah’ın üzerine yemin ettiği Kur’ân-ı Kerîm kutsallığına binaen okumak ve okuduklarıyla amel eden ve inanan kimse için ummadığı yerlerden hayır ve bereket kapılarının açılmasına sebep olur. Kim ona sımsıkı bağlanırsa nice

---

⁴¹⁰ Nahl, 16/64.

⁴¹¹ Bkz. İbrahîm, 14/1.

⁴¹² Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, VII, 66.

bereketlere ve kutlu başarılarla ulaşır. Kur'ân'da geçmiş ve gelecek ümmetlerin ilmi, helal ve haramın beyanı, kalplerin şifası bulunur. Kur'ân'ın mübarek olarak vasıflandırılması onun, huzur ve saadete götüren, övülen ve kendisinde hayırların çokluğu ve fayda alanının oldukça geniş olmasındandır.

Mübarek bir gecede nazil olan ve beşer sözü olmayan bu ilahi kitap kendisiyle berekete nail olunan, kıyamete kadar bu bereketiyle insanlar için hayat kaynağı, hayırları daima taze ve nihayetsiz, faydaları çok olan mübarek bir öğüttür. Öyle ki her ayeti ve hatta her kelimesi yerli yerine konulmuş ve hitap buyrulmuş bir öğüttür. Nazil olduğu zamandan kıyamete kadar insanları en doğru yola ulaştıracak, inanan kimseleri ebedi mükâfat ve bereketlerin müjdelendiği, inanmayanların ise cezalandırılacağını haber veren bir kitaptır. Onun çizdiği istikamette ilerleyen yolundan şaşmadığı, ona kulak verenin asla dalalete düşmediği sapasağlam, dosdoğru bir yoldur. *“Gerçekten bu Kur'ân en doğru olan yola götürür ve salih amel işleyen müminler için büyük bir mükâfat olduğunu ve ahirete inanmayanlar için elem dolu bir azap hazırladığımızı müjdeler.”*⁴¹³

Kur'ân'ın mucize oluşunda ittifak eden İslam âlimleri bu i'câzın hangi cihetlerde ortaya çıktığı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kur'ân'ın i'câz yönleri konusunda görüş belirten erken dönem âlimlerinin, dil üslup, üstün edebi yapı, belagat, fesahat, üslup ve nazım özelliklerine ağırlık verdiklerini ifade etmek mümkündür. Çağdaş dönemde ise, Kur'ân'ın dil ve üslup yapısına, nazım özelliklerine, yüksek belagat ve fesahatına ilave olarak, anlam boyutuna gaybi haberlerine, teşrii özelliklerine, insan ve toplumla ilgili i'câz niteliklerine, insan ve toplumları ıslah boyutuna, ilmi i'câza ağırlık verilmiştir.⁴¹⁴

Kur'ân-ı Kerîm'in mübarek bir kitap olması bütün cihetleriyle ifade olunan yalnızca kaynağı, hidayeti, etkisi, i'câzı bakımından değil üslup ve belagat yönüyle de mübarek bir kitaptır. O hiçbir beşeri sözün ifade edemeyeceği, tesir bırakamayacağı insanların doğrudan kalplerine hitap eden, şahsiyet ve yapılarını imar eden, yumuşak ve tatlı bir şekilde nüfuz eden kutsal bir kitaptır: *“Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifa ve inananlar için yol gösterici bir*

⁴¹³ İsrâ, 17/9.

⁴¹⁴ Yılmaz, Hasan, “Kur'ân'ın İ'câz Yönleriyle İlgili Geleneksel ve Çağdaş Görüşlere Genel Bir Bakış”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2004, sy. 18, s.60.

rehber ve rahmet (olan Kur'ân) geldi."⁴¹⁵ Kendisine hakiki manada uyan ve amel edenler için mübarektir. İnsanlar bu emirlerine uyduğu muhafaza ve müdafaa ettiği sürece ahirette de çok büyük nimet ve bereketlere nail olacaklardır.

D. Kur'ân'a Göre Batılın Kutsal Telakkisi

Kutsal'ın ifade ettiği alan başlangıcından beri insanlığı cezbeden, ona hayranlık duygusu uyandıran büyümlü bir kavram olmuştur. İnsanlık tarihi boyunca insanlık âlemi kutsal olarak inandığına ya ulaşmak veya onu kendi beşer dünyasına indirgemek istemiştir. Kutsallık duygusu gelip geçici bir görüntü gibi değil, asıl bir nitelik olarak kendini sunmaktadır ve insanın irtibatını hiçbir zaman kesmediği, çeşitli fenomenler altında ilişkilerin tesis edildiği en temel alanlardan birisi olmuştur.

Kutsal Kitaplar ve Kur'ân-ı Kerîm'in temel gayesi tevhid ilkesidir ve bunu muhafaza etmekte son derece hassastır. Yüce Allah akıl ve irade verdiği insanların kendisinden başka bir varlığı Rabb edinme hususu içerisinde değerlendirilen mutlak kutsalı saptırma yollarını şirk olarak görür. Yüce Allah hurafe, batıl ve tağuttan uzak durulmasını, nefsi arzu ve isteklerin ilahlaştırılmamasını emrederek, O'nun dışında bir otorite kabul edilmesini şiddetle eleştirir ve bunları kutsalı saptırma yollarından olarak görür. Zira Ayet-i Kerimede: *De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi İlah'laştırmayalım. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman şahit olun ki biz müslümanlarız deyiniz"*⁴¹⁶ buyrulmaktadır.

Ayet-i kerimede ifade ile Rabb edinme olgusundan anlaşılan "Hristiyan akidesinde yer alan teslis inancına tapınarak ortak koşmaları, Yahudilerin'de ahbarlarının haram kıldıklarına uymaları, onlara secde etmeleri ve din büyüklerini Allah'a hulul etmiş olarak kabul etmeleridir" denilmiştir.⁴¹⁷

İnsan bir bütün olarak evrene hükmeden, aşkın, bütün varlık evrelerinde işaretler gönderen ve kendisinden haber veren, ilahi kitap ve peygamberleriyle çağrılar yapan, dilemesi ve sözü bulunan ilahi bir kudrete adanma cesaretini göze

⁴¹⁵ Yûnus, 10/57.

⁴¹⁶ Âl-i İmrân, 3/64.

⁴¹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII, 96.

alamayarak zaman zaman nesnelere de tanrılık izafe etmiştir. Tanrıyı nesnelere dünyasına indirgeyenler bu konuda özellikle Kur'an'ın deyimleriyle “taş” objesini kullanmışlardır. Kasıtlı bir şekilde kutsiyete ve ilahi bir güce büründürülen bu taşlar Kur'an'da evsân,⁴¹⁸ esnâm⁴¹⁹ ve ensâb⁴²⁰ kavramlarıyla ifade edilmiştir.

İnsanın varoluş süreciyle başlayarak zaman zaman kendisine kutsallık izafe edilen, kendi yazgıları kadar evrenin yönetimi de kendilerine verilmiş olan sözde kutsanmış taşlara saygı ve tapmanın tarihine de tanıklık etmiştir. Pek çok obje, nesne varken özellikle kutsanan olarak taşın seçilmiş olması, kendisine izafe edilen saygı ve tapınmanın süreklilik arz etmesi ve fiziki bakımdan kalıcılık ve dayanıklılığın öngörülmesi ile açıklanabilmektedir.

İslam coğrafyasında özellikle Cahiliye döneminde taşın kutsallığı karşımıza çıkar. “Cahiliye Çağı” yani Arap Putçu'luğu yıldızlara tapmanın ve aynı zamanda kahramanlara tapmanın her çeşit izlerini taşır. Fakat onda en çok ilahlara ve cinlere saygı ile birlikte genel bir taş veya ağaca tapma göze çarpar.⁴²¹

“İnsanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarını sığınırlandı da, cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı”⁴²² ayeti insanların çaresizlik ve korku hissine kapıldığı anlarda, ruhun sığınma ve kutsalla irtibatının nasıl saptırıldığını, böylece insanın asıl kutsal olandan vazgeçerek yarattığı şeylere yöneltildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. İlahi bir kudrete karşı beslenmesi gereken bu duygu fesada uğrayarak aynı amaç ve gaye ile özellikle taşlara, objelere de yüklenebilmiştir.

Salt olarak nesneye yalnızca nesne olarak tapılmamış, insanı o cisme kutsiyet izafe etmeye yönelten, iten bir duygu zorunluluk haline gelmiştir. Odak noktasında özellikle taş tapmanın olduğu kutsallıkta, esas amaca iten araç olmaktan çok yalnızca biçimsel bir tapınış olarak görülmüştür. Puta tapıcılık aşkınlığın nesnelere indirgenmesi hatta nesneye sınırlanması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Taş anlam alanı içinde geçen ve genel kullanım değerine paralel bir biçimde olumsuz bir kullanım içerisinde varid olmuş bir diğer kelime “el-hasabu”

⁴¹⁸ Bkz. Ankebût, 29/17, 25.

⁴¹⁹ Bkz. İbrâhîm, 14/35.

⁴²⁰ Bkz. Mâide, 5/3.

⁴²¹ İbnu'l-Kelbî, *Putlar Kitabı*, çev. Beyza Düşüngen, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1969, s.16.

⁴²² Cîn, 72/6.

sözcüğüdür. Kelimenin kök anlamı atmak anlamıyla bağlantılı olup; “Bir şeye çakıl taşı atmak” manasındaki ha-se-be kökünden gelmektedir. Ebu’s-Suûd, bu anlamlara yakın olarak, “el-Hasabu ateşe atılan ve kendisiyle ateşin daha da alevlendirildiği şey” açıklamasını yapmıştır.⁴²³ “Hiç şüphesiz siz ve Allah’tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız,”⁴²⁴ ayetindeki hitap kâfirleredir ve o günde cehenneme girmelerine ve orada ebedi olarak kalmalarına hüküm olunacak, ayrıca putlara tapmalarının ve onları Allah’tan başka ilahlar olarak benimsemelerinin temelsizliğine delil getirilecektir.⁴²⁵ Ayet-i Kerimelerde ifade edildiği üzere “el-hasabu” kelimesinden taş anlamıyla bağlantılı olarak, kendilerine sözde ulûhiyet nispet edilmiş, Allah’a eş koşulmuş; kıyamet günü ise cehenneme fırlatılacak putları, Allah’a şirk koşanları simgeler. Ahiret zamanını ifade ederken, dünyaya dönük uyarı ve imalar taşır.

Kur’ân-ı Kerîm’de taş kavram alanıyla ilgili olarak geçen ve içerdiği anlam bakımından önemli olan bir diğer kelime ise Mâide 3 ve 90, Meâric 43 ayetlerinde aynı kökten gelmek üzere iki form altında gözüken “en-nusub” kelimesidir. İki ayette (Mâide 3; Mâide 90) kelime bu dünya boyutu ile ilgili iken, bir ayette (Meâric 43) ahiret boyutuyla ilgilidir. İbnu’l Cevzî en-nusub kelimesinin anlamı hakkında iki görüş belirtmektedir. Birincisi bunların dikilmiş şeyler olup, Allah’tan başka kendisine tapınılan putlardır. İbn Cüreyc’in benimsediği ikinci görüşe göre ise bunlar üzerinde hayvan boğazladıkları, üzerinde et serdikleri ve saygı gösterdikleri taşdır.⁴²⁶ Âlûsî ise kelimenin “en-nisab” sözcüğünün çoğul formu olduğunu belirttikten sonra, bir görüşe göre bunlar Kâbe’nin etrafında bulunan bir takım taşlar olup 360 kadardı. Cahiliye halkı bu taşların üzerinde hayvan boğazlamaktaydılar. Bir başka anlayışa göre de bunlar, putlar idiler, zira onlar dikiliyor ve Allah’ın dışında onlara da tapılıyordu.⁴²⁷

⁴²³ Ebu’s-Suûd, *İrşâdu’l-Akli’s-Selim*, V, 86.

⁴²⁴ Enbiyâ, 21/98.

⁴²⁵ Tabatabaî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Tahran, ts., XIV, 358.

⁴²⁶ İbnu’l Cevzî, Ebu’l-Ferec, *Zâdul-Mesîr*, el-Mektebu’l-İslamî, Beyrut, 1987, 4. bsk., II, 283.

⁴²⁷ Âlûsî, *Rûhu’l-Meâni*, VI, 85.

Mâide Sûresi'nin 3. Ayetinde, putlar uğruna taşlar üzerinde ya da putların önünde boğazlanan hayvanların haram kılınmış ve murdar oldukları ifade edilmiştir. Maide 90. Ayetinde, kutsanan kendilerinde üstün bir saygınlık işareti görülen dikili taşlar, putlar pis murdar şeylerden sayılmakta; her iki ayette de vurgu yapılan odak nokta el-ensab ve en-nusubu kelimeleri oluşturmaktadır.

Meâric 43. ayetinde ise kelime dünyadaki davranışlarını bir benzetme unsuru olarak, müşrik kimselerin diriliş anındaki durumlarını anlatırken en-nusub kelimesi odak nokta olarak kullanılmıştır. İbn Aşûr Ayet-i Kerime'ye dikkat çekerek şöyle der: "Bu teşbihte onların putlara tapmalarındaki hallerinin ne kadar çirkin olduğunu göstermek için getirilmiş, kıyamet günündeki konuşmalarının dünyada iken putlar için koşuşturmalarına bir karşılık olmak üzere, itilip kakılma ve kovulmadan ötürü olan bir koşuşma olduğuna dair de bir ima bulunmaktadır."⁴²⁸ Kısaca bu kelime şirk inaniş ve tapınışının yerilmesi konusunda bütünüyle olumsuz bir anlamla yüklü olarak ifade edilmiştir.

Kutsiyetle izafe olunan Allah'ı nesnelere dünyasına bir obje olarak indirgeyenler, özellikle tapınmasının süreklilik arz etmesi ve fiziki bakımdan dayanıklılığı sebebiyle taşı kutsamışlardır. Kur'ân ifadesiyle taş teriminin incelenmesinden ortaya çıkan açık bir gerçekse, birkaç istisna dışında bu terim hep olumsuz bir çağrışım yapmaktadır. Çoğunlukla da günahkâr ve suçluların cezalandırma enstrümanı olarak karşımıza çıkmaktadır. "*Siz ve Allah'ın dışında taptağınız şeyler cehennem yakıtıdır. Siz oraya gireceksiniz. Orada onlara inim inim inlemek düşer. Yine onlar orada (hiçbir iyi haber) duymazlar.*"⁴²⁹

Müşrikler batıl kutsal tezahürü olarak Allah'ın kâinatın cüzlerinin her birini bir meleğe sevk ettiğine ve âlemi idare edenin melekler olduğu inancını taşıyorlardı. Öyle ki her hadiseyi düzenleyen veya yaratan bir melek vardı. Bu inançlarından dolayı melekleri genç kızlar şeklinde tahayyül etmişler, onları süsleyerek kendilerine putlar edinmişlerdi. Yapmış oldukları putlara Allah'ın kızları diyerek onları tanı edinmeye ve onlara tapınmaya başladılar. Meleklerle bu yolla ulûhiyet vermiş

⁴²⁸ İbn Aşûr, Muhammed et-Tahir, *Tefsîru'l-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus, ts., XXIX, 183.

⁴²⁹ Enbiyâ, 21/ 98-100.

oldular. Müşrikler “meleklerin dışı olduklarını”⁴³⁰ ve “Allah’ın kızları”⁴³¹ olduklarını iddia ediyorlardı ve kendilerini Allah’a yaklaştırsın diye meleklerle tapıyorlardı.⁴³² Hâlbuki Kur’an; doğmak ve doğurmak gibi, muhtaç olmanın alameti olan vasıfları taşıyan bir varlığın ilah olamayacağını defalarca belirtir. Allah bu türlü noksanlıklardan münezzehtir.⁴³³

Kur’an’da Mekke’de nazil olan altı surede ve yedi ayrı ayette⁴³⁴ meleklerin dışı olmadıklarına vurgu yapılmıştır. Tekitle ifade edilen bu ayetler gösterir ki ayetlerdeki red ve hitap müşrikleredir.

Cahiliye devri insanları, melekleri Allah’ın kızları olarak kabul ediyorlardı. Erkek çocukları kendilerine, kızları ise Allah’a layık görüyorlar ve Allah’a evlat isnat ediyorlardı.⁴³⁵ Yüce Allah bu batıl telakkisi temelinde müşrikleri azarlayarak Allah’a evlat atfedilemeyeceği, meleklerin dışı veya erkek olamayacağını bildirmektedir.⁴³⁶ İslam inancında melekler “Allah’ı tesbih eden”,⁴³⁷ “O’na kul olmaktan çekinmeyen”,⁴³⁸ “ikişer, üçer ve dörder kanatlı”,⁴³⁹ “güçlü ve süratli”⁴⁴⁰ ve “kevnî işleri düzenlemekle görevli”⁴⁴¹ varlıklar olarak kabul edilmektedir.

Kur’an-ı Kerîm cahiliye dönemi inanışının ve müşriklerin melekler hakkındaki batıl kudsiyyet inanışlarını ve onları uluhiyet makamına ikame etmeyi kesin bir dille reddeder.

*“Ama onlar, kullarından bir kısmını, O’nun bir cüzü kıldılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür. Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğulları size mi ayırdı?”*⁴⁴²

⁴³⁰ Bkz. Zuhrûf, 43/19.

⁴³¹ Bkz. Zuhrûf, 43/16; yine bkz. İsrâ, 17/40.

⁴³² Cebeci, Lütfullah, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Melekler*, İstişare Yayınları, Kayseri 1989, s.104.

⁴³³ Bkz. Saffât, 37/149-150; Necm, 53/21-22,27-28.

⁴³⁴ Bkz. Zuhrûf, 43/15, 19; İsrâ, 17/40; Necm, 53/27; Saffât, 37/150; Tûr, 52/39; Enbiyâ, 21/26.

⁴³⁵ Çolak, Ali, “Melek İnancının Kur’ân ve Hadis Temelleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, sy.1, s, 41-42.

⁴³⁶ Bkz. Zuhrûf, 43/19.

⁴³⁷ Bkz, Rad, 13/13.

⁴³⁸ Bkz. Nisâ, 4/172.

⁴³⁹ Bkz. Fâtır, 35/1.

⁴⁴⁰ Bkz. Tahrîm, 66/6; Secde, 32/5; Meâric, 70/1-4.

⁴⁴¹ Bkz. Naziât, 79/5.

⁴⁴² Zuhrûf, 43/15-16.

Hristiyanlar Hz. İsa'yı, Allah'ın kendisine vermiş olduğu insan olma dolayısıyla peygamberlik derecesinin üzerine çıkarmışlardır. Onu peygamberlik makamından alarak ibadet edecekleri bir tanrı vasfına büründürmüşlerdir. Hatta onun dini üzere olduklarını sananlardan bazıları, onun taraftarları ve ona uyanlar hakkında da haddi aşarak onların günahsız olduklarını ileri sürmüşler, hak ya da batıl olsun, sıhhatli ya da yalan olsun onların her söylediklerine uymuşlardır.⁴⁴³

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İsa'nın ve annesi Hz. Meryem'in ulûhiyet makamına çıkarılma meselesi çeşitli boyutlarıyla ele alınmaktadır. Hristiyanlar; Hz. İsa babasız dünyaya geldiği için ölüleri diriltiyor, alaca hastalığına yakalanmış kişileri ve anadan doğma körleri iyileştiriyordu. Bu özelliklerinden dolayı "O halde ilah odur" diyerek tanrılık sıfatlarını yakıştırdılar.⁴⁴⁴ Bununla kısıtlı kalınmayıp Hristiyanlıkta tanrılık anlayışının Hz. İsa ile sınırlı olmadığı Hz. Meryem'e de tanrıça muamelesi yapanların bulunduğu Kur'an-ı Kerim'de işaret edilmektedir:

*"Allah kıyamet günü şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilah edinin, dedin? İsa da şöyle diyecek: Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem, benim için söz konusu olamaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım, elbette sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybları hakkıyla bilersin."*⁴⁴⁵

Geçmişten günümüze Hristiyanlık âlemini meşgul eden Hz. Meryem'in ve Hz. İsa'nın vasfı meselesine kerim kitabımız Kur'an herkesin anlayabileceği bir içerik ile net ve kesin bir cevap getirmektedir. Bahsi geçen iddiada bulunanların imanî durumu ve bu inanış ifadelerinin sonuçları ayetlerde ifade bulmaktadır:

*"Allah üç asıldan biridir diyenler de kâfir olurlar. Hâlbuki bir tek İlahtan başka ilah yoktur. Eğer bu batıl iddialarından vazgeçmezlerse içlerinden kâfir kalanlara mutlaka can yakıcı bir azap dokunacaktır."*⁴⁴⁶

"Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesîh'tir diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır. De ki: Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesîh'i, annesini ve

⁴⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azim*, IV, 385.

⁴⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 218.

⁴⁴⁵ Mâide5/116.

⁴⁴⁶ Mâide, 5/73.

yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah'a kim bir şey yapabilecektir (O'na kim bir şeyle engel olabilecektir)! Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam manasıyla kâdirdir."⁴⁴⁷

Hristiyanlıkta genel kabul gören böyle bir sapık eğilimi Kur'an reddederek bu inançlarının yanlışlığına vurgu yapılmış eğer bu batıl ilahlık iddialarından vazgeçmezlerse yakıcı bir azaba nail olacakları ifade edilmiştir.

Meryem oğlu Mesih İsa da diğer yaratılmışlar gibi Allah'ın kullarından bir kuldur ve sadece bir peygamberdir; annesi de dürüst, inançlı ve namuslu bir insandır. Bu ikisi ile diğer insanlar arasında yaratılmış olmak açısından bir fark yoktur.⁴⁴⁸ Kendisi de annesi de diğer insanlar gibi hayatlarını devam ettirebilmek için yemek yemek zorunda olan Hz. İsa'nın ilah olması düşünülemez. Yiyip içen ve diğer beşeri ihtiyaçlarını gidermek zorunda olan böyle bir varlığın ilah kabul edilmesi şaşkınlık ve sapıklıktan başka bir şey değildir.⁴⁴⁹

Rabbin çoğulu olan "erbâb" kelimesinin zikredildiği dört yerde⁴⁵⁰ birden fazla Rabb edinenler tenkit edilmektedir. Kur'ân'da din adamlarının yüceltilmesi tehlikesine dikkat çekme sadedinde, Hristiyan ve Yahudilerin bu yanılığa düştükleri nakledilerek Müslümanlar uyarılmaktadır. Ayette "*Yahudiler, Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'ya) rabler edindiler. Hâlbuki onlara ancak tek ilâha kulluk etmeleri emrolundu. O'ndan başka tanrı yoktur. O, bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır*"⁴⁵¹ buyrulmaktadır. Ayette geçen ahbar kelimesi Yahudi din adamları, hahamlar demektir.⁴⁵² Helali haram, haramı helal kılma noktasında Yahudiler din adamlarına itaat ettikleri için yerilmişlerdir.⁴⁵³

Kur'ân'da Hristiyan din adamları ihdas ettikleri ruhbanlığın hakkını ifa etmedikleri için de eleştirilmişlerdir. İlgili ayette şöyle buyrulmaktadır: "*Sonra*

⁴⁴⁷ Mâide, 5/17.

⁴⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 218.

⁴⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, VIII, 582-583.

⁴⁵⁰ Âl-i İmrân 3/64,80; Tevbe 9/31; Yusuf 12/39.

⁴⁵¹ Tevbe 9/31.

⁴⁵² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 417.

⁴⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVI, 38.

bunların izinden artarda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.”⁴⁵⁴ Ayette Hz. İsa'ya iman edip onun dinin gereğini yerine getirenlere karşılıklarının verileceği dinini tahrif ederek hurafeler uyduranların cezalandırılacakları belirtilmektedir. Ruhbanlığın kendi icatları olmasına rağmen gereğini yerine getirmeyerek işi çığırından çıkardıkları görülmektedir.⁴⁵⁵ Allah'ın emirlerini bırakıp ahbarlarının emrettiklerine meyleden Yahudilerin ahbarı Allah'ın onlara hulul ettiği, onlarla birleştiğine inanmış olmaları mümkündür.⁴⁵⁶ Bu yüzden onlar ahbarlarını rab edinmişlerdir denilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm Allah'tan başka ilah edinenleri şiddetle eleştirmekte ve onlara Allaha ibadet etme çağrısında bulunmaktadır. Ayet-i Kerime'de şöyle buyrulmaktadır: “De ki: “Ey Ehl-i kitap! Bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi şerik koşmayalım, kimimiz kimimizi Allah'ın yanında rabb edinmesin. Eğer bu dâveti reddederlerse: “Bizim, Allah'ın emirlerine itaat eden müminler olduğumuza şahit olun” deyin.”⁴⁵⁷

Ayette geçen “Rabb edinme” ifadesinden anlaşılan Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı Rabb edinmeleri, Baba, Oğul, Ruhü'l-Kudüs üçlüsüne tapınarak Allah'a eş koşmaları, Yahudilerin ahbarlarının helal kılıp haram kıldıklarına uymaları, onlara secde etmeleri, din büyüklerini Allah'a hulul etmiş olarak kabul etmeleridir.⁴⁵⁸

Netice olarak gerek Hristiyan din adamlarının ihdas ettikleri ruhbanlık gerekse Yahudilerin ahbar inançları tevhi'd akidesine zarar vermekte, mutlak kutsal varlığa eş koşmaktır. Allah'ın dışındaki varlıklara boyun bükme, aşırı tazimde bulunma erbablar edinmedir. Kur'ân buna yönelik eleştirilerini ahbar ve ruhban üzerinden

⁴⁵⁴ Hadîd 57/27.

⁴⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 432.

⁴⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVI, 39.

⁴⁵⁷ Âl-i İmrân 3/64.

⁴⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII, 96.

yaparak tüm Müslümanların dikkatlerini çekmektedir. Bu yüzden Kur'an'ın ruhban ve ahbar eleştirisi son derece sağlam ve yerindedir

E. Kutsal'ın Bireysel ve Toplumsal İşlevi

Bizatihi kutsal olan bu yönü ile fert temelinden başlayarak insanı bireysel ve toplumsal manada biçimlendirmek ve inşa etmekle kalmaz hayata dair var oluşlarına kaynaklık eder. Bu anlamda kutsalın bireysel ve toplumsal inşa ve ihya sürecinin anlaşılması Allah-İnsan münasebetinin daha iyi anlaşılmasına kaynaklık edecektir.

İnsanın doğumuyla başlayan yaşam serüveni dini olguları ile anlayış içinde şekillenmeye başlayarak, dünyanın algılanması imkânını ortaya çıkarır. Bu algının yaratılmasıyla inanan kişi nezdinde kutsala ulaştırılan yol daha kolay olacaktır. Nitekim artık hayatı boyunca yüce manada telakki ettiği kutsal veya kutsal değerlerin etkinliğini kendi hayatında hissedebilmektedir. İnanan kimse için varlığının ifadesi hayatın bütün alanlarına sirayet etmiştir. Bu açıdan kutsalın tecellisi de doğumundan, ölümüne kadar insan hayatının her anında ve alanında etkin bir rol oynamaktadır.

Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerîm inanan kimseleri inşa sürecinde mümin kişinin hayatı, varoluş gayesi, ilahi kudretin yaratısı olarak görülmektedir. Bu görüşle iman eden kişi dinamik bir yapıda tecelli eden ve her biri anlamlı ve yaratıcının asıl büyük gücünün bir işaretidir. *“Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.”*⁴⁵⁹ Mümin kişi için varoluşundan nihayete kadar iradesi neticesinde hayatını adadığı ilahi kudretin emir, yasak ve öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olmakta tüm hayatını bu inançları gereği şekillendirdiği ve kendisine anlamlı bir dünya oluşturduğu görülmektedir. *“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”*⁴⁶⁰

Kur'an-ı Kerîm'de geçen takva kavramının müminler için mutlak kutsala karşı ubudiyet ve bağlılığının bir nihayeti olarak takvanın imandan başlayan bir süreç olduğu bu süreçte imanının yakînilığının dünya ve ahiret saadetine ulaşmak için önemli olduğu aşikârdır. Nitekim Yüce Allah; Allah'a karşı ahlaki-dini sorumluluk bilincine

⁴⁵⁹ İsrâ, 17/44.

⁴⁶⁰ Zâriyât, 51/56.

sahip olan muttakiler, eğer Allah'ın talimatları konusunda uyanık ve titiz bir ruh haleti içinde bulunur, ölçülü davranırlarsa Allah'ın, onlara hakkı batıldan, hayrı şerden ayırt eden bir meleke, ilim, yol gösteren nûr ve güç vereceğini belirtmektedir. “Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı sorumluluk şuurunu içinizde canlı tutarsanız Allah, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış (Furkân) verir, günahlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah çok büyük lütuf sahibidir.”⁴⁶¹ İlgili ayette “takva-ittika” ahlaki-dini odak kavramının dünyevi ve uhrevi sonuçları zikredilmektedir: “İttika-takva” halinin dünyevi yararı “Furkan” melekesi, anlayış ve kavrayış yeteneğinin verilmesidir. Uhrevi yararları ise ölüm ötesi hayatta günahların silinmesi ve bağışlanmadır.⁴⁶²

Kur'an'a göre, insana ait mükellefiyetler sıralamasının başında iman yer alır. Bütün peygamberlerin davetlerine önce imandan başlamaları, onsuz yapılan amellerin hiçbir değeri olmadığını bildirilmesi⁴⁶³ bu durumu açıkça ortaya koyar. Bununla birlikte Kur'an, delilsiz tasdike dayanan imanı yeterli görmeyerek onun bilgi temeli üzerine inşa edilmesini hedef olarak gösterir. İman ve bilgi arasındaki bu güçlü ilişkiyi bizlere yakîn kavramı ile sunar.⁴⁶⁴

İman, tereddüt kabul etmeyen bir tasdik olduğu için onun deliller üzerine inşa edilmiş olması son derece önem taşır. Delillerle elde edilen yakînî imanın aksine, galip zanna ve taklide dayanan bir imana bazen şüphelerin ilişmesi ve böylece bu şüphelerin insanı inkâra götürmesi muhtemeldir.⁴⁶⁵ Nitekim tefekküre davet eden çok sayıdaki ayet, güçleri nispetinde imanî konularda istidlâlin insanların önemli bir görevi olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁶⁶ Allah Teâlâ, keliminde belirttiği üzere insanlardan bu kelama tasdikle cevap vermelerini ister.⁴⁶⁷

---

⁴⁶¹ Enfâl, 8/29.

⁴⁶² Yılmaz, “Önemli Bazı İsim ve Sıfatları Çerçevesinde Kur'an”, s. 97.

⁴⁶³ Bkz. Mâide, 5/5; En'âm, 6/88; A'râf, 7/147; Kehf, 18/105.

⁴⁶⁴ Polater, Kadir, “Kur'an'a Göre Bilgi-İman İlişkisi ve Yakîn Kavramı”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2013, sy. 55, s.56.

⁴⁶⁵ İsfehânî, Râgıb, *Tafsilü'n-Neş'eteyn ve Tahsilü's-Saadeteyn*, Mecmau'l-Buhûsi'l-İslamiyye, Beyrut. I, 88.

⁴⁶⁶ Bkz. Bakara, 2/164.

⁴⁶⁷ Bkz. Bakara,2/41.

Yakîn aslında, “hiçbir kuşku taşımayan kesin bilgi” anlamına gelen epistemolojik bir kavram olmakla birlikte, Kur’an’da farklı bir kavram olarak da sunulur. Buna göre yakîn, “deliller üzerine inşa edilmiş iman” demektir.⁴⁶⁸

Kur’an’da yakın kavramı diğer türevleri ile birlikte yirmi sekiz yerde zikredilmektedir. “İkan” kalıbı ile “kesin inançlı olan ve olmayanlar” anlatılmaktadır. Diğer bir ifade ile olumlu olarak “kesin inanç peşinde olan, onu kabule meyleden ya da kabul eden,”⁴⁶⁹ olumsuz olarak ise “gerçekten kaçan, kabul etmekte direnen” kimselerin durumları tasvir edilmektedir.⁴⁷⁰ “İstikan” kalıbında ise “kalben ve vicdanen gerçeğin bilinmesi” manası ön plana çıkarılmıştır.⁴⁷¹

İslam dininin inanç açısından en belirgin vasfı tevhid akidesine verdiği önemdir. Kur’an iman tasdikinin yakînî olmasından sonra müminin inşa ve ihya sürecinde Kur’an’ın takva hitabına bağlı olarak muttakilerden olmasının lüzumunu açıklamaktadır. Bu bağlamdaki iman kavramı, Kur’an’da pek çok yerde ittikâ kelimesiyle birlikte zikredilmiştir. İttikânın itaat, ahlaki manası ve ilgili âyetlerin içerisinde yer aldığı bütünlük göz önüne alındığı takdirde, müttakî olmanın imanla başlayan yolculuğunun yine en kâmil iman sahibi olmayla noktalandığı görülür. Müttakînin ilk ve en önemli vasfı, hiç şüphe yok ki imandır. İman, takvanın temelidir. Diğer vasıflar, bu temel üzerine bina edilir. Bina yoksa temelin bir kıymeti yoktur, temel yoksa binanın bir kıymeti yoktur.⁴⁷²

İman’ı tasdik deliller üzerine inşa edilmesi, imanın sıhhat ve selameti bakımından önemli olmakla birlikte onun muhafaza edilmesi, ahlaki ve ameli karşılığını vermesi bakımından da önemlidir. Kur’an bu yüzden müminleri, yakîn sahibi olmaya ve yakînlerini artırmaya teşvik eder.⁴⁷³ Bu manada iman tasdik yakînî olması, itikadın korunması ve güçlenmesi, ve mümini Rabbine itaat etmeye sevk etmesi bakımından önemlidir.

⁴⁶⁸ Polater, “Kur’an’a Göre Bilgi-İman İlişkisi ve Yakîn Kavramı”, s.67.

⁴⁶⁹ Bkz. Bakara,2/118.

⁴⁷⁰ Bkz. Rûm, 30/60.

⁴⁷¹ Bkz. Neml, 27/14.

⁴⁷² Sa‘id Havva, *Cündullâh*, ter. Harun Ünal, Petek Yayınları, İstanbul, ts., s. 270.

⁴⁷³ Bkz. Bakara 2/118, Zâriyât, 51/20-21.

Takva ittika manasınadır; korunmak, çekinmek, aşırı derecede sakınmak, korkmak, uzak durmak, örtünmek ve korunmayı kabul etmek demektir.⁴⁷⁴

Takva kavramı, insanın hem inanç yönünü hem de inancı gereği yapması gereken amellerini, işlerini, söz, fiil ve davranışlarını, güzel ahlakını, ibadet ve itaatini ifade eder.⁴⁷⁵

Kur'ân'da "müttakiler" ile iman eden ve iman etmenin gereğini yerine getiren müminler kast olunmuştur.⁴⁷⁶ Her tür kuşkudan uzak bir tasdik olarak imanın deliller üzerine inşası, müminler için bir görevdir.

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), Bakara suresinin ikinci ayetindeki "müttakiler" kelimesini izah ederken takvanın Kur'an'da beş anlamda kullanıldığını bunlardan birisinin de iman manasında olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁷

Mesela *"İnkâr edenler, gönüllerindeki cahiliye çağının asabiyet ateşini alevlendirdiklerinde, Allah, peygambere ve inananlara huzur indirdi; onların takva yani tevhid sözünü tutmalarını sağladı."*⁴⁷⁸

*"Seslerini peygamberlerin yanında kusan kimseler, Allah'ın, gönüllerini takva yani iman ile sınıdığı kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir ecir vardır."*⁴⁷⁹

*"Rabb'in Musa'ya: Zulmeden kavme, Firavun'un kavmine git diye nida etmişti. Sakınmazlar mı yani iman etmezler mi?"*⁴⁸⁰

Kur'ân'da insanlar, inanç, söz, fiil ve davranışlarına göre nitelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu nitelendirme ve değerlendirmede çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramlarla insanlar, iman ve itaat veya inkâr ve isyan yönünden tanıtılıp anlatılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, insanların Allah'a iman etmelerini, O'na şirk koşmamalarını, tağuttan ve isyandan sakınmalarını sağlamak, dolayısıyla inkâr edenleri inzar etmek ve müttakîleri müjdelemek için gönderilmiştir. Bu sebepten Kur'ân, insanları, hem zihnî süreç olarak düşünce boyutunda hem de fiilî süreç olarak fiil ve davranış boyutunda mü'min, âbid, âdil, muhsin, salih, müttakî veya

⁴⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, v-k-y md.

⁴⁷⁵ Karagöz, İsmail, "Kur'an'da Takva Kavramı ve Müttakî İnsanın Özellikleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Ekim-Kasım-Aralık 1995, c. 31, sy 4, s. 49.

⁴⁷⁶ Karagöz, "Kur'an'da Takva Kavramı ve Müttakî İnsanın Özellikleri", s. 61.

⁴⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, II, 20.

⁴⁷⁸ Feth/26.

⁴⁷⁹ Hucurat, /3

⁴⁸⁰ Şuarâ, /1011.

müşrik, kâfir, âsi, münafık, zâlim olmak üzere iki grupta niteleyip değerlendirmiştir. Bu amellerin övgü ve senâya mazhar olanları özendirilmiş, yerilen ve beğenilmeyenleri ise şiddetle yasaklanmış ve kendilerinden sakındırılmıştır.

*“Eğer (peygamberlerini yalanlamaları yüzünden helâk ettiğimiz) o memleketlerin halkı iman edip takva sahibi olsalardı, üzerlerine gökten ve yerden nice bereket açardık.”*⁴⁸¹ Ayetten anlaşıldığı gibi felaha ve berekete ulaşmak için sadece iman yeterli değildir beraberinde takvanın olması muhakkak gerekmektedir. Allah Teâlâ, kullarına onları bağışlamayı açıkça vaad etmektedir: *“Ey iman edenler! Eğer Allah’tan ittikâ ederseniz, sizi örtüp bağışlar. Allah bir Furkân (hak ile batılı ayırma gücü) nasib eder ve günahlarınızı örter, sizi bağışlar, Allah büyük lütuf sahibidir.”*⁴⁸²

Kur’ân-ı Kerîm, şirkin bir tezahürü olan putperestliğe kesinlikle karşı çıkarak kulların bütün fiillerini eksiksiz bilen, duyan ve gören, rahmet ve merhameti çok geniş, ancak cezalandırması da şiddetli olan Allah inancını yerleştirmekle ahlâkî hayat için güçlü bir temel hazırlamıştır.⁴⁸³ Böylece inananların vicdan muhasebesine İslam ahlâkının karakteristik erdemi konumundaki takva kavramıyla ifade edilen “Allah’a derin saygının ve sorumluluk bilincinin” hâkim olmasını sağlamıştır. Bu bilinçle Müslüman o güne kadar kendi dışındakilerle mücadele ederken kendi nefsinin bencil ve ahlâk dışı eğilimlerine, tutkularına karşı mücadele vermeye başlamıştır. Sonuçta aşırı dünyeviliğin yerini derin bir dini ve uhrevi sorumluluk şuurunun, insanlar arasında süregelen zıtlaşmanın yerini, kardeşlik ve dayanışma ilişkilerinin aldığı bir ahlâkî zihniyet ve sosyal yapı oluşmuştur. Başlangıçta, imana erenler için daha çok, günah işleme ve Allah’ın azabına uğrama korkusu ve kaygısı çerçevesinde kullanılan takva kavramı, giderek insan hakları konusundakiler de dâhil olmak üzere “Allah’ın bütün yasalarına saygı ve sorumluluk bilinciyle yaşama” biçiminde özetlenebilecek bir anlam zenginliğine ulaşmıştır. Medine döneminde inen Hucurat Suresi’nde Allah’a ve Peygamber’e saygıdan başlayarak sosyal barışı sağlama ve koruma için, müminlerin kardeşliği ilkesine zarar verecek çatışma, alay etme, küçümseme, koğuculuk, su-i zann gibi kötülüklerden sakınma yönünde

⁴⁸¹ A’râf, 7/ 96.

⁴⁸² Enfâl, 8/ 29.

⁴⁸³ Bkz. A’râf, 7/156; Hicr, 15/ 49-50.

buyruklar sıralanarak bütün insanların aynı ana babadan geldiği kavim ve kabile farklılıklarının üstünlük sayılamayacağı hatırlatıldıktan sonra⁴⁸⁴ “Sizin Allah katında en değerliniz takvâda en üstün olanınızdır.”⁴⁸⁵ buyurulması, iman etme ile başlayan takva sürecinin ulaştığı anlam genişliğine dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Netice olarak müttakî müminin yukarıda sayılan özelliklerinin hepsi, imanın etimolojik tahlilindeki, “başkalarına güven vermek ve güven içinde olmak”, manalarına tam bir uygunluk göstermektedir.

Bütün güzelliklerin iman ve takvada olmasına karşın bütün kötülükler de inançsızlık ve isyandadır. “Oysa bu toplumların insanları imana erip de ittikâ etselerdi onların önünde göğün ve yerin bolluklarını açardık; ama gerçeği yalanlamaya kalktılar ve Biz de (kendi) yapıp ettiklerinden ötürü onları kısıvrak yakaladık.”⁴⁸⁶ Yüce Allah itâat etmeleri hâlinde insanlara ebedi kurtuluşun kapılarını muhakkak açacağını ifade buyurmuştur. “Kim Allah’a ve peygamberine itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdırlar; işte büyük kazanç budur.”⁴⁸⁷ Yine O insanların isyan etmeleri sebebiyle de başlarına gelebilecek felaketi haber vermekte birtakım musibetlere dûçar olacaklarını da beyan etmiştir. “Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir.”⁴⁸⁸

Kur’ân Allah’ın, insanı yeryüzünde halife olarak yarattığından bahsetmektedir.⁴⁸⁹ Bu da onun halife kimliği taşıdığını ve bu kimliğine uygun misyona sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu husus önce yakîni manada Allah’a iman ile başlayarak takva sahibi olmanın neticesinde insanın hilafete layık olacağı, ahlaken yüceleceği neticesini ortaya çıkarmaktadır. Taberî, “yeryüzünde bir halife yaratacağım,” ayetini; mahlûkatım arasından benim yerime hüküm verecek bir halife yaratacağım ve bunun Hz. Âdem ve yaratıklar arasında adaletle hükmeden ve Allah’a itaat edenler olduğu, itaat etmeyenlerin ise hilâfete uygun hareket

⁴⁸⁴ Çağrıci, Mustafa, “İslâm”, DİA, XXIII, 13.

⁴⁸⁵ Hucurat, 49/ 13.

⁴⁸⁶ A’raf, 7/ 96.

⁴⁸⁷ Nisâ,4/13; ayrıca bkz. Tevbe, 9/71.

⁴⁸⁸ Nisâ, 4/115.

⁴⁸⁹ Bkz. Bakara, 2/30.

edemeyecekleri şeklinde değerlendirmiştir.⁴⁹⁰ Halifeye yüklenen misyon ise hak ve adaleti tesis etmektir.⁴⁹¹

Hilâfetin içeriği, fiil ve tedbir sahibi insanda (fâil, müdebbir) sadece imâmet, emir ve mülk tezahürleriyle tespit edilmiştir. Oysa hilâfet, ulûhiyet, velâyet ve nübüvvet kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir.⁴⁹²

İbadetlerin yerine getirildiği özel zamanlar ve ibadetlere yönelik özel manalar ve davranışlar vardır. Müslüman bütün ibadetlerini yerine getirirken sorumluluğu karşısında ilahi kudrete karşı göz ardı etmeme endişesi ve sürekli bilinç olgusu taşır. Bu sebeple kulluk şuuru taşıyan kimse için ibadet ve itaat yalnızca söz ve fiillerden veya ritmik hareketlerden ibaret olmayıp, inanç ve amel ilişkisi içerisinde de pek çok münasebet bulunmaktadır. Mutlak kutsala atfedilen değer dolayısıyla ifa edilen ibadetler daha anlamlı bereketli ve sevaben daha faziletli olmaktadır.⁴⁹³ Kulluk şuuru içinde olan insan dünyada mutludur. İşlevsel olarak fiili hareketleri, ibadetleri, hayatın her alanına sirayet edebilmektedir.

İbadetler; kulun, Allah'ın huzuruna çıkma, O'na yakın olma ve O'nunla irtibat kurma vasıtalarıdır. Bu açıdan bakıldığında ibadetler, insanın Rabbine kulluğunu göstermek; itaat, bağlılık, teslimiyet ve tazim duygularını ifade etmek için ihtiyaç duyduğu kalıplaşmış hareket ve davranış sisteminin Allah tarafından belirlenmiş şekilleridir.⁴⁹⁴ İslam dininde iman eden kişi kendisini var edene karşı kul olarak görür ve hayatı boyunca böyle hareket eder. Kişinin ömrü her gün kılınan namaz, her yıl tutulan oruç, verilen zekât, bunun yanında toplumsal olarak ilişki içerisinde olduğu akrabalar, yakınlar, komşular ile iyi ilişkiler kurma, kurban kesme ve de yaratıcıya yaklaşmanın yollarını arayarak onun hoşnut olacağı eylemleri yapmayla bezenmiş bir bütünlük içerisinde sunulur. Öyle ki yaşamın yani yaşam tarzının bizzat kendisi bile ibadet haline dönüşmüş olur.⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 162-165.

⁴⁹¹ Aslan, Ömer, "Halife Sözcüğü Bağlamında Kur'an'da Hilâfet – Muhalefet Münasebeti", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, s. 23.

⁴⁹² Ceyhan, Semih, *İbnü'l-Arabî'ye Göre İnsanın Hilâfeti*, TDV - İstanbul Müftülüğü Dergisi sy. 4, 2009, s. 83.

⁴⁹³ Bkz. Kadr, 97/3.

⁴⁹⁴ Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali, *Kûtu'l-Kulûb*, Matbaatu Mustafa, Mısır 1961, II, s.204.

⁴⁹⁵ Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, SDÜ Basımevi, Isparta 2003, s.64.

İnanan kişi nezdinde ibadet sayesinde kendi etrafını kuşatmış olan zaman ve mekânda kendini koruyabilmekte, kendisini kutsalın bir özelliği olan bir sonraki zamana aktarabilmektedir. İnanan kişi için yerine getirdiği ibadetler sayesinde kulluğun gereği olarak bireysel ve toplumsal manada dünyasını ihya ve inşa etmekte ve kendisine bir görev yükleyerek anlamlandırmaktadır. İtaat ve kulluğu neticesinde kutsalla olan münasebeti bir var olma mücadelesidir. İbadet bunun yanında aynı fikirde olanları bir araya getirmekte ortaklaşa gerçekleştirebilecekleri bir eylem sahası içerisinde kişiyi var etmekte, bu da dindar insanı daha güçlü kılabilenmektedir.

Sosyal bir varlık olan insan yerine getirdiği ibadetler yönüyle kutsalla olan münasebeti birleştirici ve teşvik edici büyük bir öneme sahiptir. Bu bir araya getirmedeki en önemli nedenlerden biri kutsalın muhataplarına karşı mevcut olan birleştirici özelliğinden kaynaklanmaktadır. Kutsal'ın tecellisi bakımından yegâne kutsiyete mazhar olandan kendisinde kutsalın açığa çıktığı zamanlar, mekânlar kutsal bağlamında şiarlar bizatihi kutsalın açığa çıktığı fenomenlerdir. Çeşitli vesilelerle kutsalın açığa çıkmasının gerek dış dünya gerekse şahısların nezdinde toplum içerisinde pek çok toplumsal faaliyeti ortaya çıkarıcı, sağlayıcı bir özelliği de bulunmaktadır. Çünkü her dini eylem aynı zamanda hem bireysel hem de toplumsal bir eylemdir.⁴⁹⁶

Allah Teâlâ, Müslümanların her yönden güçlü ve sağlam bir birlik oluşturmalarını emreder.⁴⁹⁷ Yılın büyük kısmında ayrı kalan ve kendi hayat mecrasında yaşamını sürdüren insanlar için de belirli zamanlar, belirli mekânlar kısaca kutsala ait olan değerler bir araya gelme ve toplumsal açıdan bir fırsattır. Bir arada olma olgusunu hissettiren toplumsal yardımlaşma ve dayanışma açısından birlik ve beraberliği simgeleyen kutsala ait bu değerler ortak anlam ve ilişkilerin tesis edileceği eşsiz fırsatlardır. Tüm bunlar kutsiyet olgusunun açığa çıkardığı aynı amaç uğruna insanın hayatında yer eden önemli ve vazgeçilmez unsurlardır. Bu kutsal olgular içerisinde insan ortak amaç ve anlamlarla geçmişteki bir anı anımsayabilmekte, geçmişte yaşanmış olan her türden kutsal ile bir ilişkiye girmekte, varlığın kaynağının bir parçası olarak kutsalın hayata etkisi tecelli etmektedir.

⁴⁹⁶ Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, İstanbul 1995, İFAV Yayınları, s. 56-58.

⁴⁹⁷ Bkz. Hucurat, 49/10; Bakara, 2/143; Âl-i İmrân, 3/103.

İbadetler, sadece bireyi Allah'a yaklaştırmakla kalmaz, onu diğer insanlara da yaklaştırır, onun Rabbine ve toplumuna yabancılaşmasını önler, sosyalleşmesine katkıda bulunur. İslami ibadetlerin sosyal fonksiyonlarından birisi insanları cemaatleşmeye, yani sosyal, ekonomik ve siyasi vb. her yönden güçlü ve sağlam bir birlik oluşturmaya götürmek, onlarda birlik şuuru oluşturmaktadır. Bütün ibadetler, birlik olma zorunluluğunu hatırlatıcı bir mahiyet arz eder. Vakit namazlarını topluca kılınmasının teşvik edilmesi, Cuma ve bayram namazlarının cemaatle kılınmasının zorunlu olması, haccın, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Müslümanları bir araya getirip kaynaştırması, oruç ve zekâtın sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı teşvik etmesi, bu birlik şuurunun oluşmasını sağlamaya yöneliktir.⁴⁹⁸

Yolculukla başlayan ve kutsal bir yerde “Yüce Varlığa” daha çok yaklaşıldığına inanılan, kutsalla temas duygusuyla tanışılan bir atmosfere ulaşma beklentisi ile hac, hacının dini ve toplumsal kimliğinin farkındalığına ilişkin önemli esaslar içermektedir.⁴⁹⁹ Müslümanların Hac farızasını yerine getirmek için eşit olmanın sembolü olan giydiği ihram, orada yapmak zorunda oldukları ibadetler, İslam'ın bir şiar ve aynı amaç uğrunda bir araya getiren bir işlevi olarak Kâbe'yi dikkat edilmesi gereken önemli bir merkez olarak karşımıza çıkarır. “(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife' ye) akın ettiğinizde, Meşar-i Haram' da Allah'ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz. Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵⁰⁰

Hac, Müslümanların manevî yönlerini güçlendirecek, morallerini takviye edecek, izzet ve şereflerini artıracak, sorumluluk bilinçlerini geliştirecek, onlara birlikte hareket edebilme yetisi kazandıracak en önemli ibadetlerden biridir. Bu mübarek iklimde Müslümanlar, karşılıklı olarak sevgi, bilgi, görgü, tecrübe ve

⁴⁹⁸ Certel, Hüseyin, “İslami İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri”, *EKEV Akademi Dergisi*, 1998, sy. 3, s. 155.

⁴⁹⁹ Çakmak, Fatma, “Haccın Sembolik Dili Üzerine Teorik Bir Değerlendirme”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 2015, s. 134.

⁵⁰⁰ Bakara, 2/198-200.

kültürel alışveriş yapma, birbirlerinden yararlanma imkânına kavuşurlar. Hac, dünyanın her tarafından gelen Müslümanların aynı amaç için bir araya toplanmalarına ve böylece kolektif bilincin oluşmasına imkân veren evrensel bir olaydır. Dilleri, renkleri, ırkları, ülkeleri, kültürleri, sosyal ve ekonomik durumları farklı olan milyonlarca Müslüman, inanç ve duygu birliği içerisinde yekvücut olduklarını, kardeş olduklarını, bir bütün olduklarını yaşayarak idrak ederler. Bu hâliyle hac, Müslümanlar arası etkileşim ve iletişim için bulunmaz bir fırsattır. Kısa bir sürede ortak duygu, düşünce ve amacın gizemli güdülemesiyle, aynı toplumun bireyleri olduklarının bilincine vararak, tüm hayatları boyunca unutamayacakları dostluklar kurarlar. Böylece hac, uluslararası barış, birliktelik ve dayanışma için de fırsat bahşeder. Müslümanlar, kardeşlik duyguları içinde birbirleriyle tanışıp, karşılıklı görüş alışverişinde bulunurlar, problemlerine birlikte çözüm ararlar. Bu yönleriyle hac, toplumsal bütünleşme ve kaynaşmanın bir anlamda uluslararası boyutta gerçekleştirilmesidir. Dünyanın dört bir tarafından gelen Müslümanlar, hem dayanışma ruhunu daha derinden ve daha coşkulu hissederler, hem de birbirlerinin yanında ve arkasında olduklarını, birbirlerini desteklediklerini ortaya koyarak bir anlamda güç gösterisinde bulunurlar.⁵⁰¹ Ayrıca insanların bu vesileyle birbirlerine yakınlaşmaları ve yabancılıklarını bir kenara bırakarak aynı amaç uğrunda birliktelik sağlanmak istendiğini de anlamak mümkündür.

Kutsal değerler; insanoğlu için yegane kutsal, aşkın olanla bir bağlantının yanında, insanın yalnızca iç dünyasını inşa etmekle kalmaz, dış dünya üzerinde insanlar arasında bir bağ tesis ederek, birleştirici bir misyon ve somut ifadelerinin dışı aktarımını sağlar. Bu ifadeyle bağlantılı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de *“Bunların ardından gelenler de “Ey Rabbimiz” derler, “Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin”*⁵⁰² şeklinde buyrulmaktadır. Bu birliktelik ve kardeşlik bağları ortak kültür ve medeniyetten, kader ve aynı iman esaslarına bağlı beraberlikten öte ileri bir bütünlüktür. Kutsal değerler genel manada dini yapıda toplumsal olgular üzerinde de

⁵⁰¹ Keleş, Ekrem, Erul, Bünyamin, *Haccı Anlamak*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 12-13.

⁵⁰² Haşr, 59 /10; yine bkz. İbrâhîm, 14/45.

sirayet etmektedir. Toplumsal manada birlik ve beraberlik kültüründen dolayı insanı kutsal olarak gördüğü değerler üzerinden birleştirici etkisini görmek mümkündür. Nitekim Kur'ân ayetlerinden de anlaşıldığı üzere dua ayetleri Yüce Allah'ın vahyi, yüce kelamı ile öğretilmekte, mümin kimseler yaratıcının diliyle inşa ve ihya olmaktadır.⁵⁰³ Böylece özelden genele doğru hareketle bir birlik şuuru oluşmakta, inanan kimseler diliyle beraberlik duyguları başkaları için de bir dua olgusuyla sağlanmaktadır. Bu şekilde kişi hem vahiyle muhatap olarak kendini inşa etmekte, hem de kardeşlik bağlarıyla diğer inanan insanların hayatlarında yer etmiş bir olgu olarak birlik ve beraberlik duyguları oluşmaktadır.

İslâmiyet bağlamında inanan kimselerin aynı çatı altında toplandığı, birlik beraberlik ruhunun bütünleştiği kutsal değerler manzumesi bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de insanların Yüce Allah'a ibadet için yaratıldıkları⁵⁰⁴ ve tevhit esasına dayalı bir inancın içerisinde, Allahtan başka hiçbir ilahın olmadığı anlayışında birleşmektedir. *“O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip islah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır.”*⁵⁰⁵

İslam akidesinde kuddûs sıfatıyla muttasıf Yüce Allah'tan barış ve esenliğin dillendirildiği, bu sayede aynı duyguların tercümanı olarak kardeşlik bağı ve iletişim yolunun açık olduğunu ifade eden selamlaşma da, bu şekilde bir şiarı ifade eder. *“Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını gereği gibi yapandır.”*⁵⁰⁶

Selamlaşma kardeşlik bağlarının inşa edilmesi yanında çok ulvi anlamlarla yüklü önemli bir olgudur. Kutsal'ın ifadesi burada hem sosyal olmanın hem de aşkın olan ilahi kudretle bir bağlantı kurmanın aracısı konumunda bir özellik de taşımaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm tevhîd hitabı içerisinde iman eden insanların kardeş olduklarını açık olarak zikretmektedir. *“Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin*

⁵⁰³ Bkz. Bakara, 2/201; Haşr, 59/10.

⁵⁰⁴ Bkz. Zâriyât, 51/56.

⁵⁰⁵ Haşr, 59/23; yine bkz. Mü'min, 40/65; Mümtehine, 60/12.

⁵⁰⁶ Nisâ, 4/86; yine bkz. Hûd, 11/69.

arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin ” ⁵⁰⁷
şeklinde buyrularak kardeşliğin kaynağı ilahi vahye dayanır.

İslâm itikadına göre müminler için, Yüce Allah'ın tevhîd esasları altında bir araya gelmek ana unsurlardandır. Yüce Allah'a tevhîd esasları doğrultusunda iman eden müminin, Allah ile olan münasebetinin hiçbir surette bozulmasına izin vermemekte mümine ait hayatının muhafaza altına alınması istenmektedir. Kardeşlik hitabına uymayan, Allah'a iman etmeyenlerle ilişkileri zedeleyici unsurlara kapı aralanmaması gerektiği bir denge unsuru kurularak ihsan, iman, ahlak ve adalete dayalı güzel bir ilişki kurulmasını istemektedir. *“Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim.”* ⁵⁰⁸

---

⁵⁰⁷ Hucurat, 49/10.

⁵⁰⁸ Lokmân, 31/15.

SONUÇ

Dinin insanlık tarihindeki yerine dair yapılan her araştırma, başlangıç noktasını “kutsal” kavramından hareketle oluşturmaktadır. Bu konuda görüş bildiren hemen hemen bütün araştırmacılar, kutsal olanın inanç sisteminde en önemli kavram olduğu noktasında birleştiğini müşahade ettik..

Konusu itibariyle yaptığımız tez çalışmasında, Kur’ân-ı Kerîm’de muhataplarına sunulan kutsallığın belirlenmesi, yegâne olarak Allah’a izafe edilmiştir. O’ndan başka varlıklara kutsiyet nispet edilmesi, Yüce Allah ile irtibatına dayandırılmaktadır. Bu bağlamda Yüce Allah’ın mukaddes olduğuna işaret buyurmadığı, O’nun kutsal olarak kılmadığı herhangi bir şey kutsal olarak ikame edilemez. Yegâne kutsal varlık Allah’tır. Kutsal’ın en önemli özelliği de bütün noksanlıklardan münezze, tam ve mükemmel olmaktır. İslam inancına göre ubudiyet, yalnızca bütün eksikliklerden münezze olan ilahi varlığa yapılmalıdır. Bu özelliklere sahip olan da yalnızca Kuddûs sıfatı ile muttasıf Allah’tır. O halde Allah’ın dışında hiçbir varlığı zatında kutsal saymak doğru değildir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bazı mekânlar için mukaddes ifadesinin kullanılması ise buraların şirkten temizlenmiş yerler olduğuna işaret etmek için ifade edildiği tefsir kitaplarında açıklanmıştır. Bazı mekân, zaman ve nesnelere kutsallık atfetmek Allah’a nispet edilmesi veya Allah’ın bunu kudsî diye ifade etmesiyle belirlendiğini tespit ettik.

Bu çalışmada incelediğimiz “kuds”, “tebareke”, “şeyair”, “haram”, “tenzih” ve “sübhân” lafızlarının hepsi, Allah’ın şanını yüceltme ve mutlak anlamda kutsallığını vurgulamaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın yegâne kutsallığı bir hakikat olarak sunulmaktadır. Bu kavramların birbirleri ile olan münasebetleri sebebiyle kutsal olanın vasıflandırılması ve Yüce Allah’ın mukaddes olarak işaret ettiğine özel bir kuvvet vermesi, onu seçkin olarak kılması şeklinde anlaşılabilirdi sonucuna vardık.

Dini fenomen ve olgular insan hayatında var olan kutsala dair bir tecelli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olgular mümin kimse için yaşam tarzı ve hayat algılayışının bir yansımasıdır. Bu manada kutsal, muhatabını zihinsel ve ruhi anlamda yapılandırırken yalnızca kendinde saklı kalmaz. Bu açıdan bir özelliği açığa çıkan kutsal, inanan kimsede hissedilir derecede tecelli etmekte, görünebilir bir unsur

olarak insanlar arası ilişkilerde çeşitli türden toplumsal yansıması ile karşımıza çıkabilmektedir. Kutsal bu anlamda inanan insanın varlığında tecelli eder ve bu kutsallar yönüyle insanı toplumsal manada biçimlendirmek ve inşa etmekle kalmaz hayata dair var oluşlarına kaynaklık eder. Toplumun düşünce yapısıyla eş zamanlı olarak kutsal mefhumu kutsal zaman, kutsal mekân, kutsala ulaştırmaya vesile olan ibadetler dindar kişinin toplumdaki varlığını pekiştirecek olan önemli dini tezahürler, başka bir deyişle kutsalın en önemli toplumsal yansımalarıdır denilmektedir.

Son tahlilde bir inanç sistemi etrafında toplanan insanların en önemli özelliklerinden biri her bireyin kardeşlik bağları altında birbirinden haberdar olması ve bireylerin bilincinde kendisinin de var olduğunu bilmesidir. Bu karşılıklı iletişim ve bilinç olgusunda inanan insanların birbirlerine olan ihtiyaçlarını ve birbirleri için önemli olduklarının farkına varmaları kutsallık yönüyle etkili bir yakınlaşmaya dönüşmektedir. Bu yakınlaşma içerisinde herkes birbirinden haberdar olmakta ve herkes kul olmanın gerektirdiği görev ve sorumlulukları bilmektedir. Bu görev ve sorumlulukların icrası kutsalın bir tecellisi olarak insan, büyük bir iştiyakla aşkın olan gerçekliğe, yani kutsala yakınlaşma arzusuna ulaşır.

Netice olarak kutsal bireyin hayatında daha anlamlı bir dünyayı örgütlerken, tezimize konu olan bazı bireysel ve toplumsal işlevleri, bireyler arası ilişkiler gibi durumları da faaliyete geçirdiğini görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerîm'in kutsal olarak vazettiği Yüce Allah olduğu için, yaratılan diğer varlıklar ona göre şekillenir. Varlık sahnesinin önemine binaen Allah-İnsan münasebetinin bu alanda önem kazandığı görülebilmektedir. Hayat merhalesinde yabancılaşmaya, parçalanmaya, yegâne kutsal olanla bağlantının zayıflamasına karşın ortak şiarlar bağlamında “kutsal”, müminleri bir araya getirmekte, inananları kenetleyip ortak bir şekilde hareket etmelerini sağlamaktadır. Bu şekilde mümin kimseler maddi ve manevi unsurların korunması ve aktarılması, mukaddes bir yapılanma, yardımlaşma ve ortak hareket güdüsünün kazandırılması noktasında etkili olduğu sonucuna ulaştık.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, M. Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır, 1945.
- ALGÜL, Hüseyin, “Haram Aylar”, DİA, XVI.
- ÂLÛSÎ, Ebussena Şehabeddin Mahmud b. Abdullah, *Rûhu'l-Meâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut Lübnan, t.s.
- ARPAGUŞ, Hatice Kelpetin, “Teâla”, DİA, İstanbul, 2011.
- ASIM EFENDÎ, Ebu'l-Kasım es-Seyyid Ahmed, *Kâmûs Tercemesi el-Okyanusu'l-Basit fi't-Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhît*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul h. 1305.
- ASLAN, Ömer, “Halife Sözcüğü Bağlamında Kur'ân'da Hilâfet – Muhalefet Münasebeti”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017.
- ATAY, Hüseyin, “Kurân-ı Kerîm ve Kudsiyet”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985,
- ATEŞ, Süleyman, “Tesbih”, *Kur'ân Ansiklopedisi, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı*, İstanbul, ts.
- CEBECİ, Lütfullah, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Melekler*, İstişare Yayınları, Kayseri, 1989.
- CERTEL, Hüseyin, “İslami İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri”, *EKEV Akademi Dergisi*, 1998, sy. 3.
- CESSAS, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihah Tacu'l-Lugati ve Sihahu'l-Arabiyyeti*, thk. Ahmed Abdulğâfur Attar, Daru'l-İlm lil Melâyin, Beyrut, 1990.
- CEYHAN, Semih, “İbnü'l-Arabî'ye Göre İnsanın Hilâfeti”, *TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sy. 4, 2009.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “İslâm”, DİA, İstanbul, 2001.
- ÇAKMAK, Fatma, “Haccın Sembolik Dili Üzerine Teorik Bir Değerlendirme”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 2015.
- ÇOLAK, Ali, “Melek İnancının Kur'ân ve Hadis Temelleri”, *Gümüşhane*

- Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, sy. 1.
- DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah, *Hüccetullâhi'l-Balîğa* (nşr. M. Şerif Sükker), Beyrut, 1992.
- DOĞAN, D. Mehmet, *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları, Ankara, 1981.
- DOĞRUL, Ömer Rıza, *İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, İstanbul, 1928.
- EBÛ ABDULLAH el-Halîmî, *el-Minhâc fî Şu'abi'l-Îmân* (nşr. Hilmî M. Fûdeh), Beyrut 1399/1979.
- EBU'S-SUÛD, Muhammed b. Muhammed el-Îmadi, *İrşâdu'l Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, t.s.
- ELİADE, Mircea, *Kutsal Mimari ve Sembolizm*, çev. Havva Köser, İstanbul, 2000., *Kutsal ve Dindışı*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara, 1991.
- GÜÇ, Ahmet, "Kur'ân'da Kutsallık Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2000.
- GÛL, Ahmet, "Kur'ân'a Göre Kutsal ve Kutsallık" (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- GÜNEŞ, Kamil, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Kudüs", D.İ.A, Ankara, 2002., "İbrahim" D.İ.A, İstanbul, 2000.
- İBN AŞÛR, Muhammed et-Tâhir, *Tefsiru'l-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus, ts., *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İBNU'L CEVZÎ, Ebu'l-Ferec, *Zâdu'l-Mesir fî İlmi't-Tefsir*, el Mektebu'l-İslami, Beyrut, 1987.
- İBNU'L-KELBÎ, *Putlar Kitabı*, çev. Beyza Düşüngen, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fida ed-Dimaşkî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed ve Diğerleri, Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Daru İhyâi't-Turasi'l Arabî, Beyrut, 1999.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Buk'a", D.İ.A, İstanbul, 1992.
- İSFEHANÎ, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed Râgıb, *el-Müfredâtü fî Ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylani, Daru'l-Marife, Beyrut ts.

- , *Tafsilü'n-Neş'eteyn ve Tahsilü's-Saadeteyn*, Mecmâ'u'l-Buhûsi'l-İslamiyye, Beyrut, ts.
- KARAGÖZ, İsmail, "Kur'an'da Takva Kavramı ve Muttakî İnsanın Özellikleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Ekim-Kasım-Aralık, 1995.
- Kur'an Araştırmaları Merkezi, *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velayet, Keramet*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2017.
- KEFEVÎ, Ebu'l-Bekâ Eyyub b. Musa, *el-Kulliyât*, thk. Adnan Derviş- Muhammed el-Mısri, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1998.
- KELEŞ, Ekrem ve Erul, Bünyamin, *Haccı Anlamak*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.
- KILIÇ, Sadık, "Kutsalın Tezahürü ve Taş Kavram Alanı", *Ekev Akademi Dergisi*, 2001, sy.1.
- KURTUBÎ, Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el Cami' li Ahkami'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2006.
- KOÇYİĞİT, Hikmet, "Kur'ân Açısından Bereket Kavramı'nın Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012.
- KOMİSYON, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2007.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Asa" D.İ.A. İstanbul, 1991.
- MATHEVS, Shailer- Smith, Gerald Birney, *A Dictionary of Religion and Ethics (D.R.E.)*, London, 1921.
- MÂTURİDÎ, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (çev. Mehmet Boynukalın), Mizan Yayınevi, İstanbul, 2005.
- MEKKÎ, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali, *Kûtu'l-Kulûb*, Matbaatu Mustafa, Mısır 1961.
- MUKÂTİL b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1423.
- MÜCÂHİD b. Cebr, *Tefsiru Mücâhid*, Daru'l- Fikri'l-İslami, Mısır, 1989.
- NASR, Seyyid Hüseyin, *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*, çev. Şehabeddin Yalçın, İstanbul, 1995.
- ÖZER, Salih, "İslam Düşüncesinde Kutsal Kavramı-Ritüeller/Kutlamalar Örneği", *İslami Araştırmalar*, 2005, sy. 3.

- ÖZERVARLI, M. Sait, “Şiar”, DİA, İstanbul, 2010.
- POLAT, Emanullah, “Kutsalın Psikolojik Boyutu”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, 2014.
- POLATER, Kadir, “Kur’ân’a Göre Bilgi-İman İlişkisi ve Yakîn Kavramı”, *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 55, 2013., “Kur’ân Açısından Kibir Sorunu ve Sonuçları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, 2013.
- RÂZÎ, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsiru’l-Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1990., *Esâsu’t-Takdîs fi İlmi’l-Kelâm*, nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Mektebetu’l-Külliyati’l-Ezheriyye, Kahire, 1986.
- SABÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü’t-Tefâsir*, Daru’l-Kurâni’l-Kerîm, Beyrut, 1981.
- SA‘İD HAVVA, *Cündullâh*, ter. Harun Ünal, Petek Yayınları, İstanbul, ts.
- SAMÎ, Şemseddin, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul, 2006.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, SDÜ Basımevi, Isparta, 2003.
- SEÂLİBÎ, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Cevâhiru’l-Hisân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut 1997.
- SEYYİD KUTUB, *fi Zilali’l-Kur’ân*, terc. Salih Uçan, Dünya Yayınları, İstanbul, 1991.
- ŞENTÜRK, Habil, *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul, 1997.
- TABATABÂÎ, Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsiri’l Kur’ân*, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Tahran, ts.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Tevili Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Daru Hicr, Kahire, 2001.
- TABERÎ, Muhibbuddin, *el-Kırâ li-Kâsidi Ümmi’l-Kurâ*, nşr. Mustafa es-Sekkâ, Kahire, 1970.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Yeni Kelimeler Sözlüğü*, Umur Yayınları, İstanbul, 1979.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Müteâlî”, DİA. 2006.
- TOPALOĞLU, Bekir-İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2010.
- TOPALOĞLU, Aydın, *Ateizm ve Eleştirisi*, Ankara, 1999.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988.
- TÜMER, Günay, “Bereket”, DİA, İstanbul, 1992.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Mukaddes”, DİA, İstanbul, 2006.

- YAVUZ, Ömer Faruk, *Kur'ân'da Sembolik Dil*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006., “Kur'ân'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, X/2, 2006.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 2008.
- YILDIRIM, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1997.
- YILMAZ, Hasan, “Kur'ân'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler”, *Diyanet İlmi Dergi*, c.46, sy.4., “Kur'ân'ın İ'câz Yönleriyle İlgili Geleneksel ve Çağdaş Görüşlere Genel Bir Bakış”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2004, sy. 18., “Önemli Bazı İsim ve Sıfatları Çerçevesinde Kur'ân”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2007, sy 31.
- YİĞİT, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis Kaynağı Işığında Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2004.
- WACH, Joachim, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, İFAV Yayınları, İstanbul, 1995.
- ZEBÎDÎ, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latifi, *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercümesi ve Şerhi*, çev. Kamil Miras, D.İ.B Yayınları, Ankara,1978.
- ZEMAŞERÎ, Ebu'l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Tevîl*, Beyrut ts., *Esâsu'l- Belâğa*, nşr. Abdurrahîm Mahmûd, Daru'l-Kutubi'l-Mısırıyye, Kahire, 1953.